

MITEN LAPSI NÄKYÄÄ LASTENSUOJELUSSA?

Tutkimus Hämeenlinnan lastensuojelun huoltosuunnitelmista

SALOKANTA SINI

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityön pro gradu –tutkielma

Helmikuu 2003

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

SALOKANTA SINI: Miten lapsi näkyy lastensuojelussa? Tutkimus Hämeenlinnan lastensuojelun huoltosuunnitelmista.

Pro gradu –tutkielma, 99 s. + 1 liite

Sosiaalityö

Helmikuu 2003

Tutkimuksessani käsittelen, miten lapsi näkyy lastensuojelussa. Esittelen mitä viimeaikainen sosiologinen lapsuustutkimus on tuonut lastensuojeluun. Osa tutkimustani perustuu siihen, mitä muut tutkijat ovat saaneet selville lapsen näkymisestä. Tärkeitä teoksia ovat Laakson ja Saikun Hyvä huostaanotto?(1998), Mäenpään ja Törrösen Dokumentoitu lapsi. Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa?(1996) ja Forsbergin tutkimukset Perheen ja lapsen tähden(1998) ja Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa (2002). Varsinainen case on Hämeenlinnan lastensuojelun huoltosuunnitelmista. Aineistonani on 100 huoltosuunnitelmaa, joista tarkastelen lapsen paikallaoloa ja mielipiteiden ja toiveiden näkymistä. Tutkin myös sitä, mitä muut välillisesti kertovat lapsesta. Tutkimusmetodinä käytän sisällön analyysiä. Esitän tutkimuksessani myös, miten lapsinäkökulma näkyy lastensuojelua koskevassa lainsäädännössä. Erityisesti käsittelen lastensuojelun huoltosuunnitelmia.

Tutkimukseni paljastaa, että lapsi näkyy huonosti lastensuojelussa. Yleensä aikuiset puhuvat lapsesta keskenään. Lapsi ei usein ole edes paikalla. Lapsilla ei ole tietoa siitä, mitä heidän elämässään tulee tapahtumaan. Siksi kodin ulkopuolelle sijoitus saattaa tulla lapselle yllätyksenä. Lapsen mielipiteitä ja toiveita ei kuunnella lain edellyttämällä tavalla. Hämeenlinnan huoltosuunnitelmapalavereissa oli huonosti paikalla alle 12-vuotiaita lapsia. Suunnitelmapalavereissa puhuttiin lapsista muiden kertomina. Aiheina olivat lapsen perustarpeet, lapsen hyvin- ja pahoinvointi, kaverit, harrastukset ja koulu. Lapset itse kertoivat kavereista ja sijoituspaikassa viihtymisestä. Tutkimuksessani toi esiin lapsen mielipiteen ja lapsen edun välisen ristiriidan. Jopa lastensuojelun dokumentointiin liittyi ongelmia. Huoltosuunnitelmia oli vaikea löytää, kirjaamiskäytännöt vaihtelivat ja sisällöt olivat puutteellisia. Myös muut tutkijat olivat törmänneet samoihin ongelmiin.

Tutkimukseni perusteella voisi sanoa, että olisi syytä muuttaa lastensuojelukäytäntöjä:

Lastensuojelun dokumentointiin tarvittaisiin lisää selkeyttä ja täsmällisyyttä.

Lapsen mielipiteitä ja toiveita olisi kuunneltava laajemmin. Lapsille on annettava mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä. Lapselle olisi vähintäänkin kerrottava, mitä hänen elämässään suunnitellaan, jotta lapsi tietäisi esimerkiksi mahdollisesta sijoituksesta.

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUSTEHTÄVÄ	5
2.1. KESKEISET KÄSITTEET	5
3. UUDEN SOSIOLOGISEN LAPSUUSTUTKIMUKSEN ANTI LASTENSUOJELUUN?	8
4. MITEN LAPSINÄKÖKULMA TOTEUTUU KÄYTÄNNÖSSÄ EMPIIRISTEN TUTKIMUSTEN VALOSSA?	11
4.1. LAPSEN SUBJEKTIVUS JA OSALLISTUMINEN	11
4.2. MIKSI LAPSET EIVÄT NÄY?	14
4.3. MIKSI SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TULISI KUUNNELLA LASTA?	16
4.4. LASTEN JA NUORTEN PUHUMATTOMUUS	18
4.5. LAPSET JA NUORET ITSE KERTOVAT HUOSTAANOTOSTA	20
4.6. LASTENSUOJELUN KEHITTÄMINEN	21
4.7. LASTA ESIIN NOSTAVAT PROJEKTIT JA JÄRJESTÖT	24
4.8. MITEN TUTKIMUS TUO LASTA NÄKYVIIN?	26
5. MITEN LAPSINÄKÖKULMA NÄKYY LASTENSUOJELUA KOSKEVASSA LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ?	30
5.1. MIKÄ ON HUOLTOSUUNNITELMA?	36
5.1.1. LASTENSUOJELULAIN SÄÄDÖKSET HUOLTOSUUNNITELMISTA	36
5.1.2. HUOLTOSUUNNITELMA LAPSEN JA VANHEMMAN NÄKÖKULMASTA	39
5.1.3. HUOLTOSUUNNITELMIEN KÄYTÄNNÖN TOTEUTUMINEN	40
5.1.4. MIHIN HUOLTOSUUNNITELMIA TARVITAAN?	42
6. METODI	45
6.1. SISÄLLÖN ANALYYSI	45
6.2. ASIAKIRJA-AINEISTOJEN LUONNE	47
6.3. AINEISTON KERUU	49
6.4. TIETOJÄRJESTELMÄ 32/35	50
6.5. ”TUTKIJAN” KOKEMUKSIA	51
7. ANALYYSIN SUORITTAMINEN	53
7.1 LAKIKOHDAT	53

7.2. LAPSEN NÄKYMISEN TAUSTATIETOJA	59
7.3. LAPSEN NÄKYMÄTTÖMYYS	62
7.4. LAPSI ESILLÄ MUIDEN KERTOMANA	63
7.4.1. PERUSTARPEET	63
7.4.2. LASTEN PSYYKKINEN PAHOINVOINTI JA HYVINVOINTI	65
7.4.3. YHTEISKUNNAN JÄSENYYTEEN JA SOSIAALISTUMISEEN LIITTYVÄT AIHEET	69
7.5. LAPSET KERTOVAL MIELIPITEISTÄÄN JA TOIVEISTAAN	75
7.5.1. KAVERIT JA VIIHTYMINEN SIOITUSPAIKASSA	75
7.5.2. SUHDE ÄITIIN	76
7.5.3. KATKERUUTTA MENNEISYYDESTÄ, VÄLINPITÄMÄTTÖMYYS NYKYHETKESTÄ JA TOIVEITA TULEVAISUUDESTA	77
7.5.4. MILLOIN LAPSEN MIELIPITEET OVAT HYVIN ESILLÄ?	80
8. LOPUKSI	81
LÄHTEET:	86
LIITE 1	1

1. JOHDANTO

Tämän tutkimuksen keskipisteenä ovat lapset, mutta tässäkin tutkimuksessa eivät itse lapset pääse ääneen. Pyrin kuitenkin tämän tutkimuksen avulla kiinnittämään huomiota siihen, miten lapsi näkyy lastensuojelussa.

Lapsinäkökulma on ollut Suomessa viime aikoina paljon esillä. Lasta ovat nostaneet esiin erilaiset projektit kuten Ensi- ja turvakotien liiton Lapsen aika-projekti. Lisäksi viime on tehty paljon tutkimuksia, joissa lapsi on keskiössä kuten Aino Ritala-Koskisen Mikä on lapsen perhe ja Maritta Törrösen Lapsen arki laitoksessa. Aina on kuitenkin löytynyt myös vanhempien puolustajia. Päivi Sinko (2001, 128) kirjoittaa, että lastensuojelun juridisoituminen ja eräät muut lastensuojelukäytäntöihin vaikuttaneet tekijät yhdessä biologisen vanhempien oikeuksia korostavan ajattelun kanssa ovat voimistaneet aikuisten ääntä 1990-luvulla uudistuneesta lapsikuvasta huolimatta. Vaikeimmissakin ristiriitatilanteissa on löytynyt biologisten vanhempien oikeuksien puolustajia, jotka ovat aikuisia.

Hämeen sosiaalialan osaamiskeskus (nykyisin Pikassos Oy) houkuttelee opiskelijoita harjoitteluun Hämeenlinnaan. Tartuin tilaisuuteen ja tein harjoitteluni kesällä 2001 Hämeenlinnassa. Hämeen sosiaalialan osaamiskeskus on erityisesti kiinnostunut lastensuojelun kehittämisestä. Osaamiskeskus antaa opiskelijoille mahdollisuuden harjoittelun ja gradun tekemisen jatkumona. Tein kesällä selvitystyön lastensuojelun huoltosuunnitelmakäytännöistä Hämeenlinnassa. Selvitykseni syntyi lastensuojelun johtotiimin esiin nostamasta tarpeesta. Tässä tutkimuksessani käytän aineistona samoja huoltosuunnitelmia.

Lastensuojelun asiakkaille on aina tehtävä kirjallinen huoltosuunnitelma, ellei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus (LSL 11§). Huoltosuunnitelma on työntekijöiden ja asiakkaiden yhteistyön väline, ja se tehdään yhdessä asianomaisten kanssa (Taskinen 1999, 26). Lapset ovat myös asianomaisia, ja kiinnitän tutkimuksessa huomiota heidän näkymiseensä huoltosuunnitelmissa.

Huoltosuunnitelmien tekemiseen on kunnissa alettu kiinnittämään enemmän huomiota lastensuojelulain uudistuksen 1999 myötä. Tuolloin lakiin lisättiin pykälät, jotka koskevat suurten kustannusten tasausjärjestelmää. Kunnilla on oikeus saada järjestelmän perusteella korvausta sellaisista lastensuojelulain 11§:ssä tarkoitettuihin huoltosuunnitelmiin kirjatuista lastensuojelutoimenpiteistä, jotka perhekohtaisesti ylittävät kunnan omavastuurajan. (LSL 5b §.) Vaikka huoltosuunnitelmien tarkoitus ei ole saada kunnalle rahaa vaan toimia lastensuojelutyöskentelyn lähtökohdana, niin lakiuudistuksella on ehkä ollut käytännön merkitystä huoltosuunnitelmien laatimiseen. Uudistus ei varsinaisesti muuttanut huoltosuunnitelmaa koskevia säädöksiä.

Lapsioikeudellista päätöksentekomenettelyä selvittäneen toimikunnan mietinnössä (Komiteamietintö 1995, 35) todetaan, että lapsen kuulemista, mielipiteen selvittämistä ja esiintuomista sekä lapsen edun valvontaa eri menettelyissä voidaan tehostaa paitsi voimavaroja lisäämällä, myös koulutuksella ja kehittämällä nykyisiä käytäntöjä. Tuomioistuinten ratkaisuja tehdessään tarvitsemaa, sosiaaliviranomaisen tuottamaa kirjallista aineistoa voisi kehittää koulutuksen sekä ohjaus- ja neuvontatoiminnan avulla. Tätä tarkoitusta olisi tuettava kehittämällä asiakirjojen tietosisältöjä sosiaalitoimessa. Tällöin asiaa käsittelevät ja ratkaisevat tahot saisivat enemmän ja täsmällisempää tietoa erityisesti lapsen toiveista ja mielipiteistä sekä niiden selvittämisestä. Tutkimukseni avulla haluaisin edistää sitä, että sosiaalityöntekijät, niin Hämeenlinnassa kuin muuallakin, kiinnittäisivät erityisesti huomiota lapsen näkymiseen lastensuojelussa. Tavoitteenani on myös, että huoltosuunnitelmien kirjaamisen käytäntöjä parannettaisiin.

Sosiaali- ja terveystoimi arvioivat lastensuojelun muuttumista kunnissa vuodesta 1999 vuoteen 2000. Vastaajat arvioivat lastensuojelun tarpeen ja toimenpiteiden lisääntyneen 1990-luvun lopussa. Henkilöstön määrä ja taloudelliset resurssit eivät ole vastaajien mukaan kuitenkaan lisääntyneet lastensuojelussa. Lastensuojelussa tehtävä yhteistyö muiden tahojen kanssa on lisääntynyt. Suurena lastensuojelua koskevana muutoksena vastaajat pitävät myös oikeudellisen avun tarpeen lisääntymistä. (Törrönen 2001, 79 – 80.) Lapsen kuunteleminen lisää sosiaalityöntekijöiden työtä. Lastensuojeluongelmien määrällinen ja laadullinen

lisääntyminen on jo nyt pistänyt sosiaalityöntekijät ahtaalle. Lapsen kuulemisen onnistumiseen tarvitaan myös organisatorisia resursseja. (ks. Kähkönen 1995, 22.)

Olen aina ollut kiinnostunut lapsista ja ennen yliopistoon tuloa valmistuin perhepäivähoitajaksi. Sosiaalityötä opiskellessani olen koko ajan ollut kiinnostunut juuri lastensuojelusta. Syventävien opintojen harjoitteluni tein Hämeenlinnassa ja siellä ollessani huomasin, että lapsia näkyy sosiaalitoimistossa vähän. Sosiaalityöntekijät tekivät lastensuojelun huoltosuunnitelmia lapsista, joita eivät välttämättä olleet koskaan nähneet. Kiinnitin huomiota myös siihen, että vaikka lapsi olikin paikalla häntä ei paljoa huomioitu. Anselm Strauss & Juliet Corbin (1990, 35) kirjoittavat, kuinka henkilökohtaisesta tai ammatillisesta kokemuksesta voi nousta ajatus, että jokin työkäytännöissä on vinossa. Ammatillinen kokemus voi johtaa johtopäätökseen, jonka mukaan jokin ammatissa tai sen käytännöissä on liian tehotonta, epähuomaania tai epätasa-arvoista. Tilannetta pyritään korjaamaan tutkimuksen keinoin. Myös harjoitteluni ohjaaja ehdotti sitä, että kiinnittäisin gradussani huomion lasten näkymiseen huoltosuunnitelmissa.

Mielestäni lastensuojelun laatu paranisi, jos itse lapsia nähtäisiin ja kuultaisiin. Jo pelkkä lapsen näkeminen kertoisi sosiaalityöntekijälle paljon, kuten onko lapsen hoitoa laiminlyöty silmiinpistävästi. Jos lapsia ei nähdä, eikä kuunnella sosiaalitoimistoissa, ei ole ihme, etteivät edes lapsen pahoinpitelyt tule työntekijöiden tietoisuuteen pienimmistä laiminlyönneistä puhumattakaan. Lapsen kuuleminen olisi tärkeää sekä lapselle itselleen että työntekijälle. Lapsi saisi tunteen, että hänen toiveitaan ja mielipiteitään kuunnellaan. Lapsi kokisi, että hänestä ollaan aidosti kiinnostuttu ja samalla hän voisi saada mahdollisuuden purkaa pahaa oloaan. Työntekijä puolestaan saisi varmuutta lapsen tulevaisuutta koskeviin ratkaisuihin ja tietoa siitä, miten lapsi kokee asiat.

Näen, että lapsen esiintyminen huoltosuunnitelmissa toimii lapsen näkymisen symbolina. Miten lapsi näkyy tekstissä kuvaa, miten lapseen suhtaudutaan työpaikalla ja ehkä myös kotona. Teksti on oire tai symptomiksi jostain laajemmasta suhtautumisesta lapseen.

Lapsen subjektiisuus ja lapsen osallisuus ovat tutkimukseni kantavia voimia. Kiinnitän näihin asioihin huomiota lapsuustutkimuksessa, empiiristen tutkimusten osiossa, lastensuojelulaissa, huoltosuunnitelmassa ja aineistossa.

2. TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella lasten näkymistä lastensuojelussa. Strauss & Corbin(1990, 34) kirjoittavat, että on tärkeää, että tutkimuskysymys kiehtoo henkilökohtaisesti, koska tutkimuskysymyksen parissa joudutaan puurtamaan melko pitkään. Valitsin oman kiinnostukseni vuoksi juuri lapsinäkökulman tarkastelun huoltosuunnitelmista. En ole tutkimuksessani kiinnostunut huoltosuunnitelmien rakenteellisista seikoista tai lastensuojelun suurten kustannusten tasausjärjestelmän vaikutuksista huoltosuunnitelmiin. Tarkastelen sitä, miten tietyt asiat tulevat esiin lastensuojelulaissa, tutkimuksissa ja huoltosuunnitelmissa. Empiirinen tutkimukseni kohdistuu huoltosuunnitelmiin, mutta haen tutkimuksista ja laista huoltosuunnitelmiin ymmärrystä ja taustatietoja kuten Amanda Coffey ja Paul Atkinsonkin (1996, 191) kehottavat tekemään. Yleinenkin on siis osa tutkimustani, mutta varsinainen case on Hämeenlinnasta. Empiirisessä osassa tutkin vain lastensuojelun huoltosuunnitelmia, joista tarkastelen lapsen paikkaa; miten lapset ja lasten mielipiteet ja toiveet näkyvät teksteissä. Olen kiinnostunut myös siitä, mitä lapsesta puhutaan välillisesti. Painopiste tutkimuksessani on lapsen näkymisessä, joten kiinnitän vähemmän huomiota vanhempiin. Tutkimukseni painottuu lapsen näkymisen hallinnolliseen puoleen. Huoltosuunnitelmat laaditaan hallinnollisia tarkoituksia varten, ja niiden kirjaajina ovat olleet sosiaalityöntekijät. Tutkimukseni ei pyri siis tavoittelemaan lapsen omaa henkilökohtaista näkökulmaa. Taustalla vaikuttava hypoteesini on, että lastensuojelu paranee lapsia kuuntelemalla.

2.1. KESKEISET KÄSITTEET

Lapsen oikeus erityiseen suojeluun on säädetty lailla. Lapsen oikeuksien sopimuksen 20 artiklan mukaan lapselle, joka on tilapäisesti tai pysyvästi vailla perheen turvaa tai jonka edun mukaista ei ole antaa hänen pysyä perhepiirissä, on oikeus valtion antamaan erityiseen suojeluun ja tukeen. Lastensuojelulain 1§:n mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun.

Lastensuojelulain 16 § asettaa kolme edellytystä huostaanotolle, joiden kaikkien on täyttyvä samanaikaisesti ennen huostaanottoon ryhtymistä. Huostaanotolle on säädetty seuraavat edellytykset:

1. ”puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä...lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.”
2. Avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi.
3. Sijaishuollon arvellaan olevan lapsen edun mukaista. (Tuori 2000, 478 – 479.)

Lapsi voidaan sijoittaa myös avohuollon sijoituksena. Lapselle voidaan järjestää avohuollon tukitoimena perhehoitoa tai laitoshoidoa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka kasvatuksessa lapsi on. Kaksitoista vuotta täyttäneelle tätä hoitoa tai huoltoa voidaan antaa yksin häneen kohdistuvana, jos hän itse sitä pyytää tai siihen suostuu. (LSL 14§.) Lastensuojelulain 26 §:ssä säädetään, kuinka kunnan sosiaalihuollon toimielimen on omasta aloitteestaan selvitettävä lapselle huostaanoton perusteita ja selostettava toimia, joihin hänen asiassaan on ryhdytty tai joihin aiotaan ryhtyä. Lapsen ikä ja kehitystaso on huomioitava tietoja annettaessa, eikä lapselle saa antaa tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin erittäin tärkeää yksityistä etua. (Tuori 2000, 492.)

Lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevien lasten määrä on lisääntynyt 1990-luvulla. Lastensuojelun avohuollon asiakkaana oli vuonna 2000 jo lähes 50 000 lasta. Tilastojen mukaan huostaanotettujen lasten määrässä ei ole ollut suuria vaihteluita 1990-luvun alkupuolella. Vasta 1997 huostassa olevien lasten kokonaismäärä kasvoi, ja se on lisääntynyt koko 1990-luvun loppupuolen. Vuoden 2000 aikana oli huostaanotettuna ja sijoitettuna oman kodin ulkopuolelle jo yli 7 300 lasta. Kymmenessä vuodessa huostaanotettujen lasten määrä on nousut 15%. Avohuollon tukitoimena sijoitettujen määrä puolestaan on tänä aikana lisääntynyt 1700 lapsella, mikä tarkoittaa jopa 101%:n lisäystä. Vuonna 2000 avohuollon tukitoimena sijoitettuja lapsia oli 13 500. (Heino 2001, 90, 94.) Vuonna 2001 avohuollon piirissä oli hieman alle 50 000 lasta. Lapsia ja nuoria oli

sijoitettuna kodin ulkopuolella kaikkiaan noin 13 500. Huostassa oli vuonna 2001 noin 7 400 lasta. (Lastensuojelu 2001 –tiedonantajapalaute 11/2002.)

Lastensuojelussa puhutaan paljon lapsen edusta. Huostaanoton yksi kolmesta edellytyksestä on, että sijaishuolto on lapsen edun mukaista. Lapsen edun arviointi on kokonaisvaltaista harkintaa, joka liittyy tietyn lapsen yksilökohtaiseen tilanteeseen ja erityistarpeisiin. Harvoin mikään yksittäinen asia ratkaisee lapsen edun, tavallisesti joudutaan monipuolisesti pohtimaan eri tekijöiden vaikutusta. Eri-ikäisten lasten kanssa painottuvat eri asiat. Peruskysymyksenä harkittaessa lapsen edun mukaista huostaanottoa on, turvaako sijoittaminen kodin ulkopuolelle paremmin lapsen kehityksen kuin kotiin jääminen (Taskinen 1999, 23.)

Nykyisin lapsipolitiikassa lasta pidetään itsenäisenä subjektina, jolla on lähtökohtaisesti samat oikeudet kuin aikuisillakin. Lapsuus nähdään itsenäisenä elämänvaiheena, joka on sinänsä arvokas, eikä vain kasvamista aikuisuuteen. Lapsen määräämisoikeus omista asioistaan lisääntyy iän myötä. Perinteisesti lapsia on pidetty aikuisten toiminnan objekteina. (ks. Lastensuojelusta kohti...1995, 5.)

Lapsen osallistumisessa on kyse lapsen aidosta osallistumisesta itseään koskevaan päätöksentekoon. Tällä ei tarkoiteta pelkästään suuria juridisia päätöksiä vaan myös arkipäivän päätöksiä, joita lastensuojelussa tehdään jatkuvasti. (Sinko 2001, 140.)

Lapsinäkökulmalla tarkoitan lapset huomioon ottavaa näkökulmaa, jossa lapsi on aito subjekti. Näkökulma pyrkii lapsen mielipiteen esille tuomiseen ja lapsen osallisuuteen. Ann-Christin Cederborg (2000, 14) määrittelee kirjansa lapsinäkökulman siten, että ammattilaisten tulisi kuunnella lasta niin suuressa laajuudessa kuin mahdollista, jotta saataisiin selville lasten näkemys omaan todellisuuteensa.

3. UUDEN SOSIOLOGISEN LAPSUUSTUTKIMUKSEN ANTI LASTENSUOJELUUN?

Viimeaikainen sosiologinen lapsuustutkimus on korostanut lapsen asemaa ja lapsen yksilöllisyyttä. Siinä on erityisen tärkeää lapsen oman näkökulman tuominen tutkimuksessa esiin. (Forsberg 1998, 48.) Näkemyksessä on uutta se, että lapsuus itsessään on tutkimuksen kohteena eikä sitä sisällytetä esim. perheeseen, kuten on pitkään ollut tapana (James ym. 2001, 22). Sosiologinen lapsuustutkimus on kiinnostunut lapsen toimijuudesta niin ulkomaailmassa kuin myös perheen sisällä. Lapsuustutkimuksessa sosiologit luovat lapsista uuden viitekehyksen, jossa lapset ovat sekä tutkimuksen kohteina että subjekteina, jotka luovat oman tietoisuutensa ja elämänsä kulkunsa. Ennen lapsia tutkittiin perhesuhteiden kontekstissa, kun taas nykyään lapsuustutkimuksessa on pyrkimyksenä erottaa lapset tuollaisista konteksteista. Nykyään tavoitteena ei ole ainoastaan saada tietoa lapsista vaan tietoa lapsia varten. (Brannen 1999, 143 - 145.)

Allison Jamesin ja Alan Proutin (1997) mielestä viimeaikaisen sosiologisen lapsuustutkimuksen avainnäkömyksiin kuuluu, että lapsuus on mahdollista ymmärtää sosiaalisena konstruktiona. Lapsuus kuuluu useisiin yhteiskuntiin erityisenä rakenteellisenä ja kulttuurisena osana. Näkemyksessä pidetään tärkeänä, että lasten sosiaalisia suhteita ja kulttuureja tutkitaan lasten omina oikeuksina, siis itsenäisinä aikuisten näkökulmista. Lapset pitää nähdä aktiivisina oman sosiaalisen elämänsä muokkaajina ja päättäjinä. (James ym. 1997, 8.) Jotta voidaan ymmärtää, kuinka lapset tulevat toimeen olosuhteissaan tarvitaan tutkimusta, jossa perustellaan lasten toimijuutta sosiaalisessa toiminnassa. Lasten jokapäiväisiä kokemuksia ja heidän vuorovaikutussuhteitaan tulisi tutkia. (James ym. 2001, 138.) Leena Alanen (1996, 72) kirjoittaa, että lapset ovat myös tietäjiä. Lapsilla on ymmärrystä samasta maailmasta kuin aikuisilla, mutta lapset ymmärtävät maailmaa eri paikasta kuin aikuiset. Lapsilla on maailmasta kokemuksellista tietoa, joka olisi huomioitava todellisena tietona.

Viimeaikainen sosiologinen lapsuustutkimus on kritisoinut lastensuojelua liiallisesta perhenäkökulmasta, jolloin sivuutetaan lapset. Jos ongelmia ratkotaan vain perheen tasolla jäävät lapsi ja lapsia koskevat ongelmat näkymättömiksi. (Forsberg 1998, 281 - 282.) Lapsen perhe ei ole sama asia kuin lapsi itse. Meidän täytyy ymmärtää, että aikuisten edut eivät aina mene yksiin lapsen etujen kanssa. (Qvortrup 1997, 102.) Koska lapset eivät puhu samaa kieltä kuin aikuiset ja lapsilla on perheessä vähemmän valtaa, pääsevät vanhemmat määrittelemään ongelmat. Koska ongelmat ovat yleensä vanhempien ongelmia, jäävät lapset ulkopuolisiksi. (Kähkönen 1995, 20 - 21.) Perinteisesti lapsia koskevia tietoja on kysytty lasten vanhemmilta ja hoitajilta. Lapsen tietoa itseäänkin koskevissa asioissa on pidetty vähempiarvoisena ja on jopa epäilty lapsen tiedon paikkaansa pitävyyttä. (Ritala-Koskinen 2001, 66 – 67.)

Aikuiset hallitsevat puheellaan lapsuutta ja vaientavat lasten oman äänen lapsia itseään koskevissa asioissa. Tämä lapsen kuulemisen kulttuuri riistää lapselta mahdollisuuden olla aloitteellinen sosiaalinen toimija. Aikuiset aliarvostavat lapsen kykyä muodostaa käsitystä maailmasta ja kertoa siitä. Lapset myös ymmärtävät ja ottavat kantaakseen elämän mukanaan tuomaa vaikeutta. Seurauksena on ollut, että lasten maailma on jäänyt aikuisille salaperäiseksi ja tuntemattomaksi niin kulttuurisesti kuin aikuisten kollektiivisessa tietoisuudessakin. (Järventie & Sauli 2001, 13.)

Lorraine Fox Hardingin esittelemässä ”lasten oikeudet ja lasten vapaudet” - näkemyksessä korostetaan lasten omien mielipiteiden ja toiveiden tärkeyttä. Lapset nähdään perheestään erillisenä yksilönä, lapsilla on omat oikeudet. Lapsilla on oikeus autonomiaan ja omien päätöksien tekoon. Valtion ja vanhempien kontrolli on kyseenalaistettu. Lapsi nähdään subjektina, eikä aikuisten tekojen ja valintojen kohteena. Lapset nähdään toimijoina, joilla on kyky kertoa omasta tilanteestaan ja tehdä itsenäisiä päätöksiä. Painopiste on lapsen omassa näkökulmassa, tunteissa, toiveissa, määritelmässä, vapauksissa ja valinnoissa. Aikuiset eivät määrittelekään, mikä on parasta lapselle, joten näkemys kyseenalaistaa koko lastensuojelujärjestelmän, koska aikuiset eivät voi tehdä päätöksiä lasten puolesta. Lasten vahvuutta ja samankaltaisuutta aikuisten kanssa korostetaan toisin kuin haavoittuvuutta. Ei ole täysin selvää, miten lasten

odotetaan kantavan taakkaa ja velvollisuuksia. ”Lasten oikeudet ja lasten vapaudet” –näkemystä onkin kritisoitu siitä, ettei se huomioi kehityspsykologista tietoa, jonka mukaan lapset ovat erilaisia kuin aikuiset. Lasten itsenäisiä oikeuksia korostava näkemys edellyttää niin suuria muutoksia, että se saisi vain vähän kannatusta, ja on siksi epärealistinen. Tähän näkemykseen sisältyvä käsitys aikuisista ja valtiosta on kriittinen. Ajatuksen vähemmän äärimmäiset kannattajat korostavat, että ainakin lapsella pitäisi olla suurempi mahdollisuus sanoa, mitä hänelle tapahtuu. Näkemys onkin vaikuttanut politiikkaan ja käytäntöön 1980- ja 1990 -luvulla erityisesti lasten oikeuksiin. ”Lasten oikeudet ja lasten vapaudet” –näkemystä on käytännössä esillä Yhdistyneiden Kansakuntien lasten oikeuksien julistuksessa. (Fox Harding 1997, 109, 129, 134, 137, 140, 142.)

4. MITEN LAPSINÄKÖKULMA TOTEUTUU KÄYTÄNNÖSSÄ EMPIIRISTEN TUTKIMUSTEN VALOSSA?

Tässä luvussa esittelemäni tutkimukset ovat erilaisia, koska osa tutkijoista on tutkinut lasten näkymistä asiakirja-aineistoissa, kun taas osa on haastatellut sijaisperheissä eläneitä nuoria. Huomion pääkohteena on edelleen lasten heikko näkyminen lastensuojelussa.

4.1. LAPSEN SUBJEKTIUS JA OSALLISTUMINEN

Lapsi ja lapsen tuntemukset jäävät lastensuojelun kielessä sivuun. Lapsi tuntevana ja ymmärtävänä yksilönä jää lastensuojelun puheissa ja teksteissä byrokraattisten ja muiden organisatoristen merkitysten alle. Lastensuojelun kielessä puhujina ja kuulijoina ovat aikuiset, mutta kykenevätkö he ymmärtämään lasten todellisuutta ja osaavatko he kuunnella lasta niin, että saavat selville, mitä lapset ajattelevat heidän toimistaan. (Puustinen-Korhonen 1994, 5.) Lastensuojelutyössä painottuvat enemmän kodin olosuhteiden pohtiminen kuin lapsen kokemukset. Hallinnollinen näkökulma ohjaa paljon lastensuojelun sosiaalityötä, jolloin lapsi subjektina kokemuksineen on jäänyt usein pelkäksi periaatteeksi. Lastensuojelun tarvetta perustellaan taustalla olevien tekijöiden perusteella kuten vanhempien päihteiden käytöllä. Hallinnollinen näkökulma ei huomioi lapsen omia kokemuksia ja tuntemuksia. (Aronen 1994, 25.) Päivi Kähkönen (1995, 19) hämmästelee, miten vähän lapset näkyvät ja kuuluvat heitä itseään ja heidän elämäänsä ja tulevaisuuttaan koskevissa ratkaisuissa.

Lastensuojelun sosiaalityössä lapsi jää herkästi objektiksi. Lapsi on aikuisten suunnittelemien toimenpiteiden kohde. (Kähkönen 1995, 19.) Lastensuojelun sosiaalityössä lapsi nähdään osana perhettä, vanhempien yksityisyyteen kuuluvana. Tällöin lapsi subjektina on jäänyt vain periaatteeksi. Käytännössä ja lainsäädännössä korostetaan perhetyötä, jossa lapsi saattaa jäädä vanhempiensa varjoon. (Törrönen 1994, 25.) Laiminlyönnin kohteena olleilla lapsilla on taipumus jäädä näkymättömäksi lastensuojelussa, koska auttamisjärjestelmät

pyörivät vanhempien ympärillä, lähinnä äidin (Niemi 2002, 40). Viimeaikainen sosiologinen lapsuustutkimus on kritisoinut lastensuojelua juuri liiallisesta perhenäkökulmasta. Aikuisten edut eivät aina mene yksiin lasten etujen kanssa. (ks. esim. Forsberg 1998; 281, Qvortrup 1997, 102.) Perhekeskeinen työskentely saattaa johtaa lapsen kannalta jopa siihen, että häntä ei pidetä lastensuojelussa lainkaan itsenäisenä asiakkaana, vaan hänen kanssaan keskustellaan vain vanhempien läsnäollessa. Lapselle ei anneta mahdollisuutta keskustella työntekijän kanssa luottamuksellisesti siten, etteivät vanhemmat saa tietää, mitä lapsi kertoo. Tällainen toimintamalli ei kunnioita lakiemme periaatteita, eikä sosiaalihuoltolain 57 §:ssä ilmaistua salassapitovelvoitettakaan. Vaikkeivät lait takaa hyvää lastensuojelutyön tulosta, ne kuitenkin velvoittavat sosiaalityöntekijää. (Heiliö 1994, 102.)

Kaikkien mielestä ollaan lapsen asialla, mutta siitä huolimatta lapsen mielipiteitä ei huomioida eikä hänen kanssaan keskustella tai ainakaan asiakirjoihin siitä ei kirjoiteta. Yleensä tärkeät ja olennaiset asiat kirjataan ylös, joten lapsen mielipiteitä ei ilmeisesti pidetä tärkeinä. Huostaanoton perusteeksi tarvittavaa ”riittävää näyttöä” perustellaan yleensä vanhempien tilanteesta käsin eikä lapsen näkökulmasta. (Törrönen ym.1995, 40, 42, 46.) Mirja Kajavan (1997) pakkohuostaanottoja koskevassa tutkimuksessa todetaan, että vanhempien oikeudet voivat ohittaa lapsen edun. Vanhemmat saavat yhteiskunnalta apua niin halutessaan, mutta lapset joutuvat odottamaan. Lapsiin kiinnitetään huomiota vasta sitten, kun he alkavat oirehtia ei-toivotulla tavalla. Tällöin lapset ovat ehtineet kärsiä jo kohtuuttomia. (Kajava 1997,138.) Päivi Kähkösen (mt., 19) tutkimus paljasti, että lapset tulevat asiakirjauksissa näkyviksi vasta, kun heihin kohdistetaan toimenpiteitä kuten sijoitetaan lastenkotiin tai sijaisperheeseen.

Maritta Törrösen (1994, 67 - 68) tutkimuksessa, jossa oli aineistona lastensuojelun asiakirjoja, lapsi esiintyi kohteena, jonka hyvinvoinnista oltiin huolestuneita. Asiakirjoihin ei ole kirjattuina paljon lapsen omia näkemyksiä ja toiveita. Lapsella ei ollut myöskään autonomiaa. Autonomialla tarkoitetaan tässä, että lasta kuunnellaan ja hänen toiveitaan kunnioitetaan, lapsella on mahdollisuus myönteiseen minäkuvaan, itsensä toteutukseen ja kaikkia osapuolia kunnioittavaan vuorovaikutukseen ja kokemusten jakamiseen. Törrösen mukaan

lapsen autonomia ei voi tarkoittaa lapsen unohtamista, yksinäisyyttä tai vastuun siirtämistä lapselle, koska lapsellakin on oma ihmisarvonsa. Lapsen näkemykset ja kokemukset tulisi huomioida aikuisten tasolla. Lapsi ei ole vain osa perhettä vaan yksilö, jolla on oma identiteetti. Asiakirjoissa oli vähän kuvauksia lasten ja sosiaalityöntekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta. Kuvaksia olisi ehkä enemmän, jos sosiaalityöntekijät työskentelisivät lasten kanssa enemmän. Lapsen mielipiteitä näkyi sitä enemmän mitä vanhemmasta lapsesta oli kyse. Usein lapsen mielipiteitä tulkitsi joku muu kuten vanhemmat tai asiantuntija. Karin Salomonsson (1998, 99) kirjoittaa, että muodostaessaan kuvaa lapsesta sosiaalityöntekijät eivät luota vain lapsen kertomaan vaan täydentävät sitä poliisien, vanhempien, opettajien tiedoilla ja aikaisempien kotikäyntien perusteella.

Myös Kähkösen (1995, 19, 22) tutkimuksessa, joka tarkasteli 12-vuotiaiden ja sitä nuorempien lasten (N=44) huostaanottoon johtanutta kehitystä asiakirja-aineiston valossa, käy ilmi, että lapsen näkemykset asioista ja tapahtumista välittyivät sosiaalityöntekijöille sijaisvanhempien ja lastenkodin työntekijöiden kautta. Näin ollen päätöksistä vastaavalla sosiaalityöntekijällä ei ole subjektiivista kuvaa lapsista ja heidän näkemyksistään. Myös Hannele Forsbergin (1994, 101) tutkimuksesta ilmenee, että lapsia näkee sosiaalitoimistoissa harvoin. Sosiaalitoimistoissa aikuiset puhuvat lapsista. Sosiaalityöntekijät kysyvät vanhemmilta lasten mielipiteitä ja tunteuksia.

Lapsikeskeisyyden tavoittamisessa on tärkeää lapsen toimintatavoille herkistyminen ja lapsen henkilökohtaisen tarinan kuuleminen (Forsberg 2000, 58). Marjatta Bardy, Johanna Barkman ja Tarja Janhunen (2000, 123) tiivistävät Elämäni tarina -kirjan loppusanoissa, että on tärkeää kehittää lapsuuden ymmärtämisen syvyyttä. Sitä miten lapsi tuntee, ajattelee ja toimii. Lapset kiinnittävät huomionsa eri asioihin kuin aikuiset. Lapset tekevät havaintoja aikuisten käyttäytymisestä ja turvallisuutta uhkaavista piirteistä. Lapset tuntevat pelkoa, häpeää, turvattomuutta ja neuvottomuutta. Tuntematta lasta kukaan ei voi sanoa, miten juuri tämä lapsi kokee ja näkee asiat, ja mitkä ovat hänen tunteensa.

4.2. MIKSI LAPSET EIVÄT NÄY?

Lastensuojelulakia uudistettaessa 1984 kirjattiin velvoite lapsen omien mielipiteiden ja toivomusten selvittämisestä ja lapsen kuulemisesta. Lain käytännön toteutumisessa oli kymmenen vuotta myöhemmin edelleen puutteita. Puutteet johtuivat osaksi vuosikymmenien takaisista ajattelumalleista ja työtaivoista, joissa lasta pidettiin objektina. Lapsen huomioonottaminen vaatii kykyä kuunnella lasta ja ymmärtää lapsen viestit. Juuri kyvyssä työskennellä lasten kanssa ovat suurimmat puutteet. Sosiaalityöntekijät ovat paremmin perehtyneet aikuisten kanssa työskentelyyn. (Puustinen-Korhonen 1994, 8,15.) Kaikilla sosiaalityöntekijöillä ei ole kokemusta pienistä lapsista. He eivät tiedä, mihin asioihin tulisi kiinnittää huomiota lasten kanssa työskennellessään. Koulutuksen puutteen vuoksi he saattavat olla epävarmoja. (Kähkönen 1995, 22.) Myös Forsberg (1998, 244) huomauttaa, ettei perinteisessä sosiaalityöntekijän koulutuksessa perehdytä lapsen kohtaamiseen liittyviin kysymyksiin.

Kähkönen (1995, 20) pohtii, että yksi syy lasten näkymättömyyteen lastensuojelussa voi johtua asiantuntijoiden halusta pitää asemansa ongelmien määrittelijöinä. Jos lapset osallistuisivat aktiivisesti työskentelyyn ja ongelmien määrittelyyn, veisi se asiantuntijoilta valtaa. Myös Sinko (2001, 140) huomauttaa, että lapsen ottaminen mukaan työskentelyyn tasavertaisena kumppanina, jota kannattaa kuunnella, tarkoittaisi työntekijälle omasta asemasta luopumista. Lapsen ottaminen mukaan työskentelyyn ja päätöksentekoon tuskin tekee työskentelyä helpommaksi, koska lapsen kanssa kommunikointi vaatii muutoksia työskentelytapoihin. Lasten sivuuttaminen voi johtua myös siitä, että työskentelyssä keskitytään pelkästään ongelmanmäärittelyyn, eikä kartoiteta perheen voimavaroja. Koska ongelmat ovat usein vanhempien tai vanhemmuuden ongelmia, jäävät lapset ulkopuolisiksi. Hyvän vanhemmuuden tutkinnassakin on usein unohdettu lapsen aktiivinen rooli. Vanhemmuuden laatuun ja vuorovaikutussuhteen kehitykseen vaikuttaa myös lapsen oma aktiivisuus. (Kähkönen 1995, 20 - 21.)

Lapsen omien mielipiteiden ja toivomusten sekä lapsen kuulemisen puutteet johtuvat myös siitä, että sosiaalitoimen työ on nopeampaa ja helpompaa, jos lasta

ei kuunnella, koska lapsi ei osaa mitään vaatia. Tällöin lapsen etukin toteutuu joutuisammin, kun päätökset tulevat nopeammin tehdyiksi. (Puustinen-Korhonen 1994, 15 – 16.) Saattaa olla myös, ettei sosiaalityöntekijällä ole organisatorisia resursseja kuten aikaa ja paikkaa työskennellä lasten kanssa. Lapsinäkökulman esille saaminen vaatii suotuisia olosuhteita. (Kähkönen 1995, 22.) Aila Puustinen-Korhonen kirjoittaa, että useilla sosiaalityöntekijöillä on taatusti halua ja kykyä kuulla ja ymmärtää lasta. Sosiaalityöntekijät työskentelevät kuitenkin kovassa työpaineessa, hoitavat useita huostaanottoja yhtä aikaa, ottavat välillä vastaan toimeentulotukiasiakkaita ja valmistelevat huolto - ja tapaamislausuntoja. Mahdollisuudet työskennellä yksittäisen lapsen kanssa perusteellisesti ovat riittämättömät. (Puustinen-Korhonen 1994, 18.) Yksi sosiaalityön ratkaisematon ongelma on se, miten kohdata lapsi, jonka vanhemmat eivät anna minkäänlaista lupaa, tilaa tai mahdollisuutta lapsen kanssa työskentelyyn (Sinko 2001, 142). Jos sosiaalitoimissa olisi aina tapana haastatella kaikkia lapsia, ei kyseistä ongelmaa syntyisi, koska olisi itsestäänselvää, että myös lasta kuunnellaan.

Valtaosasta 1990-luvulla tehdyistä tutkimuksista käy ilmi lasten näkymättömyys sosiaalityössä. Vaikka asia on huomioitu, ei näkökulma ole vielä edennyt avohuollon työkäytäntöjen muuttumiseen. Koulutuksen lisäksi tarvitaan toimia, jotka mahdollistavat työntekijöiden osallistumisen koulutukseen. (Heino 2001, 91.) Joskus lasten sivuuttamista perustellaan ajatuksella, että lasta halutaan suojella ja säästää ikäviltä asioilta. Silloin vanhempien ongelmat ja ristiriidat ovat työskentelyssä päällimmäisenä ja lapset ovat vain viattomia uhreja. (Kähkönen 1995, 23.) Mikko Oranen (2001, 44) kirjoittaa, että kieltäminen ja torjunta ovat yksi tapa välttää väkivaltailmiön olemassaolo. Varsinkin kun väkivalta koskettaa lapsen tai nuoren elämää, tulee tarve sulkea silmät. Lapsen aika –projektin aikana viranomaisetkin esittivät ”hyviä syitä”, miksi lapsia ei tarvitse ottaa huomioon työskentelyssä. Perusteluilla pyrittiin lasten ohittamiseen ja heidän avun tarpeensa mitätöimiseen perheväkivaltilanteissa.

4.3. MIKSI SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TULISI KUUNNELLA LASTA?

Päivi Sinko (2001, 144) kirjoittaa nasevasti, miksi työntekijän kannattaisi kuunnella lasta: Koska lapsella itsellään saattaa olla selkeämpi näkemys omasta tilanteestaan kuin ammattilaisaikuisilla. Lapsella voi olla myös käyttökelpoisia ratkaisuvaihtoehtoja. Lasten mielipiteiden ja toiveiden kuuleminen olisi tärkeää siksi, että ne saattavat poiketa vanhempien näkemyksistä ja näin asia valottuisi useammasta näkökulmasta (Kähkönen 1995, 24). Lapsi tulkitsee maailmaa omasta perspektiivistään, joten lapsen tuntemukset, näkemykset ja kokemukset eivät välttämättä mene yksiin vanhempien näkemysten kanssa. Suurimmassa osassa perheiden elämää lapsi on osallisena tai ainakin todistajana. (Törrönen ym. 1995, 25 – 26.) Kuuntelemalla lasta osoitamme arvostavamme lasta ja hänen mielipiteitään. Lapsi saattaa olla tyytyväisempi lopputulokseen, jos hänet on otettu mukaan prosessiin. (Kähkönen 1995, 24.) Toisaalta taas lasten tyytymättömyys todennäköisesti lisääntyy, jos heitä on kuultu, mutta lopputulos on kuitenkin heidän mielipiteidensä vastainen.

Puustinen-Korhosen (1994, 16 - 17) mielestä lapsen sijaishuolto onnistuu paremmin, jos lapsi itse on saanut aktiivisesti osallistua lastensuojeluasiansa sen joka tasolla. Lapsella on selitetty perusteellisesti se, minkä takia sijoitukseen on ryhdytty. Lapsi on saanut myös riittävästi tietoa omasta oikeusturvastaan. Lapsi itse on tärkeässä asemassa sijaishuoltopaikan valinnassa, jolloin hänen toivomuksilleen pitäisi antaa suuri painoarvo. Lasta ei saisi sijoittaa sellaiseen sijaishuoltopaikkaan, johon sijoittamista hän tiukasti vastustaa. Lapsi ei halua olla pelkkänä pallona aikuisten pelaamassa pelissä. Jos sijoitukset tehdään pelkästään viranomaisyhteistyönä, ne saattavat usein epäonnistua. Puustinen-Korhonen ei kuitenkaan väitä, että kaikki sijoitukset, joiden suunnitteluun lapsi on saanut riittävästi osallistua, aina onnistuisivat.

Sosiaalityöntekijöiden tulisi työskennellä tehokkaasti lapsen lähiympäristön kanssa, kuten keskustella vanhempien ja opettajien kanssa tai olla huolissaan perheen heikosta asunnosta. Samaan aikaan lastensuojelutyöntekijän tulisi miettiä lasta ja keskustella lapsen kanssa yhdessä. Työntekijän pitäisi yrittää nähdä maailma lapsen silmin. Työskenneltäessä lasten kanssa tulisi pohtia sitä, miten

ulkomaailma vaikuttaa lapseen, mutta erityisesti sitä, miten lapsi kokee sen subjektiivisesti. (Brandon ym. 1998, 3.) Sosiaalityöntekijän pitäisi päästä lähemmäs lasta ja hänen maailmaansa (Puustinen-Korhonen 1994, 18). Kuuntelemalla lasta sosiaalityöntekijät tulevat tietoisiksi lasten kokemuksista ja lasten näkemyksistä näiden omista asioista (Brandon 1998, 2). Lasta olisi kuultava hänen itsensä takia. Sellainen kuuleminen on lapsen manipulointia, jossa häneltä pyritään saamaan todisteita vain juridisia prosesseja varten. (Bardy & Barkman & Janhunen 2000, 124.)

Lapsen puheet tulee ottaa vakavasti. Asioita pitää selittää ja perustella lapselle hänen ikätason mukaan ymmärrettävällä tavalla. Lapsen tulisi olla työskentelyn keskipisteenä, koska töitä tehdään hänen hyväkseen. Työntekijän tulisi nähdä suhteensa lapseen ensisijaisena asiakassuhteena. Kun lapsi mielletään asiakkaaksi, häneen kiinnitetään huomiota ja häntä kuunnellaan. Esimerkiksi kun lapsi kuuntelee aikuisten keskustelua sivusta, olisi tarkistettava, miten lapsi ymmärtää asiat. Selittämällä ja oikaisemalla asioita vältytään monilta lapsen mielipahan ja pelon tunteilta. (Törrönen ym. 1995, 40 – 41.) Lapsen sensitiivinen kuunteleminen ja hänen kokemustensa ja tuntemuksensa näkyvyys on pyrittävä turvaamaan sekä sijoitusprosessissa että silloin kun sijoitukseen ei suuresta epävakaudesta huolimatta päädytä. On tärkeää saada selkeä käsitys siitä, miten kaltoin kohdeltu lapsi itse hahmottaa kokemansa kivun, häiriön tai väkivallan. Lapsen tulkinnat omista peloistaan vaikuttavat heidän hyvin- tai pahoinvointiinsa. Siksi lapsen näkemykset on huomioitava lastensuojelutarpeen ja hoidon jokaisessa vaiheessa. Kaltoin kohdeltu lapsi vaatii paljon tilaa tuntemuksiensa ja kokemuksiansa käsittelyyn. (Bardy 2001, 76 – 77.) Lasten kanssa käytävien keskustelujen määrä riippuu ainutlaatuisen lapsen tarpeista. Sosiaalityöntekijän tulisi kuunnella lasta avoimesti. (Cederborg 2000, 17.)

Lastensuojelussa tapaa lapsia, joiden kanssa työskentely ei ole helppoa. Lapset ovat vilkkaita, puhumattomia, aggressiivisia, masentuneita tai heillä on muita psyykkisiä häiriöitä. Työntekijä voi tuntea avuttomuutta näissä tilanteissa. Puhuminen ei välttämättä ole paras tapa tavoittaa lasta ja hänen ajatuksiaan. Käytännön tilanteessa työntekijä voi työkiireiden ja oman avuttomuutensa vuoksi helposti ohittaa ”hankalan” lapsen kohtaamisen. Tämä tukee lapsen äänettömyyttä

ja vahvistaa hänen kokemustaan siitä, että vaikeista asioista on selvittävä yksin. (Sinko 2001, 142.) Kun lapsella annetaan mahdollisuus puhua, tarkoituksena on lapsen pahan olon lievittäminen. Lapsen kanssa puhumisen apuna voidaan käyttää kohtaamisiin soveltuvia menetelmällisiä keinoja kuten piirtämistä, leikkiä, satua, draamaa. Luottamuksellisen ilmapiirin luominen on tärkeää. (Forsberg 2000, 41 – 42.)

Törrönen (1995, 26) huomauttaa, että lapsi saattaa jopa syyllistää itsensä joihinkin tapahtumiin, joten olisi tärkeää, että lapsi saisi purkaa pahaa oloaan. Forsbergin (2002, 71) arviointitutkimuksessa myös lapsilta itseltään kysyttiin, mikä on helpottanut pahaa oloa eniten turvakotikäyntien aikana. Lasten vastauksissa toistuu mahdollisuus puhua ja tulla kuulluksi merkittävänä omaa pahaa oloa helpottavana tekijänä. Oranen (2001, 62) kirjoittaa, että lapsen oireilla ei ole merkitystä siihen, ketä lapsia nähdään ja kuunnellaan. Jokaisella lapsella on oikeus tulla nähdyksi ja olla osallisina heidän elämäänsä syvästi vaikuttavien asioiden käsittelyssä. Jokaisella lapsella tulisi olla oikeus puhua, leikkiä tai piirtää kokemuksistaan turvallisen aikuisen kanssa.

Lapsen mielipiteen huomioon ottaminen ei aina ole yksiselitteistä. Nuorten rikoksentekijöiden ongelmat eivät ratkea sillä, että viranomaiset päätöksissään noudattavat vain nuorten mielipiteitä ja toivomuksia. Lapsen puhevalta ja kuuleminen eivät tarkoita, että viranomainen tekee niin kuin lapsi tahtoo. (Lauronen 1994, 85.) Lapset ja nuoret, joilla oli ollut huume- ja päihdeongelma, rikoksia ja väkivaltaista käyttäytymistä, halusivat viestittää aikuisille, että samankaltaisissa tilanteissa elävien lasten etu on, että heidän elämää tuhoavaan käyttäytymiseen puututaan. Lapsi ei saa vapaasti tuhota elämäänsä vaan aikuisen on puututtava siihen. Jos lapset ovat menneet liian pitkälle kuten haastateltavat, he eivät pysty itse parantamaan elämäntilannettaan. (Puustinen-Korhonen 1994, 13.)

4.4. LASTEN JA NUORTEN PUHUMATTOMUUS

Kirsti Kurki-Suonion (1999, 530) väitöskirjassa todetaan, että monista tuomioistuimen päätöksistä tuli ilmi, että lapset olivat niin vanhoja, että heidän mielipiteensä olisi pitänyt selvittää, mutta päätöksistä ei löytynyt tämän

suuntaista. Kurki-Suonio huomauttaa, että syyt voivat olla moninaisia kuten lapsen haluttomuus ottaa kantaa. Hänen tutkimuksensa esimerkeistä selviää, että lapsia ei ole osattu ottaa mukaan päätöksentekoon heidän omilla ehdoillaan tai he eivät yksinkertaisesti halua osallistua päätöksentekoon. Varttuneetkin lapset saattoivat kieltäytyä ottamasta kantaa. Kurki-Suonion mukaan havainto viittaa siihen, ettei tulevaisuudessakaan lapsen edun ihanteellista tulkintaa voida rakentaa lapsen oman mielipiteen varaan. (emt. 1999, 536, 557.) Hannele Forsbergin (2002, 47 – 48) arviointitutkimus Lapsen aika –projektista puolestaan edustaa päinvastaista kantaa. Lapsityöntekijätkin olivat yllättyneitä siitä, miten helposti monet lapset puhuivat väkivallasta kunhan sitä uskalletaan heiltä kysyä. Kaikille lapsille ei toki ole helppoa puhua väkivallasta ja omista tunteista. Jotkut lapset myös häpeävät isän käytöstä ja siksi vaikenivat.

Aino Ritala-Koskinen (2001, 95), joka väitöskirjassaan tutki lasten tulkintoja uusperhesuhteista, havaitsi, että lapset puhuivat melko varauksettomasti myös heille itselleen vaikeista asioista. Hän myös kertoo, kuinka murrosikäiset lapset, jotka olivat vanhempiaan kohtaan hyvinkin hankalia, olivat kahden kesken hyvin avoimia ja mukavia. Hannele Forsberg (2000, 37) kirjoittaa, miten avoimesti lapset puhuivat kotonaan tapahtuvasta väkivallasta, kunhan työntekijä vain uskalsi kysyä asiasta. Jonkun työntekijän mielestä se johtui siitä, että lapsi on aito, eikä osaa peitellä asioita. Työntekijät luonnehtivat lapsia myös realisteiksi, koska lapset esimerkiksi uskoivat äitiä harvemmin isän kykyyn lopettaa pitkään jatkunut perheväkivalta. Anja Riitta Lahikainen (2001,23) kirjoittaa siitä, että pienetkin lapset ovat taitavia muodostamaan käsityksen maailmasta ja kertomaan siitä, kun heille annetaan siihen mahdollisuus. Lapset kykenevät käsittelemään hyvinkin vaikeita asioita. He pyrkivät ymmärtämään maailmaa niillä keinoilla, joita heillä on.

Sinko (2001, 141, 143) kirjoittaa, että lapsilla on myös oltava oikeus olla osallistumatta tai puhumatta. Luottamuksen syntyminen on pitkä prosessi, varsinkin jos on joutunut kokemaan useita pettymyksiä ja hylkäämisiä. Sosiaalityöntekijä voi olla myös sellainen ihminen, jolle lapsi ei halua puhua. Lapset ovat myös lojaaleja vanhempiaan kohtaan. He saattavat pelätä vanhempiaan ja toisinaan vanhemmat ovat kieltäneet lapsia puhumasta perheen

asioista. Lapsi voi myös itse valita puhumattomuuden. Käsiteltävä asia saattaa olla lapsella liian kipeä tai hän haluaa pitää sen omana salaisuutenaan, hän voi myös varjella yksityisyyttään ja turvallisuuttaan. Ritala-Koskinen (2001, 92) puolestaan kirjoittaa, kuinka usein ajatellaan, että lapsiin pitää ensin tutustua ja luoda jonkinlainen suhde, ennen kuin heiltä voi saada tietoa. Hänen kokemuksensa olivat kuitenkin erilaisia. Ritala-Koskinen ei katsonut, että lasten luottamuksen saavuttamiseksi hänen olisi haastatteluissaan tarvinnut käyttää jotakin erityisiä kikkoja. Forsbergin (2000, 74) arviointitutkimuksessa projektityöntekijöitä mietitytti joskus, vaarantuuko lapsen turvallisuus kotona lastensuojelun puuttuttua peliin. Rangaistaanko lapsia kotona siitä, että ovat kertoneet kotiasioista työntekijälle. Cederborg (2000, 27) kirjoittaa, että lapsen antamia tietoja pitää käsitellä siten, että lasta suojellaan.

4.5. LAPSET JA NUORET ITSE KERTOVAT HUOSTAANOTOSTA

Riitta Laakson (1998, 87, 113) tutkimuksessa kyseltiin haastattelemalla sijaisperheissä asuneiden nuorten ajatuksia huostaanotosta. Nuoret olivat kokeneet, että heitä yritettiin kuunnella ennen sijoitusta, mutta heidän mielestään kuulemismenettelyyn sisältyy paljon ristiriitaisia elementtejä. Nuoret eivät kokeneet sosiaalityöntekijää riittävän luotettavaksi henkilöksi, koska sama työntekijä teki yhteistyötä vanhempien kanssa. Lapset ja nuoret eivät haluaisi, että heidän kertomansa asiat kantautuisivat vanhempien korviin tai että heidän kertomaansa käytetään vanhempia vastaan. Myös Sinko (mt., 143) kirjoittaa, että lapsi ei välttämättä halua puhua sosiaalityöntekijälle. Lapset ja nuoret haluavat olla lojaaleja vanhempiaan kohtaan (ks. Forsberg 2000, 36; Sinko mt., 143) tai pelkäävät vanhempien taholta tulevaa rangaistusta. Kaikkien osapuolten samanaikaisen kuulemisen nuoret kokivat ristiriitaisena. He kertoivat olevansa mieluummin hiljaa kuin puhuvansa vanhempien kuullen esimerkiksi vanhemman alkoholiongelmasta. Samaan aikaan nuoret kuitenkin toivoivat, että kotitilanteeseen olisi vihdoinkin puututtu. Tytöt olisivat halunneet, että heillä olisi ollut joku luotettava aikuinen, joka olisi ymmärtänyt heitä. Nuoret kertoivat sosiaalityöntekijöiden uskovan liian helposti lasten ”kaikki hyvin” -vakuuttelut. Nuoret toivoivat sosiaalityöntekijöiltä viimesijaista vastuunkantoa toimenpiteisiin

ryhdyttäessä. Haastateltavien mukaan myös pieniä lapsia olisi yritettävä kuunnella. (Laakso mt., 87 - 88, 113.)

Koulukotitutkimuksessa selvitettiin, miten koulukotioppilaita on kuultu huostaanotossa ja sijoituksessa, sekä millaisia käsityksiä oppilailla on koulukodista. Haastattelut tehtiin kahdessa Etelä-Suomen koulukodissa yksilöhaastatteluina. Oppilaista 66% sanoi voineensa ilmaista sosiaalityöntekijälle tunteitaan ja omia mielipiteitään. 21% oppilaista oli sitä mieltä, että sosiaalityöntekijä olisi voinut auttaa ennen sijoitusta enemmän. Yli puolelle (55%) koulukotisijoitus oli tullut yllätyksenä. Koulukotisijoitusta piti myönteisenä 38% ja kielteisenä 24% oppilaista. (Koulututkimus 1999, 1 - 2.) Koulukotisijoitus oli tullut monelle (55%) yllätyksenä, mikä paljastaa, kuinka lapset ovat sivussa omassa asiassaan. Jos lapset olisivat mukana huoltosuunnitelmissa ja muissa palavereissa, sijoitus ei välttämättä ”rysähtäisi”. Cederborg (2000, 23) kirjoittaa Ruotsin vastaavasta tilanteesta, jossa 20 lapsesta 10 lasta ei muista saaneensa tietoa siitä, mitä heille tapahtuu, kun sosiaaliviranomaiset ovat päättäneet sijoittaa heidät.

4.6. LASTENSUOJELUN KEHITTÄMINEN

Hannele Törrönen (1998) on tutkinut lastensuojelun vauvatyön kehittämisen liittyviä kokemuksia. Hänen mukaansa vauvojen oireita ja vanhemman ja vauvan vuorovaikutuksen toimimattomuutta tunnistetaan huonosti lastensuojelussa. Osa vanhempien ongelmista tunnistetaan, mutta erityisesti vauvojen ongelmat eivät näy sosiaali- ja terveystoimessa. Jopa pahoinpitelyepäilyt jäävät joskus ilman jatkoselvittelyä. Vauvan ja vanhemman vuorovaikutuksen arviointi vaatii perheen arjen havainnointia ja toiminnallisia tilanteita. (Törrönen, 1998, 96.) Vauva jää usein vanhempiensa ongelmien alle pienenä ja äänettömänä. Vauvan ongelmia ja oireita ei havaita, jos työntekijän silmä ei ole harjaantunut näkemään vauvojen ongelmia tai jos vauvan kokema pahuus on liian pahaa nähtäväksi. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse sitä tarkemmin työntekijän on havainnoitava ja kuunneltava lasta, jotta hän voisi toimia lapsen edun toteuttajana. (Vauvat näkyväksi... 2002, 1.) Vauvan tai pienen lapsen huostaanotossa on hyvää se, että

lapsen on helpompi sopeutua sijaisperheeseen samalla lapsen tulevaisuuteen voidaan vaikuttaa (Saikku 1998, 68).

Pientenkään lasten kohdalla ei ryhdytä helposti pitkäaikaisiin perhesijoituksiin, pitemminkin päinvastoin. Sijaishuoltoon ajaututaan useissa tapauksissa hitaasti. Lastensuojelun vauvaperhetyössä on sietämättömiä ristiriitoja, joista kiperin on vauvan ja vanhempien oikeuksien ristiriita aikajänteen valossa. Vanhempien oikeudet vaativat vanhemmille mahdollisuuksien antamista, mutta vauva tarvitsee heti ja joka päivä tarpeitaan vastaavan kasvualustan. (Bardy 2001, 64.) Suunnitelmia tehdessä tulee pitää huomio vauvassa, ja nähdä sen kautta perheen ongelmat ja mahdollisuudet. Kuitenkin lomakkeet ovat usein vanhempikeskeisiä, eikä tilannetta kartoiteta vauvan näkökulmasta. Vauvan näkökulma saadaan esille vauvan tilanteeseen asettumalla ja katsomalla maailmaa vauvan silmin. Mitä minä vauvana tarvitsen, katsotaanko minua, huomataanko minut? Lastensuojelun päätökset tulisi aina perustella konkreettisesti juuri tämän vauvan tilanteesta käsin. Vauvat ovat yksilöitä ja reagoivat laiminlyönteihin yksilöllisesti. (Vauva näkyväksi 2002, 1 – 3.) Hannele Törrönen (1998, 62) ilmaisee asian: ”Sehän on onneksi vasta vauva” –ajattelu tulisi muuttaa parahdukseksi ”nyt tartutaan tositoimiin – kun se on vasta vauva”.

Nykyinen sosiaalityön koulutus ja lastensuojelutyön organisointi antavat paremmat mahdollisuudet työskennellä aikuisten ja perheen kanssa kuin lasten kanssa. Vallitsevassa perhetyöskentelymallissa toiminta tapahtuu usein perheen aikuisten, ei lasten ehdoilla. On tutkittava, etsittävä ja kehiteltävä aktiivisesti uusia menetelmiä työskennellä lasten kanssa lapsen ehdoilla. (Lastensuojelulaki ja sen muutokset 2002, 20.) Lapsen huomioonottaminen vaatii kokonaan uudenlaista työorientaatiota ja uuden työtavan opettelemista. Tähän tulisi kiinnittää huomiota uusien sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa ja työhön perehdyttämisessä. (Puustinen-Korhonen 1994, 15.) Mielestäni sosiaalityön koulutuksessa kiinnitetään yllättävän vähän huomiota itse lapsiin ja lasten kanssa työskentelyyn. Työkäytäntöjä lienee vaikea muuttaa ilman yleistä yhteiskunnallista asennemuutosta, joka painottaisi lapsen subjektiviteettia ja lasten näkemysten arvostamista ja niihin tutustumista lapsen näkökulmasta käsin (Kähkönen 1995, 25).

Forsberg (1998, 244 - 245) kirjoittaa, kuinka aikuislähtöisestä näkökulmasta katsoen lapset näyttävät hankalina asiakkaina, joita on vaikea kohdata. Tällöin saattaa tapahtua lasten sivuuttamista. Lasten sivuuttaminen voi olla joko suoraa, jolloin lasta ei kutsuta paikalle tai epäsuoraa, jolloin lapsi on paikalla, mutta häneen ei kiinnitetä huomiota. Lastensuojelutyötä tulisi kehittää siten, että työskentelyn pohjalla olisivat lapsen lähtökohdat. Myös sosiaalityöntekijöiden ammattitaitoa työskennellä lasten kanssa pitäisi vahvistaa. (Kananaja & Turunen 1996, 91.) Jotta sosiaalityöntekijä saisi selville lapsen tilanteen, olisi hänen havainnoitava lasta tämän omassa elinympäristössään ja keskusteltava lapsen kanssa (Törrönen ym. 1995, 47).

Lasten tapa tuottaa tietoa eroaa aikuisten kognitiivis-rationaalisesta kerronnasta. Lasten kerronta on moniulotteisempaa ja moniselitteisempää. Lapset innostuvat tilanteista tai sitten kaihtavat niitä. Lapsen kommunikoinnin rikkauden voi huomata kuuntelemalla ja havainnoimalla lasta, joka kertoo asioistaan eri tavoin. (Forsberg 2002, 84.) Ritala-Koskinen (2001, 93) kirjoittaa, että lasten haastatteluun keskittyminen, rönsyily tai vähäpuheisuus saivat erilaisia piirteitä lapsen iästä riippuen. Erilainen puuhailu haastattelun aikana oli tyypillistä pienemmille lapsille.

Sadutusta on kokeiltu lapsen kuulemisen menetelmänä sijaishuollossa. Tarkoituksena oli auttaa traumaattisia asioita kokeneita lapsia jäsentämään elämäänsä, käsittelemään elämänsä käännteitä ja kokemuksia ja saamaan siitä voimaa. Sadutuksesta saatiin hyviä tuloksia. Parhaimmillaan onnistumisen, vapautumisen ja luomisen ilo säteili lapsista. Työntekijät kokivat tutustuvansa lapsiin uudella tavalla. Sadutuksen avulla työntekijät näkivät lapsissa uusia kykyjä ja puolia, jotka ennen olivat olleet näkymättömissä. Sadutus sopii parhaiten satuiässä oleville lapsille, nuoret eivät samassa määrin sadutuksesta innostuneet. (Sadutus lasten... 1999, 1 - 2.)

4.7. LASTA ESIIN NOSTAVAT PROJEKTIT JA JÄRJESTÖT

Ensi- ja turvakotien liiton Lapsen aika -projekti käynnistyi 1997 ja päättyi 2001. Tarkoituksena oli kehittää perheväkivallan todistajina ja kohteena olleiden lasten kanssa tehtävää työtä. Ideologisenä tavoitteena oli nostaa lapset tasavertaisiksi toimijoiksi aikuisten rinnalle. Kehittämistyöllä on käytännössä kolme painopistealuetta. Ensimmäisenä on lasten tilanteen arviointimenetelmien ja -käytäntöjen kehittäminen osana perheen kanssa tehtävää työtä. Toisena tavoitteena on luoda lasten ryhmäinterventiomalli naisten ja miesten ryhmien rinnalle perheiden jatkotyöskentelyä varten. Kolmantena tavoitteena on perheväkivallan kanssa työskentelevien työntekijöiden tietojen, taitojen ja valmiuksien parantaminen lasten huomioimisessa ja auttamisessa. (Lapsen aika-projekti 1997 - 2001, 1.) Lapsikeskeisen työotteen kehittämistä painotetaan projektissa. Yleensä työskentely turvakodeissa painottuu aikuiseen, joiden tarpeet ovat helpommin havaittavissa. Lasten tarpeet jäävät usein tyydyttämättä, ja he saattavat jäädä ilman apua ja tukea traumaattisten kokemustensa käsittelyssä. Projektissa työntekijä kiinnittää huomion lapseen. (Lapsen aika –projekti 2002, 1.)

Hannele Forsberg (2002, 56, 64, 66, 76, 88) toteaa Lapsen aika –projektin loppuarvioinnissa, että sen saavutukset ovat kiistattomia. On ollut arvokasta kehittää uudennlaisia lapsilähtöisiä tavoitteita, lähtökohtia ja menetelmiä, jotta lasten kanssa työskentely onnistuisi. Projekti on antanut mahdollisuuden lasten omien merkitysten esiin nostamiseen väkivaltakriisissä, ja niistä on lähtenyt lapsilähtöisen auttamistyön kehittämien. Valtaosasta lasten keskusteluista kuultaa läpi lasten energisyys, mutkattomuus ja iloisuus. Kohtaamisen aikana lapsi saattaa laulaa lurittaa, piirtää tai vetää aikuisen mukaan keksimäänsä leikkiin. Aikuisen esittämiin kysymyksiin lapsi saattaa vastata lälättämällä, laulamalla tai kuiskaamalla. Lapsi saattaa limittää leikkiin kuuluvaa mielikuvituspuhetta tosiasiasta kerronnan osaksi. Lapset olivat itsekin huomanneet uuden työskentelyn kehittämisen. He ilmaisivat haastatteluissa tyytyväisyytensä heidät huomioon ottavaan työskentelyyn ja mahdollisuuteen tulla kuulluksi. Väkivaltaa kokeneen lapsen auttamiseksi ei ole yhtä lapsinäkökulmaa vaan monta. Projektin toteuttama auttamistyö ei ole pelkästään perinteistä lastensuojelutyötä vaan siinä

on terapeuttisia elementtejä. Projektista saatu tietotaito tulee saattaa kaikkien lapsityötä tekevien tietoon myös kuntien lastensuojelutyöhön.

Pesäpuu ry:n toiminnan tavoitteena on ylläpitää ja kehittää lastensuojelun ja perhehoidon laatua. Toiminnan lähtökohtana on PRIDE (Parents Resources for Information, Development and Education.)-ohjelma, joka on kehitelty kansainvälisessä yhteistyössä. Lisäksi yhdistys edistää lapsen näkökulman esiin tuomista tutkimuksessa ja yhteiskuntapolitiikassa. Pesäpuu käynnisti vuonna 2000 nelivuotisen PRIDE ja lastensuojelun avohuolto –kehittämishankkeen. Hankkeen tavoitteena on lisätä avohuollon lastensuojelutyön suunnitelmallisuutta, systemaattisuutta ja asiakkaan myönteiseen palveluun ohjaavaa työtettä. Tarkoituksena on myös nostaa lapsi toimijana työn keskipisteeksi. Hanke vahvistaa yhteistä arviointia lapsen tarpeista käsin soveltamalla PRIDEN konkreettisia työvälineitä kuten elämyksellisiä harjoituksia. Vuonna 2001 käynnistyi kolmevuotinen NORSU –projekti, joka kehittää lapsen äänen kuulemiseen liittyviä työmenetelmiä. Projektin tavoitteena on kehittää uudenlaisia työskentelymenetelmiä ja –välineitä lasten kanssa työskentelyyn, erityisesti sijoitetuille lapsille. Kehiteltävien menetelmien ja välineiden kautta pyritään nostamaan lapsi subjektiksi lastensuojelutyössä antamalla lapsen äänelle mahdollisuus kuulua niin, että se myös ymmärretään. Lapselle täytyy antaa mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä. Lapsen täytyy saada käsitellä elämäkokemuksiaan ja niihin liittyviä tunteita. Uusien lapsilähtöisten työmenetelmien ja –välineiden avulla parannetaan työntekijöiden kykyä lapsen vuorovaikutukselliseen kohtaamiseen. Silloin pystytään arvioimaan tarkasti lapsen tarpeet ja luomaan läheinen, turvallinen suhde lapseen. (Pesäpuu ry. 2002, 1 – 4).

Pelastakaa Lasten työn ensisijaisena kohteena ovat vaikeimmassa asemassa olevat lapset. Järjestö korostaa lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja tavoitteena on saada lapsen ääni kuulumaan myös lastensuojelun työssä. Toimintaohjelmana vuonna 2000 oli ”Lapset esiin – näkymätön näkyväksi”. Pelastakaa Lapset ry:n puheenjohtaja Juha Eskelinen (2001, 2 – 3) kirjoittaa, että lastensuojelutyön vaikeimpia mutta samalla haasteellisimpia tehtäviä on lasten saaminen mukaan lastensuojelutyöhön, jotta lasten kokemus arvokkuudesta ja itsekunnioituksesta säilyy vaikeissakin olosuhteissa. Työskennellessäni itse Pelastakaa Lapset ry:ssä

lomakotitoiminnan sosiaalityöntekijänä lapsilta itseltään kerättiin palautetta loman onnistumisesta. Tosin palautteen lähettäminen oli vanhempien vastuulla.

”Lasinen lapsuus” on tiedotus-, koulutus- ja tutkimusprojekti, jossa kiinnitetään huomiota alkoholistiperheiden lapsiin. Projekti käynnistyi vuonna 1986 ja tekijöinä ovat A-klinikkasäätiö, TEK ja kaupungin päihdeasiaintoimisto. Perusideana on asioiden tarkasteleminen lapsen näkökulmasta ja kokemusmaailmasta. Vielä ei yleisesti tiedetä, kuinka paljon vanhempien alkoholinkäyttö heijastuu lasten tunne-elämään, elämänvalintoihin ja myöhempään päihteiden käyttöön. Lapsi on ensisijainen tuen tarvitsija. Hankkeen alussa selvitettiin aiheen tutkimustietoa, julkaistiin aihetta käsittelevää kirjallisuutta ja videoita sekä käynnistettiin useita tutkimuksia. Nykyään järjestetään ammattiauttajille virikekoulutusta. (Lasinen lapsuus 2002, 1.)

Lapsipoliittiseen selontekoon 1995 liittyen Stakes toteutti vuonna 1996 – 2000 Lapsi näkyväksi –projektin. Sen alaprojekteja olivat lasten ja nuorten elinolojen seuranta, nuorten syrjäytymiskehityksen ehkäiseminen ja lastensuojelun avohuollon työkäytäntöjen kehittäminen. (Projekti ”Lapsi näkyväksi” 2002, 1). Lisäksi Stakes toteutti Huostaanotto –projektin 1997 – 2001. Olen aiemmin viitannutkin sen eri osahankkeisiin kuten Vauva näkyväksi lastensuojelussa, Hyvä huostaanotto (ks. Laakso & Saikku 1998), koulukotitutkimukseen (ks. Koulukotitutkimus 1999) ja Sadutus lapsen kuulemisen menetelmänä lastensuojelussa (ks. Sadutus lasten...1999).

4.8. MITEN TUTKIMUS TUO LASTA NÄKYVIIN?

Yleisellä tasolla kaikki ovat yksimielisiä lapsen edun huomioimisen tärkeydestä, mutta yksittäistapauksessa lapsen edun merkityssisältö voi tuottaa ongelmia. Lakien säätäminen ja niiden tunteminen eivät estä lasten huonoa kohtelua, mutta niillä on merkittävä symbolinen merkitys. Yhteiskunnan pitäisi antaa selkeitä viestejä siitä, että lapsia arvostetaan. (Taskinen 2001, 54.) Kirsti Kurki-Suonion (1999, 558) tutkimuksessa todetaan, että lapsen edun tulkinnat muuttuivat yhdessä useiden kulttuuristen tekijöiden kanssa. Lapsen edun tulkintojen muuttumiseen eivät vaikuttaneet yksin lastenpsykiatriset tai lapsipsykologiset tutkimustulokset,

vaan siihen tarvittiin myös kulttuuritekijöiden vaikutusta. Asiantuntijat vaikuttavat silti paljon esimerkiksi siihen, miten lasta kuullaan ja miten lapsen mielipide tulee ottaa huomioon.

Vuoteen 1995 mennessä lapsia oltiin tutkittu hyvin harvoin heidän omassa ympäristössään ja heidän ehdoillaan (Kähkönen 1995, 18). Lapsuuden tutkimisessa on oltava erityisen tarkkana siinä, ettei tukahduta lasta tutkijan kysymyksillä ja omilla tulkinnoilla, vaan saa esiin lapsen näkökulman. Lapsella on käytössään paljon henkisiä resursseja itsensä ja yhteiskunnan kehittämiseen, jos ne vaan saadaan aktivoitua. Lapsia ja lapsuutta ei pidä tarkastella pelkästään suojelun näkökulmasta. (Eskelinen & Kinnunen 2001, 18.) Aikuisten tulisi huomioida, kuinka lapsi on täynnä rajattomia mahdollisuuksia, jotka vain odottavat täyttymystään. Tutkimustiedon avulla voidaan hedelmöittää päätöksentekoa. (Aino Sallinen 1996, 9.)

Lapsitutkimuksen keskeisiksi aiheiksi ovat nousseet esimerkiksi lapsen oikeudet ja lapsen osallistuminen. Lasten havainnot ja tulkinnat, lasten toimet ja kokemukset ovat tutkimuksen kohteina. Jatkotutkimusta tulisi entistä enemmän toteuttaa tieteiden välisenä ja liittämään se lasten kanssa tehtävään käytännön työhön. Vuorovaikutuksen avulla voidaan saavuttaa huomattava synergiahyöty, jossa saadaan kokonaisvaltaista tietoa lapsista. Tutkimuksesta viriävä henkinen kapasiteetti siirretään käytännön toimintaan ja yhteiseksi kulttuuriseksi omaisuudeksi. (Lastensuojelulaki ja sen muutokset 2002, 24 – 25.) Viime vuosina varsinkin laadullisen tutkimuksen alueella on herännyt kiinnostusta tutkia lasten ilmaisemia asioita lapsen omasta näkökulmasta käsin (Kähkönen 1995, 25).

Harriet Strandellin tutkimus kertoo päiväkodista lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus keskittyy lasten väliseen vuorovaikutukseen ja sosiaalisiin suhteisiin. Kirja nostaa esiin lasten väliset suhteet. Lapsia havainnointiin luonnollisissa vuorovaikutustilanteissa. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda esille, miltä päiväkodin maailma näyttää lapsen silmin ja miten lapset kokevat jokapäiväisen todellisuuden ja muokkaavat itse sitä. (Strandell 1995, 7,24.)

Liisa Karlssonin (2001, 10) väitöskirjassa halutaan antaa lapsille puheenvuoro. Ammattikäytäntöjen perinteet joutuvat murrokseen, jotta lasten ääni kuuluisi paremmin. Tutkimuksessa tarkastellaan lasten asemaa analysoimalla heidän mahdollisuuksiaan osallistua instituutioiden toimintaan. Lapsi nähdään kulttuurisena konstruktiona ja tutkimus on monitieteinen kulttuuritutkimus. Lapsilla on vähän mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa instituutioiden, kuten päivähoiton ja koulun, toimintaan. Tutkimuksessa selvisi, että lapsen osallisuutta voidaan lisätä, kun ammattilaisen lapsikäsitelmä muuttuu. Lasten aktiivisen osallistumisen mahdollisuutta lisättiin käyttämällä yhteisöllistä sadutus - menetelmää. (vrt. Sadutus lasten...1999) Omasta mielestäni kirjassa käsitellään yllättävän vähän asioita sosiaalityön näkökulmasta. Päälinjaksi on kasvatus- ja opetustoimeen kohdistuvat perinteet ja muutokset. Tämä on jotenkin hämäävää, koska otsikossa kuitenkin puhutaan ammattikäytäntöjen murroksesta. Kirjassa oletetaan vain kasvatus- ja opetustoimen henkilöiden olevan lasten kanssa työskenteleviä ammattilaisia. Takakansi kuitenkin alkaa huolella lasten ja nuorten ongelmien lisääntymisestä. Siinä kirjoitetaan mm. lasten mielenterveysongelmista. Aiheeseen liittyy mielestäni myös sosiaalityö. Yksi julkaisijoista on Stakes, joka myös viittaisi siihen, että kirja voisi huomioida enemmän myös sosiaalityötä.

Maritta Törrösen (1999) tutkimuksessa laitoksia lähestytään lasten näkökulmasta. Tutkimus kertoo lapsen arjesta lastenkodissa ja laitoksessa. Maritta Törrönen on kunnioittanut lapsia tutkimusta tehdessään ja kysynyt esimerkiksi tutkimusluvan myös lapsilta. Hän pohtii, kuinka hänen on helppo puhua laitoksista, kun taas tutkimuksen lapsille ne merkitsevät kotia. Tutkimusmetodinaan Törrönen on käyttänyt osallistuvaa havainnointia. Tutkimus sisältää myös valokuvia ja piirustuksia. Törrönen korostaa tutkimuksessaan lapsia subjekteina. (emt. 1999,11, 31 – 32.) Mielestäni valokuvat ja piirustukset tekivät tutkimuksesta elävemmän.

Aino Ritala-Koskinen (2001, 11, 93) haastatteli lapsia väitöskirjaansa varten. Hän kysyy tutkimuksessaan, mikä on lapsen perhe, lasten omat tulkinnat ovat kiinnostuksen kohteena. Siinä kerrotaan myös lapsista tutkittavina. Ritala-Koskinen huomauttaa, että lapset keskenään ovat erilaisia samoin kuin aikuiset.

Lapset ovat persoonina erilaisia. Jotkut lapset olivat ujoja, hiljaisia, kun taas toiset lapset olivat hyvin avoimia.

Leena Valkonen (1995, 27, 34, 105 - 106) on tutkinut perhehoitonuorten vanhempisuhteita. Tutkimukseensa Valkonen on haastatellut 18:aa sijaisperheessä kasvanutta nuorta. Tutkimuksen tavoitteena oli löytää lapsen näkökulma ja arvioida niiden valossa psykologisen vanhemmuuden teorioita. Tutkimus toi esiin perhehoitolasten erilaisia tapoja kokea vanhemmuus. Perhehoitонуoret eivät antaneet vanhemmuutta ilmaiseksi kenellekään, vaan vanhemmuuden kriteerit olivat vaativat. Niiden nuorten kokemusten perusteella psykologista vanhemmuutta ei synny ilman rakkautta ja hyväksytyksi kokemista.

5. MITEN LAPSINÄKÖKULMA NÄKY Y LASTENSUOJELUA KOSKEVASSA LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ?

Tässä luvussa esitän, miten lapsinäkökulma näkyy lastensuojelulaissa. Aloitan tarkasteluni kansainväliseltä tasolta. Perusoikeuksien jälkeen siirryn itse lastensuojelulakiin, joka on saanut piirteitä edellisistä. Lapsen etu on keskeinen käsite lastensuojelussa, jota ei voi ohittaa. Lopuksi keskityn itse huoltosuunnitelmiin.

Vuonna 1989 hyväksyttiin YK:ssa lapsen oikeuksien yleissopimus (Convention on the Rights of the Child) (Nieminen 1990, 10). Suomessa asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulo tapahtui 16.8.1991. Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (LOS) tärkeänä pidetään kolmen P:n kokonaisuutta, joilla tarkoitetaan ”protection”(suojelu), ”provision”(huolenpito) ja ”participation”(osallistumisoikeudet) (Oulasmaa 1994, 109). Lapsille ja nuorille tulee turvata osuus yhteiskunnan voimavaroista (provision). Suojelulla ja huolenpidolla (protection) tarkoitetaan, että yhteiskunta huolehtii lasten hyvinvoinnista tilanteissa, joissa lasten omat vanhemmat eivät siihen kykene. Osallistumisoikeuksilla (participation) pyritään takamaan lapsille oikeus osallistua ikänsä ja kehitystasonsa mukaan itseään koskevaan päätöksentekoon. (Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa 1995, 19.)

Lasten oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklassa säädetään, että kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. (LOS 3,1 artikla.) Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa säännellään, että sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.(LOS 12,1 artikla.) Lapsen oikeuksien sopimuksessa kiinnitetään uudella tavalla huomiota siihen, että lapset

ovat ajattelevia yksilöitä ja oman elämänsä subjekteja, eivätkä vain aikuisten toiminnan passiivisia kohteita. (HE 137/1999, 24.)

1.3.2000 voimaan tulleet perusoikeudet kuuluvat ja ovat kuuluneet jo vanhassakin perustuslaissa (HM 1919) myös lapsille (Nieminen 1990, 7). Perustuslain 6 §:ssä taataan kansalaisille yhdenvertaisuus (PL 6§). Yhdenvertaisuussäännöstä täydentää 2 momentin nimenomainen syrjäntäkielto. Syrjäntäkiellon mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa muihin nähden eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. (PL 6.2§.) Uudessa perustuslaissa säädetään vielä erikseen, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja että lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (PL 6,3 §). Säännös ei estä positiivista erityiskohtelua, jolla pyritään tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen parantamalla jonkin ryhmän, kuten lasten, asemaa (Tuori 2000, 199). Liisa Niemisen (1990, 9 - 10) mielestä ei riitä, että pelkästään todetaan, että perusoikeudet kuuluvat myös lapsille vaan tutkimisessa pitäisi päästä syvemmälle. Tavoitteena ei kuitenkaan ole, että lapsia olisi kohdeltava kaikissa tilanteissa samalla lailla kuin aikuisia, vaan lapsille olisi taattava tietyt oikeudet, jotta he voisivat olla lapsia.

Hallituksen esityksessä 1983 uudeksi lastensuojelulaiksi todetaan vanhan lastensuojelulain vuodelta 1936 olleen oirekeskeinen, mikä oli johtanut siihen, että lakiin sisältyvät toimenpiteet olivat niukat ja rajalliset. Käytännön sosiaalityön keinot olivat olleet jo pitkään riittämättömät. Vanhassa lastensuojelulaissa ei määritelty lapsen oikeutta saada erityistä suojelua. Lasta ei myöskään pidetty asianosaisena, eikä hänen kuulemisestaan ollut säännöksiä. (HE 13/1983, 11-12.) 1980-luvulla lapsilakien (LSL ja laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta) uudistaminen merkitsi, että lapsesta tuli omien oikeuksiensa subjekti ja aikuisten näkökulma muuttui lapsen näkökulmaksi. Lapsen autonomia ja lapsen etu tulivat keskeisiksi periaatteiksi lastensuojelutoiminnassa. Lapsen edun sääntelyn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. (Mikkola & Helminen 1994, 19.)

Suomen lapsilainsäädäntöä uudistettaessa oli lapsen oikeuksien yleissopimus vasta valmisteluvaiheessa. Lapsilainsäädäntöömme omaksuttiin valmisteilla olevan sopimuksen esimerkkiä noudattaen lapsen edun ensisijaisuus kaikessa lapseen liittyvässä päätöksenteossa sekä lapsen oikeus osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn. Lainvalmistelutyössä huomioitiin myös muut lapsen oikeuksien yleissopimuksen periaatteet sekä vuonna 1959 hyväksytyt Lapsen oikeuksien julistuksen periaatteet. Tämän vuoksi lapsen etu ja oikeudet on Suomen lainsäädännön tasolla turvattu pääsääntöisesti hyvin, vaikkakin muuttuva yhteiskunta luo uusia muutostarpeita. (Araneva 2001, 108.)

Nieminen (mt.) kirjoittaa jo kymmenen vuotta sitten, että perinteisesti perusoikeudet on taattu yksilöille. Perheideologiaa on kuitenkin löydettävissä yhteiskuntien perusoikeusjärjestelmien taustalta, vaikka ne onkin muodollisesti rakennettu yhdenvertaisuuden pohjalle. Perheideologiaa on vaikea havaita, koska se on taitavasti rakennettu järjestelmän sisään. Tämä vaikuttaa siihen, millaisena lapsen asema nähdään. Perheideologiasta johtuen lapsen oikeudet eivät lisäänty käytännössä samaa vauhtia kuin teoriassa. Vasta 1970-luvulta lähtien on juridiikassa otettu huomioon, että lapsen oikeudet voivat olla ristiriidassa vanhempien oikeuksien kanssa. Vanhemmilla on velvollisuus huolehtia lapsistaan, jos näin ei tapahdu siirtyä velvollisuus toiselle taholle. Lapsilla taas ei ole velvollisuuksia vanhempiaan kohtaan. (Nieminen 1990, 24, 49, 55.) Myös Päivi Sinko (mt., 130) kymmenen vuotta Niemisen jälkeen kirjoittaa, että lastensuojelulainsäädäntöön on lapsi subjektina -ajatuksen lisäksi sisäänrakennettu ideologia, joka melkein väistämättä johtaa aikuiskeskiseen työskentelyyn. Liisa Nieminen (mt., 17 - 18) erottaa lasten suojelun ja lasten oikeuksien suojelun toisistaan. Lasten oikeuksia ei saa rajoittaa mielivaltaisesti edes lasten suojelun nimissä. Käytännössä lapset ovat edelleen lastensuojelun kohteita.

Valtioneuvoston selonteossa (Lastensuojelusta kohti...1995, 5) korostetaan, että lapsi on itsenäinen subjekti, mikä on lähtökohtana lastensuojelussa ja lapsipolitiikassa. Lapsella on itsenäiset oikeutensa, tarpeensa ja toiveensa, jotka on otettava huomioon, vaikka lapsi on riippuvainen perheen ja aikuisten tuesta. Lapsen mielipide tulee selvittää ja ottaa huomioon iän ja kehitystason mukaan kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen etu ohjaa kaikkea julkisen vallan

toimintaa, joka koskee lasta. Lapsioikeudelliseen järjestelmään on sisällytetty kolme keskeistä periaatetta:

1. Lapsi on itsenäinen, omien oikeuksiensa subjekti, jonka etu ja tarpeet saattavat olla jopa vastakkaiset vanhempien ja perheiden tarpeiden kanssa.
2. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja hänen toiveensa ja mielipiteensä tulee ottaa huomioon iän ja kehitystason mukaisesti, kun vanhemmat tai viranomaiset tekevät häntä koskevia päätöksiä.
3. Lapsen etu tulee asettaa ensisijalle lasta koskevissa päätöksissä.

Lastensuojelutoiminnan seuranta osoitti kuitenkin, etteivät kaikki tavoitteet ole toteutuneet. Osin syynä ovat olleet uudet säännökset, osin lastensuojelun toimintaympäristö ja toimintakäytännöt. (Lastensuojelusta kohti...1995, 5,9.)

Lapsen omat toivomukset ja mielipide on otettava huomioon pyrittäessä lapsen edun mukaiseen ratkaisuun. Toivomuksia ja mielipiteitä voidaan selvittää muun muassa havainnoimalla lapsen käyttäytymistä. Jo pientä lasta voidaan tarkkailla hänelle läheisten ihmisten seurassa. Lapsen edun selvittäminen voi tapahtua myös keskustelemalla lapsen kanssa, jotta saataisiin selville lapsen mielipide ja toiveet. Keskusteleminen on mahdollista kouluikää lähestyvien ja sitä vanhempien lasten kanssa. 11-13 -vuotiaiden lasten mielipiteet ovat jo erittäin merkittäviä. Myös kehityksen arviointi on yksi tapa selvittää lapsen etua. Lapsen edun esiintuominen tulee suorittaa huolellisesti ja hienotunteisesti. Se on välttämätöntä aina kun se on mahdollista lapsen ikään ja kehitystasoon nähden. Pienenkin lapsen kohdalla lapsen mielipiteen ja toiveiden selvittäminen on mahdollista, kun selvittämistapa sovelletaan lapsen ikään. Lapsen edun selvittäminen ei merkitse sitä, että ratkaisu jätettäisiin lapsen vastuulle. Lapsen hoidon ja huollon järjestäminen on aina aikuisen tehtävä. (HE 13/1983, 21.) Laakson (1998, 113) tutkimuksessa nuoret itse toivoivat sosiaalityöntekijöiltä viimesijaista vastuunkantoa.

Sosiaalilautakunnan on ennen päätöksen tekemistä huostaanotosta, sijaishuoltoon sijoittamisesta ja huostassapidon lopettamista aina, kun se on lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen mahdollista selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide esillä olevista ratkaisuista (LSL 17§). Kirsti Kurki-Suonio (1999, 477) kirjoittaa, että lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittäminen, tulkinta ja niiden esittäminen edellyttävät erityisen hienovaraista menettelyä. Sosiaaliviranomaisilla

on paljon harkintavaltaa, mm. jättää lapsen mielipide selvittämättä. Laiminlyöntiä voidaan perustella lapsen iällä ja kehitystasolla, lapsen ja vanhempien välisten suhteiden suojaamisella tai sillä, että lasta ei haluta painostaa muodostamaan asiasta mielipidettä. Lapsen mielipide ei ole sosiaaliviranomaisia sitova. Lapsen mielipiteen vastaiseen ratkaisuun voidaan päätyä, jos lapsen mielipide nähdään lapsen edun vastaisena. Sosiaalilautakunnan on ensisijaisesti ajettava lapsen etua, eikä hänen mielipidettään. (Kurki-Suonio 1999, 477.) Lapsen edun ja lapsen määräämisoikeuden välinen mahdollinen ristiriita on keskeinen ongelma lastensuojelussa. Jos lapsella on oikeus määrätä asioistaan, hän voi ratkaista ne vastoin omaa etuaan. Lasta tulee kuulla, kun hänen etuaan arvioidaan. Kurki-Suonion mukaan todennäköistä on, että lapsen mielipide otetaan huomioon silloin, kun se tukee ratkaisijan omaa näkemystä lapsen edusta, muuten ei. (emt. 1999, 365.)

Lastensuojelulain 10 §:ssä ei ole säännöksiä lapsen iästä ja kehitystasosta niin kuin lastensuojelulain 17 §:ssä. 17 § koskee vain tiettyjä tilanteita, mitkä ovat huostaanotto, sijaishuoltoon sijoittaminen ja huostassapidon lopettaminen. Lapsen omat toivomukset ja mielipide on otettava huomioon pyrittäessä lapsen edun mukaiseen ratkaisuun LSL 10 §:n mukaan. Tässä pykälässä selvitetään lapsen toivomuksia ja mielipiteitä laajemmin kuin 17 §:ssä. Kuuleminen juridisena käsitteenä on eri asia kuin lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittäminen, vaikka niitä usein käytetään rinnakkain. 12 vuotta täyttäneellä lapsella on aina varattava tilaisuus tulla kuulluksi siten kuin hallintomenettelylain 15 §:ssä säädetään (LSL 17 §). Asianosaisella on ennen asian ratkaisemista varattava tilaisuus antaa selvityksensä muiden tekemistä vaatimuksista ja asiassa olevista sellaisista selvityksistä, jotka voivat vaikuttaa asian ratkaisuun (HMenL 15 §). Lisäksi usein kuulla –sanaa käytetään epämääräisesti. Juridisessa mielessä sillä tarkoitetaan juuri kuulemista, mutta yleisesti sillä usein viitataan lapsen kuuntelemiseen.

Lapsen kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen käytännön ongelmana on se, että kunnissa ei ole riittävästi lastensuojeluun erikoistunutta henkilöstöä. Tuomioistuinten kannalta epäkohdaksi on koettu se, etteivät sosiaaliviranomaiset kirjaa lasten kuulemistapahtumaa ja erityisesti alle 12-vuotiaiden mielipiteitä ja toiveita riittävän yksityiskohtaisesti päätösasiakirjoihin. Lastensuojelun osalta

ongelmana on erityisesti alle 12-vuotiaiden kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen. Lapsen mielipide pitäisi lastensuojelulain 17 §:n mukaan selvittää tietyissä tilanteissa aina kun se on lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen mahdollista. Varsinkin pienempien lasten kohdalla tämä vaatii työntekijältä hyvää ammattitaitoa. Käytännössä 12-vuotta täyttäneitä lapsia kuullaan pieniä lapsia paremmin, koska tämän ikäiselle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi lastensuojelulain 17 §:n mukaisesti. (KM 1995, 31-32.)

Suomessa omaksuttiin jo 1980-luvulla lapsia koskevan lainsäädäntömme kantaviksi periaatteiksi lapsen edun ensisijaisuus ja lapsen itse- ja myötämääräämisoikeus. Käytännössä näiden periaatteiden noudattaminen on osoittautunut usein ongelmalliseksi sekä sosiaalihuollossa että oikeudellisessa päätöksenteossa. Ongelmana on, ettei alaikäisellä usein ole tosiasiallista mahdollisuutta osallistua häntä koskevan huoltosuunnitelman laadintaan. Varsinkin pienet lapset jäävät vaille huomiota. Käytännön ongelmana on, että työntekijöillä ei ole tarpeeksi aikaa, tietoa ja taitoa lapsen kuuntelemiseen ja tulkitsemiseen. (HE 137/1999, 24.)

Lastensuojelulainsäädännön keskeinen periaate on, että lapsen edun toteutuminen on asetettava etusijalle ristiriitatilanteessa. Lapsen etu on kuitenkin väljä ja tulkinnanvarainen kriteeri, jota on vaikea määritellä. Lainsäädäntö antaa lähinnä suuntaviivoja ja rajoja työntekijälle, joka pyrkii toiminnassaan lapsen edun toteutumiseen kunkin lapsen yksilölliset elämäntilanteet ja tarpeet huomioon ottaen. (Kananen & Turunen 1996, 75 - 76.) Lapsen etu -käsite onkin ongelmallinen ja hankala. Vaikka lainsäädännössä edellytetään lapsen edun noudattamista, ei edes säädösten tavoitteiden tasolla ole saavutettu yksimielisyyttä sen merkityssisällöstä. Mitä konkreettisemmalle tasolle tarkastelussa mennään, sitä enemmän on myös lapsen etuun liittyviä oikeusongelmia. (Oulasmaa 1994, 108, 118 - 119.) Lapsen etu liitetään usein lapsen tarpeisiin. Jos lapsen tarpeet tulevat tyydytyiksi, nähdään lapsen edunkin toteutuvan. Lapsen tarpeet on kuitenkin yhtä häilyvä käsite kuin lapsen etu. (Kähkönen 1995, 17.) Lapsen etu on huostaanoton keskeisin, mutta samalla myös vaikein asia. Lapsen etu- käsitteen epämääräisyys saattaa johtaa jopa täysin ristiriitaisiin tulkintoihin. (Saikku 1998, 68.)

Lastensuojelulakia uudistettaessa 1990 lisättiin 10 §:ään kolmas momentti, jonka mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista, avustettava virkansa puolesta lasta sekä ohjattava hänet tarvittaessa saamaan riittävää apua. Säännöksen tavoitteena oli painottaa sosiaalityöntekijän kokonaisvastuuta lapsen edun toteuttajana ja vahvistaa lapsen oikeudellista asemaa. Käytännössä sosiaalityöntekijällä ei ole kaikissa tilanteissa riittävästi valtuuksia eikä asemaa toimia lapsen edun valvojana. (Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa 1995, 10.) Tämä kolmas momentti lisättiin lakiin, koska vanhemman ja lapsen etujen välillä saattaa olla ristiriitoja, jotka voivat vaarantaa lapsen edun toteutumisen, jos vanhempi edustaa lastaan (Araneva 2001, 110).

5.1. MIKÄ ON HUOLTOSUUNNITELMA?

5.1.1. LASTENSUOJELULAIN SÄÄDÖKSET

HUOLTOSUUNNITELMISTA

Lastensuojelulain 11 pykälässä säädetään, että perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on kussakin tapauksessa tehtävä huoltosuunnitelma, ellei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus. Huoltosuunnitelma on tarkistettava tarpeen mukaan. (LSL 11§.) Lastensuojeluasetuksen 4 pykälässä annetaan yksityiskohtaisempia ohjeita huoltosuunnitelmien laatimisesta ja sisällöstä. Huoltosuunnitelma laaditaan yhdessä asianomaisten kanssa (LSA 4§). Huoltosuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, myös arvioidaan aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Suunnitelmasta on myös käytävä ilmi, kuinka usein suunnitelma on tarkistettava. Lastensuojeluasetuksessa säädetään myös, että huostaanotettua tai avohuollon tukitoimena sijoitettua lasta koskevaan huoltosuunnitelmaan kirjataan lisäksi sijoituksen tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen ja häntä hoitaville ja kasvattaville henkilöille. Asiakirjaan tulee sisältyä se, miten yhteistoiminta ja yhteydenpito lapsen vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa toteutetaan. Siinä

pitää olla sekin, miten jälkihuolto toteutetaan. Huoltosuunnitelmaa täydennetään tarvittaessa erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla. (LSA 4§.)

Asianomaisilla tarkoitetaan lasta, lapsen vanhempia ja huoltajia sekä sijaishuollon aikana lapsen huoltoon keskeisesti osallistuvia henkilöitä (KM 77/1983, 4). Myös lapsi on aina asianomainen. Asianomainen ja asianosainen ovat siis eri asia, vaikka joskus termien käytössä näkyy sekaannuksia. Kurki-Suonio (1999, 186) toteaa, että huoltosuunnitelman laatimiseen osallistuvat asianomaiset on ymmärrettävä tosiasiallisesta eikä oikeudellista intressistä lähtien. Asianomaiset voidaan siis määritellä eri tavoin tapauksen eri vaiheissa.

Virpi Honkanen (2002, 24) kirjoittaa ongelmasta, joka liittyy velvoitteeseen laatia huoltosuunnitelma yhdessä asianomaisen kanssa. Asiakasta ei voi pakottaa huoltosuunnitelmapalaveriin. Viranomaisen on silti laadittava huoltosuunnitelma, osallistuipa asianomainen siihen tai ei. Ei ole tarkoituksenmukaista jättää suunnitelmaa tekemättä ainoastaan sen vuoksi, että joku aikuisista ei kykene yhteistyöhön. Huoltosuunnitelma tehdään lapsen etu huomioiden, mikä usein vaatii toimimaan viipymättä. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan huoltosuunnitelma pitää laatia siinäkin tapauksessa, että yhteisymmärrykseen asianomaisten kesken ei ole päästy (Eduskunnan oikeusasiamiehen... 1997, 175). Honkasen (2002, 29) mielestä lastensuojeluasetuksen velvoite laatia huoltosuunnitelma yhdessä asianomaisen kanssa menee astetta pidemmälle kuin pelkkä kuuleminen. Hän katsoo, että asiakkaalle on pyritty takaamaan todellinen mahdollisuus vaikuttaa huoltosuunnitelmaan. Pelkkä kuuleminen ei tuo tätä mahdollisuutta. Lisäksi huoltosuunnitelmaa tehdessä asiakasta kuullaan joustavasti, tilanteen mukaan.

Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelutyössä huoltosuunnitelmat ovat erityisen tärkeitä suunnitelmallisen ja tavoitteellisen sosiaalityön toteuttamiseksi. Tästä syystä lakiin sisällytettiin huoltosuunnitelman tekemiseen velvoittava säännös. (HE 13/1983, 22.) Huolto- ja palvelusuunnitelma on asiakkaan ja asianosaisten (LSA 4 §:n mukaan asianomaisten) kanssa tehty yhteistyösopimus, jossa sovitaan huolto- ja palvelusuunnitelman tavoitteet ja menetelmät. Sen päättehtävä on luoda motivoitunut ja sitoutunut työskentely. (Rousu & Holma 1999, 71.)

Huoltosuunnitelman tavoitteet ilmaisevat toivotun tilan, joka pyritään saavuttamaan perheen tai yksilön tasolla. Asiakkaalle tulisi tarjota sellaisia tukitoimia, jotka auttavat tavoitteiden toteutumiseen. Keinovalikoimaan kuuluvat esimerkiksi hoitoonohjaus A-klinikalle tai kasvatus- ja perheneuvolaan, supporttiivinen keskustelu vanhempien kanssa ja päivähoitopaikka. (Peltonen 1991, 25 – 26.) Huoltosuunnitelmapalaverissa asianosaiset pohtivat yhdessä työntekijöiden kanssa ongelmallista elämäntilannettaan ja yrittävät löytää erilaisia keinoja positiivisten muutosten aikaansaamiseksi. Tarkoituksenmukaisen ja hyvän huoltosuunnitelman laatimiseen tarvitaan riittävästi aikaa. Tarkoituksena on tarjota riittävän pitkäjänteinen tuki asianosaisille. (HE 13/1983, 22.)

Huoltosuunnitelman sisältöön tulee lisää velvoitteita sijoituksen jälkeen. Huoltosuunnitelmiin kirjataan sijaishuollossa olevan lapsen ja vanhempien välinen yhteydenpito. Lastensuojelulain 24 §:n mukaan sijaishuollossa olevalla lapsella on oikeus tavata vanhempiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä. Sosiaalitoimen velvollisuus on aktiivisesti tukea ja auttaa lapsen ja vanhempien välistä yhteydenpitoa. Oikeus tapaamisiin on aina lapsen oikeus, joten asia pitää ratkaista lapsen edun mukaisesti. Oikeus tapaamisiin ja muuhun yhteydenpitoon on siis pohdittava lapsen kannalta. Huoltosuunnitelmissa pyritään ”sopimaan” lapsen ja hänen vanhempiensa sekä muiden läheisten henkilöiden välisistä tapaamisista ja muusta yhteydenpidosta. Luonteeltaan huoltosuunnitelma on sosiaalityöntekijän työväline, eikä siihen ole muutoksenhakuoikeutta. Huoltosuunnitelmiin tulee joskus kirjattua yhteydenpidon ja tapaamisten osalta kantoja, jotka ovat vanhempien mielipiteiden vastaisia. Tällöin huoltosuunnitelmia ei voida pitää kaikkien osapuolten välisinä sopimuksena. Huoltosuunnitelmaan ei ole oikeutta hakea muutosta, vaikka vanhemmat olisivat yhteydenpidon ja tapaamisten osalta vastakkaista mieltä. Tällaisissa tilanteissa pitäisi tehdä yhteydenpidon rajoittamispäätös, johon vanhemmilla on oikeus hakea muutosta. Laissa tarkoitetut yhteydenpidon rajoittamisperusteet eivät välttämättä kuitenkaan täyty, jos huoltosuunnitelmassa halutaan vain rauhoittaa lapsen elämäntilannetta lapsen edun mukaisesti. Tapaamisista ja yhteydenpidosta päätettäessä on arvioitava myös sijaisperheen hoitotehtävän sujuvuutta. (Araneva 2001, 116 – 118.)

Käytännössä yhteydenpidon rajoittamispäätöstä tehdään harvoin. Honkanen (2002, 51 - 52) haastatteli tutkimukseensa 7 sosiaalityöntekijää, joista kukaan ei ollut tehnyt yhteydenpidon rajoittamispäätöstä. Työntekijät kertoivat, että tapaamisista pyritään sopimaan ja niistä neuvotellaan, mutta monet vanhemmat haluaisivat tavata lastaan useammin kuin suunnitelmaan kirjataan. Näissä tapauksissa vanhemmat ovat jääneet ilman valituskelpoista päätöstä. Huoltosuunnitelmaan ei voi hakea muutosta, koska huoltosuunnitelma ei ole hallintopäätös. Honkasen tutkimuksessa ei huomioida, että sosiaalityöntekijä ei voi tehdä yhteydenpidon rajoittamispäätöstä, koska kyse on tahdonvastaisesta päätöksestä, jotka päätetään lautakunnassa tai jaostossa.

5.1.2. HUOLTOSUUNNITELMA LAPSEN JA VANHEMMAN NÄKÖKULMASTA

Huoltosuunnitelmaa tehtäessä tulee selvittää lapsen etu. Siinä myös arvioidaan eri toimenpiteiden todennäköiset vaikutukset lapsen kehitykseen ja kasvuun. (HE 13/1983, 22.) Laadukas lastensuojelutyö edellyttää lapsen tarpeisiin nähden oikeiden tukitoimien valintaa ja erityisesti tarjottavien palvelujen oikea-aikaisuutta. Siksi tarvitaan jatkuvaa seurantaa ja arviointia. (Rousu ym. 1999, 72.) Huoltosuunnitelma on ajallisesti rajoitettu. Tämä johtuu siitä, että lapsen kehityksen arvioiminen pitkällä aikavälillä on vaikeaa. Siksi huoltosuunnitelman tarkistamisessa on kyseenalaistettava kaikki aikaisemmassa huoltosuunnitelmassa esiintyvät seikat. Tärkeitä kysymyksiä ovat siis miksi, miten ja milloin. (Virta 1994, 104.)

Huoltosuunnitelman laatimisen tavoitteita lapsen kannalta ovat *kuulla lasta ja auttaa häntä hahmottamaan tulevaisuuttaan, tukea hänen osallisuuttaan omaa elämäänsä koskevissa ratkaisuissa ja antaa mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon*. Tärkeää on miettiä, onko lapsi saanut riittävästi tietoa sekä mahdollisuuksia ilmaista omia näkemyksiään. (Taskinen 1999, 27.) Taskinen kirjoittaa ”kuulla lasta”, jolla hän tarkoittaa lapsen kuuntelemista, eikä kuulemista, joka on eri asia. Joissakin tilanteissa kirjoitetaan epämääräisesti juuri kuulla –sanalla, joka liitetään lapsen kuulemiseen, joten pitäisi kirjoittaa kuunnella –termillä.

Myös SOS -lapsikylissä korostetaan lapsen ja nuoren kuulemisen tärkeyttä. Mitä lähempänä nuori on itsenäistymisvaihetta, sitä olennaisempaa on hänen mielipiteensä kirjaaminen huoltosuunnitelmaan. Huoltosuunnitelmiin kirjataan lapsen kehitysvaihe sekä kasvatuksen ja hoidon keskeiset tavoitteet. Työn lähtökohtana ovat lapsen tarpeet. (Piironen 2000, 65.) Lapsen tarpeet esimerkiksi vanhemmuuden suhteen, kasvun ja kehityksen suhteen arvioidaan ikä- ja kehitystaso huomioon ottaen. Nämä ovat suunnitelman perustana. (Rousu ym. 1999, 131.)

Huoltosuunnitelma auttaa perhettä hahmottamaan lapsen tulevaisuutta. Samalla se selkiyttää vanhempien tai huoltajien roolia ja osallistumista sijoituksen aikana. Huoltosuunnitelmaa laatiessa tulisi pohtia, onko perhe saanut riittävästi ilmaista omia näkemyksiään. Huoltosuunnitelmaan tulisi sisällyttää myös perheen kuntoutussuunnitelman. (Taskinen 1999, 27.) Huoltosuunnitelmiin tulisi kirjata muun muassa yhteistoiminnan järjestäminen lasten vanhempien kanssa ja sopia siinä tavoiteltavasta yhteydenpidosta sekä siitä miten se aiotaan toteuttaa ja miten sitä aiotaan tukea (KM 1983, 7). Huoltosuunnitelmissa sovitaan usein vain fyysisistä tapaamisista, mutta myös kirjeistä ja puheluista voidaan sopia. Tilanne vaikuttaa siihen, miten usein tapaamisia sovitaan. Sosiaalilautakunta voi tukea tapaamisia esimerkiksi matkakustannuksia korvaamalla tai yksinkertaisesti tukemalla vanhempia niin, että he ovat siinä kunnossa, että voivat tavata lastaan. (Honkanen 2002, 44).

5.1.3. HUOLTOSUUNNITELMIEN KÄYTÄNNÖN TOTEUTUMINEN

Huoltosuunnitelmia koskevia tutkimuksia ei ole paljon saatavilla. Yksi harvoja huoltosuunnitelmia tutkinut on Tarja Kivinen, mutta tämäkin tutkimus on yli 10 vuotta vanha. Selvityksen kohteena olivat sosiaalilautakunnan toimenpiteet ja lastensuojelun asiakkaina vuonna 1987/88 olleiden lasten tausta ja asiakasura. Tilasto-osan tiedot ovat 18 372 lapsesta, jotka ovat olleet tilastovuoden 1987 aikana lastensuojelun asiakkaana. Tarja Kivisen pitkittäisselvitys lastensuojelun asiakkuudesta osoittaa, että kaikissa lain edellyttämissä tilanteissa ei ole tehty huoltosuunnitelmaa. Useamman kuin joka kolmannen lapsen kohdalla (38%)

huoltosuunnitelmaa ei ole tehty lainkaan. Kun huoltosuunnitelma on tehty, sitä ei tutkimuksen mukaan ole aina tarkistettu. Selvityksen mukaan 45% asiakkaana olevista lapsista on tilanteessa, jossa heillä ei ole lainkaan huoltosuunnitelmaa tai sitä ei ole tarkistettu yli vuoteen. (Kivinen 1992, 9, 34.)

Kivisen (1992, 34, 36) selvityksessä lapsi osallistuu huoltosuunnitelmapalaveriin n. 40%:sti. Tarkastelu osoittaa, että pelkästään viranomaisten laatimia huoltosuunnitelmia oli 11%. Turun lastensuojelulapsia koskevasta aineistosta taas selviää, että lapsi osallistuu noin joka viidenteen ja huoltaja noin joka neljanteen huoltosuunnitelmapalaveriin (Virtanen 1995, 38). Kummatkin tutkijat puhuvat osallistumisesta, vaikka tarkemmin ottaen tarkoittavat varmasti paikalla oloa. Paikalla oleminen ei kuitenkaan takaa osallisuutta. Kivinen (1992, 37) kirjoittaa, että sijoituksen jälkeen huoltosuunnitelma on käytännössä pakko tehdä. Jos sijoitus on suunniteltu pitkäaikaiseksi, on huoltosuunnitelma tarkistettu noin kerran vuodessa. Jos taas sijoitus on suunniteltu lyhytaikaiseksi on huoltosuunnitelman tarkistaminen 1-2 kertaa vuodessa. Tarja Kivinen (1992b, 119) pohtii huoltosuunnitelmien laatimisen pulmallisuutta. Saatavilla ei ole tarkempaa selvitystä siitä, keiden lasten osalta huoltosuunnitelma tehdään huolella asianosaisten kanssa ja missä tilanteissa niin ei menetellä.

Uudempi huoltosuunnitelmia koskeva tutkimus on Virpi Honkasen (2002, 12 - 13, 28, 42, 77), missä on tutkittu huoltosuunnitelmia oikeudellisesta näkökulmasta käsin. Honkanen kuvaa, että alussa liikkeelle lähteminen tuntui lähes mahdottomalta vähäisen huoltosuunnitelmia koskevan tutkimuksen vuoksi. Lopussa hän kuitenkin koki rikkaudeksi sen, ettei huoltosuunnitelmista olla tehty laajempaa tutkimusta. Aineistona on sosiaalityöntekijöiden haastatteluja 7 ja huoltosuunnitelmia 15 kappaletta. Kumpikin aineisto on kerätty Jyväskylästä. Honkasen yksi painopistealue on yhteydenpito ja sen rajoittaminen. Yhteydenpidon rajoittaminen on käytännössä ongelmallista. Honkanen hämmästyí, että edelleen vuonna 2000 hän törmäsi siihen ongelmaan, että huoltosuunnitelmaa ei ole tehty tai kirjattu. Tämä huomio koski ennen 1.3.1999 tehtyjä huoltosuunnitelmia, jonka jälkeen tuli voimaan suurten kustannusten tasausjärjestelmä. Hänen mielestään yksi syy huoltosuunnitelmien tekemisen laiminlyöntiin on se, että huoltosuunnitelma ei ole sitova. Sosiaalityöntekijöiden

haastatteluissa ilmeni, että työntekijän persoonallisuus ja elämän kokemus vaikuttavat paljon siihen, millaisia työtapoja heillä on. Siksi eri työntekijät laativat huoltosuunnitelmia eri tavoin. Huoltosuunnitelman laatimiseen ei ole yhtä tapaa.

Honkasen (2002, 40) kuvaamat suunnitelmat sisältävät asiakkaiden perustietojen jälkeen kuvauksen lapsen nykytilanteesta. Lapsen osalta tämä tarkoitti aivan tavallisten asioiden kuvaamista kuten päivähoiton tai koulun sujumista sekä harrastuksia. Huoltosuunnitelma saattaa sisältää esimerkiksi päiväkodin kuvauksen lapsesta. Nykytilanteen kuvauksen tarkoituksena on kartoittaa lapsen fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kehitystä arkisten asioiden avulla. Huoltosuunnitelmassa kuvattiin lapsen suhdetta sijaisperheeseen, biologisiin vanhempiin ja ystäviin.

Tanskassa sosiaalityöntekijät olivat tehneet huoltosuunnitelman 74 %:ssa tapauksista. Kuitenkin vain joka toisessa tapauksessa huoltosuunnitelma oli tehty ennen sijoitusta, lopuissa se tehtiin heti sijoituksen jälkeen. Vaikka huoltosuunnitelma olisikin tehty, niin se ei vielä takaa huoltosuunnitelman sisällöllistä laatua. (Hestbäck 1997, 4 – 5.)

5.1.4. MIHIN HUOLTOSUUNNITELMIA TARVITAAN?

Hallituksen esityksessä (HE 13/1983, 9) katsotaan, että huoltosuunnitelmien laatimiseen ja tarkistamiseen velvoittamisella varmistetaan lastensuojelutoimenpiteiden tarkoituksenmukaisuus lapsen edun kannalta. Huoltosuunnitelmaa ja sen seuraamista edellytetään lastensuojeluasetuksessa ja lastensuojelun suurten kustannusten tasausjärjestelmässä. Lastensuojelulaki velvoittaa tekemään huoltosuunnitelmia, ellei kyseessä ole vain tilapäinen neuvonta ja ohjaus (LSL 4§). Kunnalla on oikeus saada korvauksia lastensuojelun suurten kustannusten tasausjärjestelmästä omavastuurajan ylittyessä sellaisista lastensuojelutoimenpiteistä, jotka on kirjattu huoltosuunnitelmaan (LSL 5b §). Tasausjärjestelmään hyväksytään vain ne kustannukset, jotka on kirjattu lastensuojelulain 11§:ssä tarkoitettuun huoltosuunnitelmaan. Kustannuksia aiheuttavat kaikki asiakkaalle annettavat tukitoimet ja palvelut. Jos päivähoitossa

tai koulussa tarvitaan erityisiä tukitoimia kuten henkilökohtainen avustaja, voidaan ne katsoa lastensuojelullisiksi menoiksi, jos ne on kirjattu huoltosuunnitelmaan. (Sahala 1999, 2.) Vuotuisia perhekohtaisia kustannuksia ei lasketa kalenterivuositain, vaan laskentajakso alkaa siitä päivästä, jolloin ensimmäinen huoltosuunnitelma on laadittu ja jatkuu 12 kuukautta eteenpäin. Lastensuojelun suurten kustannusten tasausjärjestelmä tuli voimaan 1.3.1999. Kustannusten kirjaamisen ja seurannan myönteisenä seurauksena lastensuojelun sosiaalityö on tullut entistä jäsentyneemmäksi tarkentuneiden huoltosuunnitelmien vuoksi. Sosiaalityön suunnitelmallisuus on lisääntynyt ja tarkemmin kirjatut toimenpiteet ovat myös parantaneet asiakkaan oikeusturvaa. (Lastensuojelun suurten...2002, 12, 30.) Huoltosuunnitelmien tarkistaminen varmistaa, että asiakkaan tiedot ovat ajan tasalla (Sahala 1999, 2).

Hyvin laadittu huoltosuunnitelma auttaa uutta työntekijää pääsemään heti tilanteen tasalle, jos työntekijä vaihtuu (Honkanen 2002, 65). Huoltosuunnitelma on myös perusta laadulle. Lastensuojelutyö perustuu suunnitelmallisuuteen ja tavoitteellisuuteen sekä avoimuuteen ja luottamuksellisuuteen. Työtä tukee huoltosuunnitelma, joka on tehty kirjallisesti, yhdessä asianomaisten kanssa tavoitteellisesti. Dokumentointi vahvistaa myös eri osapuolten oikeusturvaa, myös työntekijän. (Rousu ym. 2000, 70.) Hallinnollisesta näkökulmasta huolellinen dokumentointi parantaa kvantitatiivisen seurannan laatua ja virittää kehittämään yhdenmukaisia kriteerejä tilastointia varten. Lapsella on oikeus omiin juuriinsa, joka sijaishuollossa olevien lasten osalta on säädetty laissa. Sosiaaliviranomaisen on velvollisuus selostaa lapsuuden tapahtumista ja toimista, joihin ryhdyttiin. Sosiaalityöntekijä tarvitsee sitä varten dokumentoitua tietoa joskus jopa parin vuosikymmenen takaa. (Kivinen 1994, 99.)

Huoltosuunnitelma –nimen sopivuudesta ollaan usein eri mieltä. Lastensuojelulaissa puhutaan huoltosuunnitelmasta. Sirkka Rousun ja Tupu Holman (2000, 70) kirjassa puhutaan huolto- ja palvelusuunnitelmasta. Lisäksi käytetään muitakin nimityksiä kuten asiakassuunnitelma. Irkka Peltonen (1991, 28) kirjoittaa, että heidän työyhteisönsä luopui huoltosuunnitelmäkäsitteestä, koska se sisälsi heidän mielestään yksipuolisen suunnitelman. Työntekijät huoltavat ja asiakkaat yrittävät noudattaa tehtyä suunnitelmaa.

Asiakassuunnitelma sisälsi heidän mielestään myös työntekijän toiminnan. Heidän työyhteisönsä oli keskustellut myös ”yhteistyösuunnitelma” vaihtoehdosta. Myös Hämeenlinnan sosiaalityöntekijät pitivät yhteistyösuunnitelma -nimestä. Huoltosuunnitelma -nimi koettiin liian virallisena ja vanhanaikaisena. Hämeenlinnan työntekijät pelkäsivät, että asiakkaat pelästyisivät, jos puhuisivat aina vain huoltosuunnitelman teosta. Lain mukaan suunnitelmassa pitäisi kuitenkin lukea jossain, että se on LSA 4 §:n mukainen huoltosuunnitelma, vaikka se nimettäisiinkin jollain muulla nimellä.

6. METODI

Aloitan esittelemällä sisällön analyysiä. Kerron myös asiakirja-aineiston luonteesta yleensä. Sitten keskityn Hämeenlinnan huoltosuunnitelmien tutkimisen vaikeuteen kertoen muun muassa Hämeenlinnan perusturvan tietojärjestelmästä.

6.1. SISÄLLÖN ANALYYSI

Metodina käytän sisällön erittelyä. Sen synonyymina käytän sisällön analyysiä kuten esimerkiksi Silverman (1994; 2000). Sisällön erittely on joukko menettelytapoja, joiden avulla dokumenttien sisällöstä tehdään havaintoja ja kerätään tietoja tieteellisiä pelisääntöjä noudattaen (Pietilä 1976, 53). Sisällön analyysi on käypä metodi tekstien tutkimiseen (Silverman 1989, 149). Analyysimenetelmällä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Sisällön analyysi on tekstianalyysiä. (Tuomi ym. 2002, 105.) Sisällön erittelyä on kritisoitu pinnallisuudesta. David Silverman (1994, 59) kirjoittaa, että sisällön analyysin teoreettinen perusta on epäselvä ja sen tulokset voivat usein olla latteita. Sisällön analyysi sopii kuitenkin niihin kysymyksiin, mitä haluan aineistoltani kysyä. Olen kiinnostunut siitä, mitä huoltosuunnitelmat sisältävät lapsesta. Sisällön erittelyssä analysoidaan sitä, mitä tai miten asiasta on kirjoitettu (Eskola ym. 1999, 186).

Jari Eskola ja Juha Suoranta (1999, 188 - 189) tarkoittavat sisällön erittelyllä erilaisia tapoja luokitella ja järjestää laadullista aineistoa. Täysin väärin ei ole heidän mielestään puhua sisällön erittelystä jonkinlaisena kaatoluokkana. Silläkin on kuitenkin tarkoituksensa. Usein saattaa käydä niin, että mikään ennalta esitetty tapa ei toimi oman aineiston kanssa. Kukaan ei estä kehittämästä omaa tapaa. Sisällön erittelyn lisäksi käytän muita informaatioita kuten sosiaalityöntekijän haastatteluja kesällä 2001 ja erilaisia tutkimuksia kuten Riitta Laakson (1998) tutkimusta ”Nuorten ääni huostaanotossa”. Olin myös itse paikalla useissa huoltosuunnitelmapalavereissa ja kirjoitin niistä huoltosuunnitelmat. Laadullisessa tutkimuksessa ei ole hyvä ihastua vain yhteen lähestymistapaan ja seurata sitä orjallisesti. On monia tapoja lähestyä laadullista tutkimusta kuten monia aineiston

keräämistapoja ja analyysitapoja. (Coffey & Atkinson 1996, 190.) En seuraa sisällön erittelyä järjestelmällisesti vaan käytän rinnalla muita menetelmiä.

Sisällön erittelyssä voidaan esimerkiksi laskea yksittäisten sanojen esiintymistä teksteissä. Luokitusyksiköksi voidaan laskea myös useamman lauseen mittaiset lausumat. (Eskola ym. 1999, 186.) Sisällön analyysissä tutkija etsii aineistostaan kategorioita, jonka jälkeen hän laskee, kuinka monta tapausta on kussakin kategoriassa. Laadullisessa tutkimuksessa dokumentteja voidaan analysoida moniin eri tarkoituksiin. Tavoitteena on ymmärtää osallistujien kategorioita ja nähdä, kuinka näitä käytetään konkreettisissa tilanteissa. (Silverman 2000, 128.) Käytän sisällön erittelyä laadullisessa mielessä, enkä laske kaikkia asioita. Aluksi tutkin, miten lastensuojelulaissa kirjoitetut asiat näkyvät Hämeenlinnan huoltosuunnitelmissa. Aineistostani tutkin keitä kuunnellaan ja nähdään suunnitelmapalaverissa. Tarkastelen myös sitä, onko lapsi itse paikalla huoltosuunnitelmapalaverissa. Haluan myös tietää vaikuttaako lapsen ikä läsnäoloon ja kuuntelemiseen. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, miten vanhempien läsnäolo vaikuttaa lapsen näkymiseen huoltosuunnitelmissa.

Sisällön erittelyssä voi edetä aineistolähtöisesti (Eskola ym. 1999,187). Aineisto on minulle tuttu ja tunnen osan aineistoni rajoituksista, joten olen tavallaan aloittanut aineistolähtöisesti. Aineistossani on huoltosuunnitelmia, joissa ei kirjoiteta mitään lapsesta. Huomion kohteena on pääasiallisesti se, miten lapsi näkyy huoltosuunnitelmissa. Tutkimuksessa tarkastellaan sitä, puhuvatko lapset itse omista asioistaan ja näkyykö suunnitelmissa lapsen mielipiteitä ja toiveita. Toisaalta katson myös sitä, miten lapsi näkyy välillisesti, mitä muut puhuvat lapsesta ja hänen tilanteestaan. Erona kvantitatiiviseen tutkimukseen on se, että sisällön analyysissä poikkeava tapaus nähdään voimavarana ja kiinnostavana seikkana, eikä uhkana. (emt. 1999, 187). Tarkastelen tutkimuksessani myös sitä, saako lapsen näkymättömyys vastauksia lapsen kuuntelemisesta ja näkymisestä. Jos lapsi on hyvin esillä jossakin huoltosuunnitelmassa, mikä on siinä erilaista muihin huoltosuunnitelmiin nähden.

Analyysissani käytän muunneltuja esimerkkejä lapsen näkymisestä huoltosuunnitelmissa. Eskola ja Suoranta (1999, 181) katsovat, että sitaattien

määrästä ei ole ehdottomia sääntöjä. Jos sitaatteja on niukasti, haluaisivat lukijat enemmän mielenkiintoisia esimerkkejä. Liiallinen sitaattien käyttö ilman tutkijan kommentteja taas ei ole kovin syvällistä analyysia vaan sitaattikokoelma.

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2002, 101 – 102) kirjoittavat, että aineiston analyysissa on kyse keksimisen logiikasta. On lohdullista mutta vaativaa huomata, että keksimisen logiikkaa ei ole olemassa; ei ole olemassa mitään viisasten kiveä tai opeteltavissa olevia sääntöjä, jotka oikein käytettyinä itsestään tuottaisivat viisaita ajatuksia. Ei siis ole olemassa sellaista tieteellistä metodologiaa, joka takaisi totuuden etsinnän menestyksen. Tutkijan on itse tuotettava analyysinsa viisaus. Tutkimuksen tekijän pitää saada lukija luottamaan siihen, että hänen tutkimuksensa on luotettava.

6.2. ASIAKIRJA-AINEISTOJEN LUONNE

Jokaiseen tutkimukseen ei tarvitse kerätä primääriaineistoa haastatteluin ja kyselyin. Tutkija voi käyttää valmiita dokumentteja tutkimusongelmansa ratkaisemiseen. (Hirsijärvi ym. 1988, 50.) Dokumenttien voidaan katsoa sisältävän kahdenlaista tietoa. Ensiksi dokumenteista voidaan saada välitöntä tietoa itsestään, jolloin dokumentteja kuvataan ja selitetään sellaisinaan. Toiseksi dokumentit voivat kertoa välillisesti jostain ilmiöistä, jolloin dokumenteista voidaan kerätä tietoa ja tehdä päätelmiä muista ilmiöistä. (Pietilä 1976, 22 – 23) Tarja Heino (1997, 91 – 92) kertoo tutkimuksessaan dokumenttiaineistostaan. Hän kirjoittaa, että sosiaalityöntekijän muistiinpanot ovat autenttisia, sillä ne ovat tietokoneella ja niissä on kirjaajan nimikirjaimet esillä. Dokumentit eivät kuitenkaan kuvaa autenttista tapahtumaa vaan perustuvat sosiaalityöntekijän tapahtumahetkellä tekemiin muistiinpanoihin. Tutkijan täytyy muistaa aineiston laadun rajoitukset prosessin edetessä. Lastensuojelun asiakirjakirjat ovat tiivistettyä ilmaisua. Asiakirjojen laatuun vaikuttaa se, onko asia kirjoitettu heti vai viiveellä ylös ja paljonko aikaa asiakirjan laatimiseen on käytetty. (emt. 1997, 91 – 92.) Lapsen mielipiteet ja toiveet tulevat esille asiakirjoissa välillisesti, sosiaalityöntekijöiden kirjaamina ja tulkitsemina. Asiakirjat on kirjoitettu hallinnon tarkoituksiin, ne antavat pirstaleista tietoa lapsesta. (Mäenpää ym. 1996, 15.) Minuakin osaksi harmitti se, että lapset olivat tutkimuksessani esillä vain

dokumenttien välityksellä. Tosin en olisi huoltosuunnitelmapalavereja havainnoimalla saavuttanut kaikkia lapsia, koska eivät aina paikalla palavereissa.

Hannu Uusitalo (1991, 96) kirjoittaa, että julkisten dokumenttien rajoituksena on, että ne jättävät asioita kertomatta ja antavat liian kauniin kuvan totuudesta. Huoltosuunnitelmiin pätee osin sama, vaikeivät ne julkisia olekaan. Sosiaalityöntekijällä on valta jättää kirjoittamatta kaikista ristiriidoista, joskus työntekijä voi unohtaakin asioita. Olen pohtinut aineistoni rajoituksia, erityisesti mitä huoltosuunnitelmissa puhuttiin ja mitä tapaamisesta kirjattiin. Lapset myös saattavat kieltäytyä vastaamasta kysymyksiin, mikä vaikeuttaa lapsinäkökulman toteutumista. Heino (mt., 94) kuitenkin huomauttaa, että asiakirjoissa on rajoituksista huolimatta monia etuja, että ne ovat ainutlaatuinen tutkimusaineisto. Mäenpää ym. (mt., 16) taas kirjoittaa, että asiakirjoja ei ole tehty tutkimustarkoituksiin ja siksi se antaa autenttista tietoa, jota kannattaa hyödyntää tutkimuksellisesti.

Johanna Mäenpää ja Maritta Törrönen (mt., 15) kirjoittavat, että yksittäisten työntekijöiden kirjaamistavat ja kirjaamiskäytännöt vaikuttavat asiakirjojen erilaisuuteen. Eroja aiheuttavat myös eri toimipisteiden tavat kerätä ja arkistoida muistiinpanoja. Hämeenlinnassa samalla työntekijällä oli sekä hyviä että huonoja huoltosuunnitelmia. Tarja Heinin (1997, 91) väite, että asiakirjojen laatuun vaikuttavat se, kirjoitetaanko asia tietokoneelle heti vai viiveellä ja onko asiakirjan laatimiseen aikaa, näyttää sopivan myös Hämeenlinnan tilanteeseen. Eri toimipisteiden erona Hämeenlinnassa oli se, että huoltosuunnitelmat kirjoitettiin atk-ohjelmassa eri paikkaan. Huoltosuunnitelmien laadussa ei sen sijaan ollut huomattavia eroja eri työntekijöillä vaan samalla työntekijällä saattoi olla sekä hyviä että huonoja suunnitelmia.

Dokumenttien tasossakin lienee laadullisia eroja. Honkanen (mt., 13) kävi tutkimusta varten läpi noin 15 huoltosuunnitelmaa. Hän arvioi, että laaditut huoltosuunnitelmat olivat hyvin samantapaisia, joten hän ei katsonut olevan tarpeen tutkia niitä sen huolellisemmin. Oma aineistoni oli 100 huoltosuunnitelmaa, jotka olivat tasoltaan ja sisällöltään hyvin erilaisia. Honkasen tutkimusta varten sosiaalityöntekijät olivat luultavasti valinneet parhaita

huoltosuunnitelmia. Koin omat huoltosuunnitelmat siinä mielessä aidoimmiksi, koska työntekijät eivät olleet valinneet tiettyjä, hyviä huoltosuunnitelmia, vaan antoivat vain asiakkaidensa nimiä, joita sitten tutkin.

Honkasen (mt., 74) tutkimuksen haastattelussa eräs sosiaalityöntekijä oli todennut, että nykyään arvostetaan aivan liikaa sitä, että jokin asia on paperilla. Hänen mukaansa kirjaaminen ei takaa parempaa työn laatua ja asiat hoituvat ilman kirjaustakin. Olen eri mieltä ja katson, että kirjaaminen voi parantaa työn laatua, koska huoltosuunnitelmien avulla voidaan arvioida, onko toivotut tavoitteet saavutettu. Hyvästä kirjaamisesta on huomattavaa hyötyä uudelle työntekijälle. Myönnän silti, että lastensuojelu on paljon muutakin kuin huoltosuunnitelmia. Jo huoltosuunnitelma paperina on eri asia kuin tapaaminen, josta se laaditaan. Kirjatuista huoltosuunnitelmista saa kuitenkin epäsuorasti tietoa yleisistä linjoista lapsen huomioon ottamiseen. Lapsen paikalla - tai poissaolon huoltosuunnitelmat kirjaavat yksiselitteisesti.

6.3. AINEISTON KERUU

Tein kesällä 2001 syventävien harjoittelun yhteydessä selvityksen lastensuojelun huoltosuunnitelmista Hämeenlinnassa. Aineistonani oli 25 sosiaalityöntekijöiden valitsemaa asiakaskertomusta. Itäisen ja läntisen sosiaalitoimiston sekä sijaishuoltotoimiston sosiaalityöntekijät antoivat asiakkaittensa nimiä, joiden tietoja etsin tietojärjestelmästä. Asiakaskertomusten lisäksi luin tarpeen vaatiessa näiden asiakkaiden palvelusuunnitelmia ja joskus pelkästään palvelusuunnitelmia, jos asiat oli sinne kirjattu. Aineistoani rajattiin siten, että huostaanotosta tai avohuollon sijoituksesta oli kulunut enintään kolme vuotta. Kolme asiakaskertomuksista ei soveltunut selvitykseeni: Yksi jäi pois, koska siinä ei oltu tehty lainkaan huoltosuunnitelmaa ja kaksi sen takia, että huostaanotosta tai avohuollon sijoituksesta oli kulunut yli kolme vuotta. Lopullinen aineistoni oli siis 22 asiakaskertomusta, joista löysin yhteensä 100 huoltosuunnitelmaa. Lapsia tai nuoria oli aineistossani 22 varsinaista asiakasta ja lisäksi kolme sisarusta, jotka oli sijoitettu samaan aikaan ja paikkaan. Gradussani käytän samaa aineistoa, jota lastensuojelun huoltosuunnitelma –selvitystyössäni, joten aineisto on minulle ennestään tuttu. Koko asiakaskertomusten lukeminen oli tärkeää, koska

huoltosuunnitelmia ei olla aina nimetty. Huoltosuunnitelman pitämisestä saattoikin saada tietoa jostain aikaisemmasta tai myöhemmästä tekstistä. Pelkkiä huoltosuunnitelmia lukemalla ei olisi saanut kokonaiskuvaa siitä, mitä lapselle on tapahtunut. Aina huoltosuunnitelmista ei selvinnyt edes sitä, oliko lapsi edelleen sijoitettuna. Tarja Heino (1997, 92) kirjoittaa samasta ongelmasta nimittäin, että asiakirjakirjoittaminen tuottaa katkonaisen, aukollisen ja epätäydellisen kuvan lastensuojelun asiakkuudesta.

6.4. TIETOJÄRJESTELMÄ 32/35

Hämeenlinnassa oli kesällä 2001 lastensuojelun sosiaalityön käytössä tietojärjestelmä, jossa asiakaskertomukset ovat kohdassa 32 ja palvelusuunnitelmat kohdassa 35, lisäksi päätökset löytyvät erikseen. Palvelusuunnitelmaa tai asiakaskertomusta lukiessa ei tietojärjestelmässä voi samaan aikaan tarkastella päätöksiä, koska kohtien välillä ei ole suoria linkkejä. Päätöksistä mennään erikseen sijoituksiin. Huoltosuunnitelmia on kirjattuna sekä palvelusuunnitelmaan että asiakaskertomuksiin.

Asiakaskertomuksessa ei ole valmista pohjaa vaan sinne voi vapaassa järjestyksessä kirjoittaa asiat. Sieltä löytyy myös erilaisia palavereja, kotikäyntejä, puhelinkeskusteluja jne. Asiakaskertomuksiin on kirjoitettu paljon huoltosuunnitelmia. Varsinkin läntisellä sosiaaliasemalla huoltosuunnitelmat kirjoitetaan asiakaskertomukseen. Itäisellä sosiaaliasemalla on työntekijäkohtaisia eroja siinä, mihin kohtaan huoltosuunnitelmat kirjataan. Osa käyttää palvelusuunnitelmaa ja osa asiakaskertomuksia ja sitten löytyy niitäkin, jotka käyttävät kumpaakin.

Palvelusuunnitelmassa on valmis pohja huoltosuunnitelman tekoa varten (Liite 1). Pohjassa on kohdat: ”palvelusuunnitelman kirjaaja ja muut läsnäolijat”, ”asiakas”, ”asiakkuus” ja ”palvelusuunnitelman nro/versio”. Palvelusuunnitelmassa on myös valmiina neuvottelun sisältöön liittyviä kohtia: ”asia”, ”elämäntilanne (perhekokoo, asuminen, työ, toimeentulo, terveys, ihmissuhteet)”, ”työskentely tavoite/tavoitteen toteutuminen” ja ”toimenpiteet ja aikataulu (mitä tekee asiakas/työntekijä, vastuuhenkilön yhteystiedot)”. Asiakas ollaan huomioitu myös valmiissa

pohjassa: ”asiakkaan arvio elämäntilanteestaan (asteikko 1-10)” ja ”arvio asiakkuuden kestosta: 1käynti, 2käynti, -3kk, 3-6kk, 6-12kk, yli vuosi”. Useimmat työntekijät eivät kuitenkaan täytä mitään valmiina olevien väliotsikoiden alle vaan kirjoittavat kaikki tiedot asia-kohtaan. Palvelusuunnitelmassa on valmiina tavoitekohta, jonka tarkoitus on ohjata miettimään työn päämääriä. Tavoitteita onkin kirjattu jonkin verran enemmän palvelusuunnitelmaan kuin asiakaskertomuksiin, mutta ne saattavat pysyä samoina vanhetessaankin tai toteutuneina. Palvelusuunnitelmissa vanha teksti roikkuu siis mukana, joten niistä on vaikea löytää uusia tapahtumia. Palvelusuunnitelmaan on myös kirjoitettu tavallista asiakaskertomusta. Monet työntekijät kokevat palvelusuunnitelmalomakkeen hankalana, heidän mielestään se ei toimi. Tietojärjestelmä on muutenkin toimimaton, koska päätökset ovat eri paikassa, eikä asiakaskertomuksesta ole linkkejä päätöksiin, kokonaistilanteen selvittäminen on siis äärimmäisen työlästä.

6.5. ”TUTKIJAN” KOKEMUKSIA

Selvitystyötä tehdessäni jouduin siis perehtymään asiakaskertomuksiin, koska pelkistä huoltosuunnitelmista ei selvinnyt kokonaistilanne. Jos olisin lukenut pelkät huoltosuunnitelmat en ehkä tietäisi, miksi lapsi on otettu huostaan tai löytäisi edes huoltosuunnitelmia. Kaikista suunnitelmista ei käynyt ilmi, jatkuuko lasten sijoitus. Uuteen työntekijään nähden olin paremmassa asemassa, koska minulla oli aikaa perehtyä dokumentteihin, kun taas uudella työntekijällä on vaikeuksia selvittää nopeasti, mitä lapselle on tapahtunut. Olin myös paikalla useissa huoltosuunnitelmapalavereissa ja keskustelin aiheesta sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Alussa oli hankala löytää asiakaskertomuksista huoltosuunnitelmat. Olen joutunut tulkitsemaan itse, mitkä palavereista ovat huoltosuunnitelmapalavereita, jos niitä ei ole selkeästi nimetty. Olen tulkinnut yleensä sijoituksen jälkeisen palaverin huoltosuunnitelmapalaveriksi. Olen tuskin jättänyt yhtään huoltosuunnitelmaa aineiston ulkopuolelle, mutta toisinaan olen ottanut huoltosuunnitelmaksi aikaisemmat palaverit. Näin olen menetellyt varsinkin jos oli käytetty palvelusuunnitelmaa siis kohtaa 35 tietokoneella. Olen ottanut

palvelusuunnitelma-kohdasta ne palaverit mukaan, joissa oli huoltosuunnitelman elementtejä.

Asiakaskertomuksista (siis kohdasta 32.) on joskus todella vaikea löytää huoltosuunnitelmia, jos niitä ei ole oikein nimetty. Työntekijät nimeävät useat kirjaamiset palaveri ja neuvottelu-termeillä. Jouduin monesti tukeutumaan omaan päättelyyn löytääkseni huoltosuunnitelman, varsinkin ensimmäinen huoltosuunnitelma oli usein hankala löytää. Asiakaskertomuksista saattoi hypähtää ”huoltosuunnitelman tarkistaminen”, vaikken ollut löytänyt vielä ensimmäistä huoltosuunnitelmaa. Jos työntekijä tarkistaa huoltosuunnitelman, niin luultavasti hän on tehnyt huoltosuunnitelman aikaisemmin, mutta on nimennyt sen joksikin muuksi palaveriksi. Asiakaskertomusta lukemalla esimerkiksi kirjatussa puhelinkeskustelussa saattoi vilahtaa, koska pidetään seuraava huoltosuunnitelmatapaaminen, vaikka sitten huoltosuunnitelma olikin nimetty palaveriksi. Jouduin siis tekemään paljon salapoliisityötä, ja toivon onnistuneeni jäljityksessäni mahdollisimman hyvin. Virpi Honkanen (2002, 28) kirjoittaa samasta asiasta: Huoltosuunnitelmaa ei välttämättä vielääkään ole erillisenä asiakirjana, vaan se on kirjattu sinne tänne muiden toimenpiteiden lomaan.

Erityisen työlästä oli, jos saman asiakkaan huoltosuunnitelmia oli kirjoitettu sekä asiakaskertomukseen että palvelusuunnitelmaan. Jouduin selailemaan kumpaakin isoa pinoa saadakseni selville tapahtumat. Toisinaan huoltosuunnitelmia saattoi löytää jopa sisarusten tiedoista. Yleensä tapana oli kirjoittaa tiedot tietojärjestelmään perheen nuorimman lapsen nimellä.

7. ANALYYSIN SUORITTAMINEN

Aluksi analysoin sitä, miten lastensuojelulaissa ja -asetuksessa (LSL 11§, LSA 4§) säädetty kohdat toteutuvat Hämeenlinnassa tehdyissä huoltosuunnitelmissa. Sen jälkeen kiinnitän huomiotani pelkästään lasten näkymiseen huoltosuunnitelmissa. Olen jaotellut huoltosuunnitelmat sen mukaan, miten lapsi niissä esiintyi. Sitten tarkastelin sitä, mitä asioita lapsista otettiin esille ja erityisesti sitä, mitä lapset kertoivat. Asioita havainnollistan tekstisitaattien avulla

7.1 LAKIKOHDAT

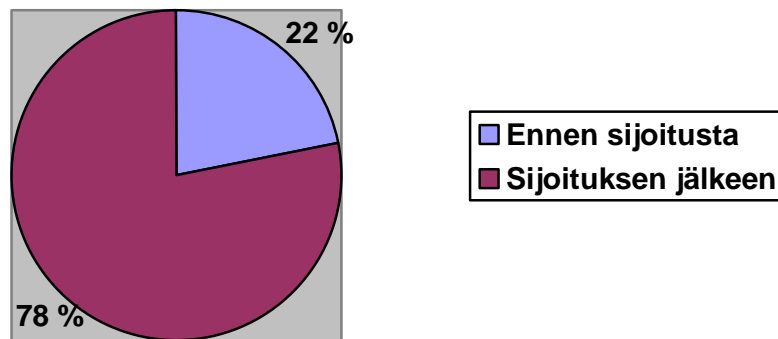
Huoltosuunnitelmista säädetään lastensuojelulain 11§:ssä ja lastensuojeluasetuksen 4§:ssä. Tarkastelen, miten lain velvoitteet täyttyvät huoltosuunnitelmista. Tämän on tarkoitus antaa kuvaa siitä, millaisia huoltosuunnitelmat olivat Hämeenlinnassa pääpiirteissään. Tarkoitus on selvittää, miten lain pykälää noudatettiin ja mitä asioita huoltosuunnitelmiin kirjattiin.

HUOLTOSUUNNITELMAN TEON AJANKOHTA

Lastensuojelulaissa (LSL11§) säädetään, että perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on kussakin tapauksessa tehtävä huoltosuunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus. Hämeenlinnan huoltosuunnitelmien käytännöt eivät ole lähelläkään lain vaatimusta. Pääsääntöisesti huoltosuunnitelmat oli tehty vasta sijoituksen jälkeen. Työntekijät tietävät ja myöntävät puutteet käytännöissä.

Huoltosuunnitelmia oli yhteensä 100, joista ennen huostaanottoa tai avohuollon sijoitusta oli tehty 22, sijoituksen jälkeisiä suunnitelmia oli siis 78. Asiakaskertomuksia oli 22, joista viisi oli tehty ennen sijoitusta, 17 lapsesta huoltosuunnitelma on tehty vasta sijoituksen jälkeen.

Huoltosuunnitelma

Honkasen (2002, 25) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät kertoivat, että huostaanottohetkellä huoltosuunnitelma on hyvin lyhyt ja sitä täydennetään myöhemmin. Tämä viittaisi siihen, ettei huoltosuunnitelmia ole tehty lain edellyttämässä laajuudessa avohuollon aikana. Perheissä on usein tehty avohuollon lastensuojelutyötä monta vuotta ennen huostaanottoa, joten huoltosuunnitelmia pitäisi olla jo ennen huostaanottoa. Jos huoltosuunnitelma olisi tehty hyvin, oltaisiin huostaanotto voitu ennakoida jo avohuollon suunnitelmissa.

PAIKALLAOLIJAT

Huoltosuunnitelma pitäisi lastensuojeluasetuksen 4 §:n mukaan tehdä yhdessä asianomaisten kanssa. Asianomaisia ovat kaikki, jotka tosiasiallisesti osallistuvat lapsen elämään. Laki vaatii, että lapsi osallistuu huoltosuunnitelmaan. Myös lapsi on siis asianomainen.

Huoltosuunnitelman yhdessä tekemistä oli helppo tarkastella, koska kaikissa huoltosuunnitelmissa oli kirjattu kaikki paikallaolijat. Selvitykseni huoltosuunnitelmissa äiti oli paikalla 75:ssä, isä 35 kertaa. Äidin lukuisampi paikallaolo selittyy osaksi sillä, että useat äidit olivat yksinhuoltajia ja lasten asioista yksin vastuussa. Äidillä ja isällä tarkoitetaan biologisia vanhempia. Lapsi oli paikalla 54 huoltosuunnitelmassa. Yli 12-vuotiaita oli 40 huoltosuunnitelmassa ja alle 12-vuotiaita oli 14 huoltosuunnitelmassa, joissa oli kyse vain kolmesta lapsesta. Aineistostani löytyi myös sellaisia huoltosuunnitelmaneuvoitteluita, jossa

paikalla ei ole ollut kumpikaan vanhemmista eikä lapsi., vaikka vanhemmille lähetettiin aina kutsu hyvissä ajoin ennen palaveria. On vaikea suunnitella yhdessä, jos vanhemmat eivät ole kutsusta huolimatta saapuneet paikalle. Honkasen (2002, 41) tutkimuksessa pidettiin itsestään selvänä, että lapsi on mukana huoltosuunnitelmapalaverissa, vaikka siinä ei tarkasteltukaan, kuinka tämä toteutui.

LÄSNÄOLIJAT

N=100

Äiti	75
Isä	35
Lapsi	54
Yli 12v.	40
Alle 12v.	14 (kolme eri lasta)

LASTEN LÄSNÄOLO

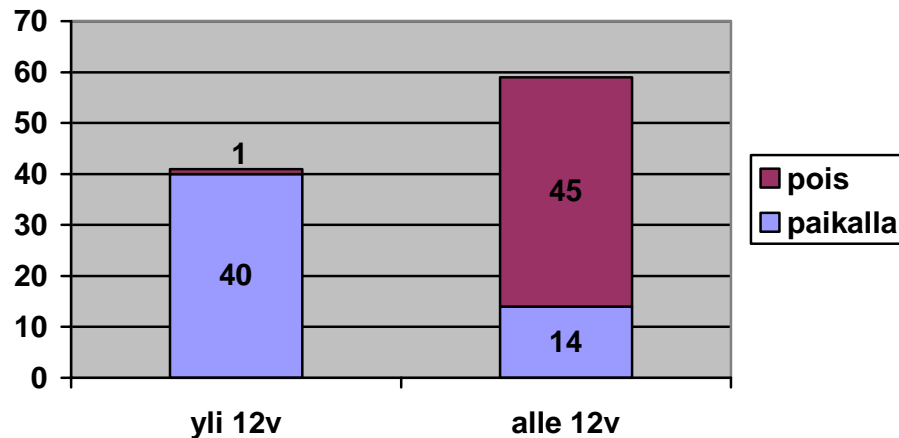
Hämeenlinnassa lapsi oli paikalla vain hieman yli puolessa eli 54 huoltosuunnitelmassa. Yli 12-vuotiaita lapsia oli yhteensä 11 lasta, joista pidettiin 41 suunnitelmaa, joista vain yhdessä lapsi ei ollut läsnä. Alle 12-vuotiaita lapsia oli yhteensä 11 lasta, joista tehtiin 59 huoltosuunnitelmaa. Lapsi oli mukana huoltosuunnitelmassa vain 14 kertaa ja niissäkin oli kyse kolmesta lapsesta. Yksi lapsista oli 11-vuotias, mutta ei ollut läsnä häntä koskevissa huoltosuunnitelmassa. Tilanne Hämeenlinnassa paikallaolon suhteen on hyvä yli 12-vuotiaiden osalta, mutta heikko alle 12-vuotiaiden lasten suhteen.

Vaikuttaa siltä, että Hämeenlinnassa huoltosuunnitelmia laadittaessa käytetään paljon 12 vuoden ikärajaa, vaikkei se varsinaisesti koskekaan huoltosuunnitelmaa. Huoltosuunnitelmissa pyritään selvittämään lapsen etu LSL 10§:n mukaisesti, jolloin lapsen mielipiteitä ja toivomuksia pitäisi kuunnella laajasti ilman, että lapsen ikä ja kehitystaso vaikuttavat asiaan.

Suunnitelman laatimista varten järjestettyjä tapaamisia ei ole suunniteltu kovin lapsiystävälliseksi, koska paikallaolijat ovat pääasiassa aikuisia, jotka keskustelevat keskenään pöydän ympärillä. Lapsen läsnäolo kertoisi kuitenkin

paljon sosiaalityöntekijälle, jos hän selvittäisi lapsen mielipiteitä ja toivomuksia ja tekisi henkilökohtaisia havaintoja siitä, miten lapsi voi.

Lapsen paikallaolo

VAIKUTETTAVAT ASIAT JA OLOSUHTEET

Asiat ja olosuhteet, joihin pyritään vaikuttamaan -kohtaa olikin suhteellisen vaikea tutkia, koska asiat eivät olleet selkeästi esillä. Tähän kohtaan kuului paljon erilaisia asioita kuten äidin päihteidenkäyttö tai mielenterveysongelmat. Vaikutettaviin asioihin ja olosuhteisiin viitataan 65 huoltosuunnitelmassa, vaikkei niitä olla selkeästi erikseen kirjattu. Joskus maininta esimerkiksi äidin päihteidenkäytöstä löytyi sivulauseesta. Otin mukaan maininnat kodin olosuhteista, koulupinnauksesta, lapsen päihdeongelmasta ja terapiaan motivoimisesta. Terapiaan motivoinnilla pyritään vanhempaa patistelemaan päihdehoitoon, jotta hän pystyisi huolehtimaan lapsestaan. En edes hyvätahtoisella tulkinnalla löytänyt kaikista huoltosuunnitelmista olosuhteita ja asioita, joihin pyrittiin vaikuttamaan. Asiat ja olosuhteet usein selviävät asiakaskertomusta luettaessa, mutta eivät välttämättä pelkästä huoltosuunnitelmasta. Työntekijöille ne asiat ja olosuhteet, joihin pyritään vaikuttamaan saattavat olla niin itsestään selviä, ettei niitä huomata kirjata.

TAVOITTEET

Työskentelyn tavoitteita löysin vain 38 huoltosuunnitelmasta, lukuun sisältyvät myös huostaanotetut ja avohuollon tukitoimena sijoitetut. Tavoitteita olivat

esimerkiksi lapsen kehityksen ja vakaiden kasvuolosuhteiden turvaaminen, vastuuntunnon kehittyminen, kyky asiallisesti keskustella itseään ja tilannettaan koskevista asioista ja peruskoulun loppuunsaattaminen. Työntekijöillä näyttää olevan sellainen käsitys, että tavoitteet ovat kirjattuina, mutta kovin helposti ne eivät ainakaan löydy. Työskentelyn tavoitteet ovat ehkä enemmän työntekijän pään sisällä kuin kirjattuna. Tietenkin kaikissa huoltosuunnitelmissa tavoitteena on lapsen edun paras toteutuminen.

KÄYTETTÄVÄT KEINOT

Lastensuojelulaissa puhutaan keinoista, joilla pyritään tavoitteisiin. Hämeenlinnassa ei tavoitteita ole aina kirjattu, joten käytän keinoja merkityksessä, jossa lapsen tilanteeseen pyrittiin puuttumaan tai tilannetta pyrittiin muuttamaan. Niitä oli 96 huoltosuunnitelmassa. Neljä huoltosuunnitelmaa olivat niin epäselviä, ettei niistä selvinnyt edes toimenpiteet, joihin oli tarkoitus ryhtyä. Keinoja, tukitoimia ja toimenpiteitä oli monenlaisia kuten sijoitus, terapia ja keskustelu sosiaalityöntekijöiden kanssa. Luokittelin keinoiksi nekin tapaukset, joissa sijaisperhe oli läsnä, vaikka maininta sijoituksen jatkumisestakin olisi puuttunut. Toivoisin silti selkeyttä kirjaamiseen, edes mainintaa sijoituksen jatkumisesta. Yleensä keinoja on niin monia, että ne olisi syytä kaikki mainita selkeästi. Lastensuojelun tasausrahaa varten pitäisi myös näkyä tukitoimet ja välineet ja se kenen vastuulla toimenpiteet ovat. Tasausrahan tulee tietää, mistä tulee kustannuksia. Esimerkiksi ulkopuolisen on vaikea tietää pelkän etunimen perusteella, onko ”Päivi” tukihenkilö vai omahoitaja vai joku muu. Joskus huoltosuunnitelmissa puhutaan esimerkiksi lastenpsykiatrialla käynneistä, mutta niihin ei myöhemmin palata, joten on mahdoton tietää ovatko suunnitelmat toteutuneet vai ei.

AJAN ARVIOINTI

Tavoitteiden toteutumiseen tarvittava aika on mainittu vähiten, vain 12 kertaa, mihin sisältyy myös ilmaus ”toistaiseksi”. Joissakin oli maininta ”kokeillaan tämä kevät”, muutamissa asiakkuuden arvioitu kesto-aika oli ”yli vuoden”. Minunkin mielestä kohta on vaikea täyttää, koska on vaikea ennustaa miten asiat etenevät. Toisaalta arviointia ehkä helpottaisi, jos olisi kirjattu millaisia muutoksia vanhempien elämäntyylisiin vuoden aikana edellytetään. Välillä

asiakaskertomuksia lukiessa tuli sellainen olo (jos lasta ei oltu vielä sijoitettu), että lastensuojelun asiakkuus tulee jatkumaan vuosikausia ilman, että mitään muutoksia parempaan suuntaan tapahtuu. Aineistostani löytyi myös huoltosuunnitelmia, joita ei oltu tarkastettu yli vuoteen.

HUOLTOSUUNNITELMAN TARKISTAMINEN

Huoltosuunnitelman tarkistaminen oli merkitty 59 kertaa. Tämä kohta oli helppo löytää, koska tarkistamispäivä joko oli tai ei ollut. Suunnitelmia olisi helpompi seurata, jos lopussa olisi tarkistamispäivä. Olisi myös hyvä, jos kaikki ne, jotka joita suunnitelma koskee saisivat tiedon seuraavasta huoltosuunnitelmasta kirjallisesti. Näin voitaisiin myös välttää tarkistamisen venähtäminen yli vuoteen.

SIJOITUKSEN TARKOITUS JA TAVOITTEET

Huostaanotettua tai avohuollon tukitoimena sijoitettua lasta koskevaan huoltosuunnitelmaan kirjataan sijoituksen tarkoitus ja tavoitteet. Tarkoituksen ja tavoitteen löysin vain 26:sta (yhteensä 78). Honkasen (2002, 41) tutkimuksen mukaan tärkeä osa huoltosuunnitelman sisällöstä koostuu aikaisempien tavoitteiden arvioineista. Arvioinneissa otetaan huomioon lapsen, biologisten vanhempien, sijoituspaikan sekä sosiaalityöntekijöiden aikaisempia tavoitteita koskevat arvioinnit. Arvioinneissa pohditaan nykytilanteen hyvää ja huonoa ja sitä mikä kaippaa muutosta. Tutkimissani huoltosuunnitelmissa ei pohdittu aikaisempien tavoitteiden toteutumista. Jotkut sosiaalityöntekijät myönsivätkin, ettei heillä ole aikaa lukea edellistä huoltosuunnitelmaa.

YHTEISTOIMINTA JA YHTEYDENPITO

Huostaanoton tai avohuollon tukitoimena tehdyn sijoituksen jälkeen huoltosuunnitelmissa oli hyvin merkittynä yhteistoiminta ja yhteydenpito vanhempiin ja lapselle läheisiin henkilöihin. Löysin maininnan 61 suunnitelmasta, joita oli siis yhteensä 78.

JÄLKIHUOLLON TOTEUTUMINEN

Huostaanoton tai avohuollon tukitoimena tehdyn sijoituksen jälkeen jälkihuollon toteutuminen mainittiin 6 huoltosuunnitelmassa. Jälkihuolto kirjattiin mielestäni melko hyvin, koska ei ole järkevää puhua jälkihuollosta pienten lasten kohdalla.

Jälkihuolto kuuluu huostaanotettujen lasten subjektiivisiin oikeuksiin, mutta se ei ole subjektiivinen oikeus avohuollon tukitoimena sijoitetuille. En tiennyt, ketkä lapsista olivat huostaanotettuja ja ketkä avohuollon tukitoimena sijoitettuja, joten en voinut tutkia sitä, kuinka monessa suunnitelmassa olisi ollut järkevää puhua jälkihuollosta

Yhdessäkään huoltosuunnitelmassa ei ollut mainintaa erillisestä hoito- ja kasvatussuunnitelmasta, myöskään ainoakaan huoltosuunnitelmaan ei ollut liitetty perheen kuntoutussuunnitelmaa.

ERITYINEN TUKI JA APU

Erityisen tuen ja avun järjestämistä lapselle, vanhemmille ja häntä hoitaville henkilöille en erikseen seurannut, sillä koin sen mahdottomana asiana tutkia. Vain yhdessä huoltosuunnitelmassa oli selkeästi eritelty, mitä tukea saa lapsi, vanhempi ja häntä hoitava henkilö.

7.2. LAPSEN NÄKYMISEN TAUSTATIETOJA

Varsinaisen analyysin aloitin kiinnittämällä huomion lapsista kertoviin lauseisiin ja kirjaamalla ne ylös.

Asioita kuvaaviin sitaatteihin olen ottanut esimerkkejä huoltosuunnitelmista. Lasten nimet olen muuttanut, olen myös tunnistamisen vaikeuttamiseksi hieman muunnellut asioita kuten jättänyt mainitsematta sijoituspaikan tai vaihtanut sukulaisuussuhdetta. Joitakin karkeita kirjoitusvirheitä olen korjannut. Samalla lapsella on sama nimi kaikissa esimerkeissä. Sitaatin jälkeen oleva lapsen ikä on lapsen ikä huoltosuunnitelman tekohetkellä, samasta lapsesta voi olla esimerkkejä, jossa ikä vaihtelee.

Huoltosuunnitelmissa esiintyneistä 22 lapsesta 13 on poikia ja 9 tyttöjä. Alle 12-vuotiaita poikia oli 7 ja tyttöjä 4.

Huoltosuunnitelmista voi nähdä mistä syystä sijoitus on tehty. 16 tapauksessa sijoitus johtui selkeästi vanhemman tai vanhempien käytöksestä. Äidillä oli

esimerkiksi vakava päihdeongelma, joka sai aikaan puutteita lapsen huolenpidossa. Äidin päihdeongelma oli yleisin sijoitukseen johtanut syy. Myös vanhempien mielenterveyden ongelmat olivat esillä. Mirja Kajava (1997, 87 – 89) on tutkinut kasvuolojen puutteita, jotka vakavasti vaarantavat lasten kehitystä tai terveyttä ja jotka johtivat huostaanottoon. Tutkimuksesta selvisi, että suurimmat vaikeudet olivat lapsen äidin juominen ja lapsen hoidon laiminlyönti. Samasta tutkimuksesta selvisi, että äidin vakavat mielenterveysongelmat saattavat johtaa huostaanottoon. Kyseisessä tutkimuksessa myös perheriidat ja erotilanteiden ongelmat johtivat huostaanottoihin, mitkä taas eivät Hämeenlinnan aineistossa esiintyneet yhtä usein.

Petri Virtanen (1995b) analysoi tutkimuksessaan Turussa vuonna 1993 tehtyjen huostaanottojen syitä. 64%:ssa tapauksista huostaanottoa perustellaan vanhempien ongelmilla. Huostaanottopäätösten perusteella kaikkein yleisin huostaanottoon johtanut syy on vanhempien/hoitajan päihteiden väärinkäyttö (43% kaikista tapauksista). Seuraavaksi yleisin syy oli koulunkäymiseen liittyvät vaikeudet (12%) ja vanhempien/hoitajan mielenterveysongelmat (11%). (Virtanen 1995b, 70 – 71). Tutkimusten perusteella yleisin huostaanottoon liittynyt syy oli vanhempien/hoitajien päihteidenkäyttö. Omassa ja Kajavan tutkimuksessa painottui erityisesti äidin päihteidenkäyttö sijoituksen syynä. Useimmat äidit ovat lastensa yksinhuoltajia, joten yksin vastuussa lapsestaan. Kolmessa tapauksessa sijoitus johtui ensisijaisesti lapsen omasta käyttäytymisestä. Nämä kolme lasta olivat poikia. Lapset itse vakavasti vaaransivat terveyttään; yksi runsaalla alkoholinkäytöllä, toinen käyttämällä huumeita, yhden sijoitus johtui kouluongelmista. Heino (2001, 93) kirjoittaa, että osa lyhytaikaisista sijoituksista on sellaisia, joilla pyritään turvaamaan lapsen koulunkäynti ja peruskoulun loppuun saaminen. Aineistoni lapsilla oli oman ongelmallisen käyttäytymisen lisäksi puutteita myös kodin olosuhteissa. Kolmessa tapauksessa sijoituksen syy oli epäselvä tai siis asia ei selvinnyt pelkistä huoltosuunnitelmista.

Yleensä lapsia kutsuttiin etunimellä, mutta oli tilanteita, jossa käytettiin ilmaisua tyttö, poika tai lapset. Nimellä kutsuminen on henkilökohtaisempaa kuin sanonta tyttö, poika tai lapset. Lapset -nimitystä käytettiin usein sisarusten kohdalla.

”Lapset syövät hyvin, jopa paljon.”

Usein huoltosuunnitelmiin kirjoitettu teksti on tiivistettyä ja lauseista saattoi puuttua lapsen etunimi.

”Omahoitaja kertoo, että viime loman jälkeen huumetestit plussalla, 1 promille.”

Tässä tekstissä nuori jää hyvin etäiseksi kirjoitustavan vuoksi. Ehkä asian vaikeus, huumeidenkäyttö, vaikuttaa myös etäisyyttä lisäävästi.

Hämeenlinnan huoltosuunnitelmissa kirjoitettiin lapsista usein positiiviseen sävyyn. Myönteinen sävy oli yleinen kaiken ikäisten lasten kohdalla.

”Janne on rauhoittunut, on iloinen poika.” Janne 11v.

”Tukiperhe sanoo Pasiin olevan ihana lapsi. Pasi tulee hyvin toimeen muiden lasten kanssa.” Pasi 2v.

”Päivähoidossa hän on reipas, syö hyvin, autoleikit kiinnostavat. Pasi on hyväluontoinen. Pasi tykkää kaikesta.” Pasi 4v.

”Perhekodin mielestä Veera on reilu, sopeutuvainen tyttö. Avoin puhuu asioistaan.” Veera 14v.

”Mikko on sopeutunut sijaisperheeseen hyvin. Sijaisperheestä tuntui, että Mikko olisi ollut jo kauemmin heillä. Mikolla ei ole huonoja tapoja. Koulussa menee hyvin.” Mikko 8v.

”Eero on iloinen veitikka, 6 hammasta, konttaa, harjoittelee pystyyn nousemista. Eero on koko perheen lemmikki.” Eero 1v.

Sijaisperhe puhuu ihanasti Eerosta. Esimerkistä välittyy kuva, että Eerosta välitetään sijaisperheessä.

”Kaikkien mielestä Hanna ajattelee asiaa järkevästi liittäen siihen varmuuden muistakin tulevaisuudensuunnitelmista.” Hanna 16v.

Törrönen (1994, 56) kirjoittaa taas, kuinka asiakirjoissa kuvataan lapsia negatiivisesta perspektiivistä käsin. Lapsia kuvataan puutteellisen terveyden ja kehitysviivästymien kautta. Forsberg (2000, 56) huomioi myös, kuinka työntekijät kirjoittivat lasten käytöksen olevan ongelmallista. Toisaalta se on ymmärrettävää, koska työntekijät kirjoittavat huolestaan, mutta lapsen luokittelu

ehdottoman epänormaaliksi ei ole suotavaa. Työntekijät vertaavat lapsen kehitystä suhteessa ”normaaleihin” samanikäisiin lapsiin. Forsbergin tutkimuksen lapsista ketään ei oltu vielä sijoitettu, joten negatiivisen kirjoittamisen syynä ei ollut sijoituksen jatkamisen perusteleminen. Oli mielenkiintoista ja positiivista havaita, että Hämeenlinnassa kirjoitettiin huoltosuunnitelmiin paljon positiivisia asioita lapsista.

Yllättävää oli, että lapsen etua ei mainittu kuin yhdessä huoltosuunnitelmassa.

”Hannan sijoituksen jatkumisesta olivat kaikki paikalla olleet yhtä mieltä eli tässä vaiheessa olisi Hannan edun vastaista lopettaa sijoitus.”

Sosiaalityön kirjallisuudessa lapsen etu -käsitettä viljellään usein. Honkasen (2002, 35) tutkimukseensa haastattelemat sosiaalityöntekijät olivat kaikki sitä mieltä, että lapsen etua ei kirjata huoltosuunnitelmaan omaksi kohdaksi vaan kaikki siihen kirjatut toimenpiteet on suunniteltu lapsen etu huomioon ottaen. Lapsen edun arvioiminen ei ole sidottu tiettyyn hetkeen tai tapahtumaan, vaan sen huomioiminen tapahtuu jatkuvasti. Huoltosuunnitelmaan on tärkeä kirjata kaikki asiaan vaikuttavat seikat, sillä kirjattuna erilaiset asiat vahvistavat lapsen edun toteutumista. Todennäköisesti Hämeenlinnan työntekijät pohtivat lapsen etua suunnitelmia tehdessään, mutta lapsen etu-käsite voisi kuitenkin selkiyttää työntekijälle, miksi jotain tehdään. Samoin lapsen etu-käsitteen viljeleminen voisi helpottaa tuomioistuinten ratkaisujen tekemistä. Myöskään muita tavoitteellisia lauseita ei käytetty paljon.

”Lapsen kehityksen ja vakaiden kasvuolojen turvaaminen pidempiaikaisella sijoituksella, joka edellyttää huostaanottoa.”

7.3. LAPSEN NÄKYMÄTTÖMYYS

Tutkimuksessani oli 10 huoltosuunnitelmaa, joissa ei kirjoitettu sanaakaan lapsesta. Tällaisissa huoltosuunnitelmissa päähuomio keskittyi vanhempien ongelmiin kuten päihteidenkäyttöön. Lapset, joista oli tehty tällaisia huoltosuunnitelmia, olivat alle 12-vuotiaita.

Alle 12-vuotiaita lapsia oli 11, joista viidellä ei ensimmäinen huoltosuunnitelma sisältänyt kuvausta lapsesta. Ehkä kysymys on siitä, että alle 12-vuotiaiden lasten ongelmien aiheuttajaksi ajateltiin ensisijaisesti vanhempia. Toisaalta, kun alle 12-vuotiaita tavattiin harvoin, niin työntekijän oli vaikea kirjoittaa lapsesta, jota ei ole nähnyt.

Huoltosuunnitelmia, joissa ei ollut lapsen mielipidettä tai kuvausta lapsesta, mutta lapsi-termi esiintyi oli 7. Tällaisia suunnitelmia oli kaikenikäisistä lapsista.

”Jyrki tapaa vanhempiaan joka kolmas viikonloppu.”

”Suvi jatkaa kerran viikossa käyntejä lastenpsykiatrisella.”

”Äidille puhuttiin lapsen äidin ikävästä.”

”Vanhemmat sitä mieltä, että tyttöjen hyvä olla perhetukikeskuksessa.”

7.4. LAPSI ESILLÄ MUIDEN KERTOMANA

Lapsi esiintyi yli puolissa (51) huoltosuunnitelmissa siten, että heistä keskusteltiin aikuisten kesken. Puhujina olivat: vanhemmat, äiti tai isä, sijaisvanhemmat, opettaja, lastentarhanopettaja, perhepäivähoitaja, tukiperhe, tukihenkilö, Alvari - perhetyöntekijä, terapeutti, mummo ja täti.

”Iidakin sanonut, että haluaisi Iivarin kanssa kerhoon.” Iida 4v.

Lause on ainoa, josta selviää alle kaksitoistavuotiaan toive. Toive tuli ilmi sijaisäidin kautta.

Usein lauseista ei selviä kenen ajatuksia ne ovat, on kirjoitettu passiivissa, että jotain tapahtuu.

”Keväällä Suvilla ollut vaikeampaa aikaa.”

”Syöminen on edelleen huonoa, Jyrki söisi mieluummin herkuja.”

7.4.1. PERUSTARPEET

Teksteissä puhuttiin lasten perustarpeista kuten syömisestä ja nukkumisesta.

Pienten lasten yhteydessä puhutaan syömisestä. Syöminen liitetään lapsen kehitykseen.

”Eero syö jo kiinteitä ruokia. Eero pitää pullosta kiinni maitoa juodessaan.” Eero 1v.

”Pasi syö itse kaiken ruokansa, salaatinkin.” Pasi 2v.

”Pasi on kaikkiruokainen ja syö hyvin. Syö haarukalla.” Pasi 4v.

”Syödä Pasi voisi enemmänkin.” Pasi 7v.

Syöminen liitetään myös lapsen hyvinvointiin. Lapsen huolenpidossa on vakavia puutteita, jos lapsi ei saa kotona ruokaa. Ruoka kuuluu jokaisen ihmisen perustarpeisiin. Lapsi tarvitsee ruokaa kasvamiseen ja kehittymiseen.

”Lapset syövät hyvin, jopa paljon. Joskus lasten ylensyönti johti jopa ripuliin.”

”Jos äiti tulee esim. ennen välipalaa hakemaan Johannesta, tämä vetäytyy taaksepäin, eikä suostu lähtemään ennen kuin välipala on syöty. Miettivät, mikä on tilanne kotona, kun poika syö päiväkodissa valtavia annoksia.” Johannes 6v.

”Tukiperhekin joskus miettinyt, onko Johannes nälissään.” Johannes 6v.

Ruuatta jättämisellä jopa uhkailtiin Johannesta.

”Sekä perheneuvolasta että päiväkodista tullut tietoa siitä, että äiti uhkaillut Johannesta tyyliin ’jos et ole kiltisti päiväkodissa, et saa ruokaa ja joudut perhekotiin!’ ” Johannes 6v.

Tässä äiti syyllisti lastaan. Lapsen huono käyttäytyminen päiväkodissa voi johtaa perhekotiin sijoittamiseen. Syynä olisi lapsen oma käyttäytyminen. Lapsella on perhekotiin joutuessaan varmasti kovat syyllisyydentuskat. Lapsella on varmasti perhekodista vääristynyt käsitys pahana paikkana, jonne ei-kiltit lapset joutuvat.

Nukkuminen kuuluu myös perustarpeisiin.

”Puhetta alkaa tulemaan. Pasi nukkuu lyhyet päiväunet. Jokainen taho pyrkii opettamaan Pasia potalle.” Pasi 2v.

7.4.2. LASTEN PSYKKINEN PAHOINVOINTI JA HYVINVOINTI

Työntekijät käyttävät kuvauksissaan ja perusteluissaan tietopohjana kehityspsykologian teorioita. Kehityspsykologisiin teorioihin viitattiin huoltosuunnitelmissa 26 kertaa. Lastensuojelussakin tukeudutaan siis paljon kehityspsykologisiin teorioihin.

”Kehitys etenee iän mukaisesti: kiipeilee, tapalle vähän puhetta, ilmeikäs, kekseliäs, kaikkiruokainen ja kokeilevainen.” Pasi 1v.

”Johannes on hyvin vilkas, avoin ja kova touhuamaan. Puhetta tuottaa paljon ja käsittää ja vaistoa asioita jo hyvin vähäisestäkin.” Johannes 3v.

”Sijaisäiti kertoo, että Iida on kehittynyt hyvin, iänmukaisesti.” Iida 5v.

”Kaksi hammasta tullut alas. Eero painaa 8 kg, 69 cm pitkä.” Eero alle 1v.

Esimerkeissä esiintyy yleisiä pieniin lapsiin liittyviä puheenaiheita kuten puheenkehitys ja hampaidentuleminen.

Huostaanotto voidaan perustella kehityksen turvaamisella.

”Lapsen kehityksen ja vakaiden kasvuolojen turvaaminen sijoituksella, joka edellyttää huostaanottoa.” Iida 4v.

Myös yli 12-vuotiaiden kehitystä kuvatessa pohjaututtiin kehityspsykologiaan. Yleensä näissä tapauksissa työntekijän mielestä lapsi ei ole saavuttanut ikätasonsa mukaista käyttäytymistä. Seuraava näyte on huoltosuunnitelman tavoitteet -kohdasta:

”Vastuuntunnon kehittyminen (omista asioista vastaaminen), todellisuudentaju/realismi ja kyky asiallisesti keskustella itseä ja tilannettaan koskevista asioista.” Suvi 14v.

Työntekijän mielestä Suvilla ei ole kehittynyt ikäisensä mukainen vastuuntunto ja realismi. Työntekijän tavoitteena on myös, että Suvi kykenisi asiallisesti keskustelemaan itseään koskevista asioista. Työntekijä ei tarkemmin täsmennä, mitä ”asiallisesti” tarkoittaa. Ilmeisesti Suvi ei osaa vielä keskustella asiallisesti.

Huoltosuunnitelmasta ei selviä, onko Suvi mahdollisesti riehunut tapaamisessa tai nimitellyt työntekijää.

Joskus huoltosuunnitelmista pystyy havaitsemaan, kuinka sijoitus on onnistunut hyvin.

Veeran sijaisperheessä olo on sujunut hyvin. Selkeää kasvamista ja aikuistumista on tapahtunut.” Veera 17v.

Erilaisiin kehityksen asiantuntijoihin luotetaan ja tukeudutaan.

”Viime neuvolakäynnillä asiat olleet ihan hyvin.” Pasi 6v.

”Perheneuvolassa Pekka on käynyt tutkimuksissa, joiden mukaan kokonaispisteet ovat hiukan keskitason alapuolella. Erittäin hyvin kehittynyt hahmottaminen, heikoimmat pisteet sai yleistiedoista ja kynähommista.” Pekka 15v.

Psykologisiin teorioihin pohjaututtiin laaja-alaisemminkin. Huoltosuunnitelmissa kuvailtiin lasten oireita ja oltiin huolissaan lasten hyvinvoinnista. Lasten mielenterveydelliset ongelmat olivat yksi huolenaihe. Lasten hyvin - ja pahoinvoinnista kirjoitettiin iästä riippumatta. Alle kouluikäisten lasten oirehdinta kosketti eniten.

”Perhehoitajalla huoli Ilkasta; aggressiivinen, karkaamis- ja itsemurha-ajatuksia.” Ilkka 7v.

Lapsella on vakavia ongelmia, jos 7-vuotias puhuu itsemurhasta.

”Sannaa pitää raivoamistilanteissa pitää todella lujaa kiinni.” Sanna 13v.

”Johanneksen levottomuus ja paha olo lisääntyneet. Hän itse tajuaa, ettei tahdo saada kavereita. Syksyllä Johannes hakkasi ja potki muita lapsia ja avustajaa. Johannes ei nytkään kauheasti leiki, lähinnä juoksee ja tönii toisia. Johannes ei jaksaa pysyä hiljaa, rauhassa hetkeäkään. Johannes ei hyväksy, että häneen kosketaan, ei vaikka satuttaa itsensä – ei saa lohduttaa. Lastentarhanopettajan mukaan pelkää jotain, tähän viittaa pahat unet ja unenpuute, ei uskalla nukkua.” Johannes 6v.

Kuvauksesta tulee hyvin ilmi lapsen paha olo. Lapsi oirehtii jo niin voimakkaasti, ettei tahdo saada leikkikavereita, koska lyö ja potkii. Tuntuu myös pahalta, että lapsi pelkää jotain niin paljon, ettei uskalla nukkua. Normaalisti, kun lapsi satuttaa itsensä, hakeutuu hän aikuisen turvaan hakemaan lohtua toisin kuin Johannes.

”Nyt huolettua, kun Johanneksesta kaikki on tylsää. Onko poika masentunut?”

Lapsella on myös itsetunto-ongelmia. Sirkku Aho (1996, 21) kirjoittaa, että itsetunnoltaan heikko yksilö on pelokas. Yksilö voi peittää pelkonsa ja heikkoutensa häiritsevään ja tyrannisoivaan käyttäytymiseen. Heikon minäkuvan omaavilla lapsilla on usein käyttäytymisongelmia. He saattavat olla häiriköitä tai pelkäävät ja ovat masentuneita. (Aho 1996, 46.) Johanneksella on käyttäytymisongelmia kuten toisten lasten lyöminen. Johannes myös pelkää jotain. Nyt lastentarhanopettaja epäilee, että Johannes on myös masentunut.

”Johannes ei myöskään pysty ottamaan vastaan positiivista palautetta.” Johannes 6v.

Itsetunnoltaan heikko yksilö on jatkuvassa sisäisessä ristiriidassa. Hän haluaisi saada positiivista palautetta, mutta pystyy omaksumaan ja hyväksymään vain sen informaation, joka on sopusoinnussa hänen oman käsityksensä kanssa. (Aho 1996, 23.)

”Tukiperhe kertoo, kuinka Johanneksella tuntemuksia ’olen huono’; esim. jouluna Johannes ei voinut uskoa saavansa lahjoja, ’ei kuulu mulle, tuotu vahingossa kilttien lasten lahjat.’ ” Johannes 6v.

Analyysiä tehdessäni juuri Johanneksen asiat koskettivat minua eniten. Tässä kohdassa tuntui pahalta, koska heräsi epäily, että onko Johannes jätetty muina jouluna ilman lahjoja, koska on ollut äidin mielestä tuhma. Tukiperhe oli jo edellisenä vuonna huolissaan Johanneksesta ja kertoivat äidin asenteesta poikaansa kohtaan.

”Tukiperhe kertoo mm. tilanteesta, jolloin palauttivat Johanneksen kotiin edellisen viikonlopun jälkeen. Poika oli jäänyt itkemään sydäntäsärkevästi ja äidin suhtautuminen lapseen ja tämän vastaanottaminen kotiin ei kovin lämmintä ollut. Toivoivat äidin kykenevän osoittamaan, että poikaa on odotettu kotiin ja äidillä ollut ikävä.” Johannes 5v.

Lastensuojeluilmoituksia Johanneksen tilanteesta oli tehty jo hänen ollessaan vauvaikäinen. Asiakaskertomuksista pystyi seuraamaan Johanneksen elämää kuuden vuoden ajalta. Hänen kohdallaan puhuttiin ruuatta jättämisellä, äidin päihdeongelmista ja lapsen oireista jne. Tutkiessani huoltosuunnitelmia ja lukiessani asiakaskertomuksia mieltäni usein askarrutti juuri tämä, kuinka lasten asiat pysyvät samanlaisina vuodesta toiseen ilman, että mitään muutosta parempaan suuntaan tapahtuu. Mäenpää ja Törrönen (1996, 58) kirjoittavat myös, että heidän tutkimuksensa lapset ovat olleet lastensuojelun asiakkaina jo vuosia ennen pitkäaikaista sijoitusta. Lasten elämä on tänä aikana ollut hyvinkin epävakaa. Heidän elämän olosuhteensa eivät ole olennaisesti muuttuneet ajan kuluessa, joten huostaanottoa perusteltiin seikoilla, jotka olivat tiedossa jo asiakkuuden alkuaikoina. Psykologinlausunnot paljastivat, että kuluneet vuodet olivat viivästyttäneet lapsen kehitystä jopa vuosia.

Lapsen käsitys ajasta on erilainen kuin aikuisen. Lapsesta kuukausi saattaa tuntua yhtä pitkältä kuin aikuisesta vuosi. Lapsi elää tässä ja nyt hyvin kokonaisvaltaisesti. Tämän vuoksi vaikean perhetilanteen pitkittyminen kuluttaa lapsen voimavaroja hänen kehityksensä kustannuksella. Jokainen hetki lisää lyhyen lapsuuden kokemuksia, joita ei voi korvata myöhemmin. Lapsen kannalta on ratkaisevaa, tarkastellaanko asioita hänen vai aikuisen näkökulmasta. (Törrönen ym.1995, 40, 42, 46.)

Sijoitus on lapselle vaikea paikka, vaikka sijoituksen tarkoituksena on lapsen paras. Sijoituksen alkuvaihe voi olla hankalaa. Usein sijoitus on tullut lapselle yllätyksenä. (ks. Koulukotitutkimus 1999.) Myös Bardyn, Barkmanin ja Janhusen (2000, 124) teoksen kirjoituksista ilmenee, miten sijoitus saattaa kokemuksellisesti ”rysähtää” entisten onnettomuuksien päälle. Lyhyet ja ohimenevät keskustelut eivät riitä valmistamaan lasta suuriin muutoksiin.

”Lapset oirehtivat sijoituksen alettua molemmat melko paljon mm. kastelulla, joskus tuhrimisella. Ilkan oli vaikea asettua perheen rajoihin. Hän sai usein kiukunpurkauksia.” Ilkka 6v.

Lapsilla on voinut olla kastelua ja tuhrimista jo biologisten vanhempien hoidossa, mutta vanhemmat eivät ole tuoneet asiaa sosiaalityöntekijöiden tietoon sijoituksen pelossa.

Lapsen levottomuudesta oli maininta viiden osalta. Raivokohtauksia ja aggressiivista käyttäytymistä oli huoltosuunnitelmien mukaan viidellä lapsella. Lapset olivat sekä poikia että tyttöjä. Petri Virtanen (1995b, 64) on tutkinut Turussa lastenkodissa olevia lapsia. Heistä 45% on usein levottomia, 35% saa kiukunpurkauksia tai raivareita.

Lapset käyvät myös psykiatrisissa tutkimuksissa ja terapioissa. Lapsista ainakin neljä käy terapiassa. Lisäksi kaksi lasta on käynyt perheneuvolan tutkimuksissa, yhdellä on psyykelääkitys ja yksi on huumehoidossa. Terapiassa käyviä lapsia voi olla enemmänkin, mutta asiasta ei välttämättä ole huoltosuunnitelmassa mainintaa.

”Ilkan aggressiivisten purkausten ja itsemurhapuheiden vuoksi sijaisperhe ohjattiin perhekeskukseen.” 7v.

”Maijan psykiatriset tutkimukset aloitetaan.” Maija 8v.

”Janne jatkaa kerran viikossa käyntejä lastenpsykiatrisella omahoitajan luona.” Janne 11v.

”Ilkalla perheneuvolassa ryhmäterapia, johon menee mielellään.” Ilkka 8v.

Sijoituksen jälkeen olisi varmasti kaikille lapsille hyväksi saada jonkinlaista terapiaa tunteidensa käsittelemiseksi.

7.4.3. YHTEISKUNNAN JÄSENYYTEEN JA SOSIAALISTUMISEEN LIITTYVÄT AIHEET

Suunnitelmiin kirjattiin sosiaalistumiseen liittyvistä aiheista kuten kavereista, harrastuksista, leikkimisestä, koulusta ja opiskelupaikan hausta. Myös lasten epäsosiaalinen käytös ja päihteidenkäyttö olivat puhaanaiheina.

Huoltosuunnitelmissa kirjoitetaan jos lapset eivät käyttäydy normien mukaisesti. Joiltakin lapsilta puuttuvat normaalit keinot jopa pienten ongelmien selvittämiseen.

”Tappelevat keskenään rajusti. Kertoo siskon valehtelevan kovin mielellään Ilkan syyksi asioitaan, josta sitten tulee riitaa.” Ilkka 4v.

”Valtteri on impulsiivinen kaveri ja jos jokin asia ei miellytä mukaan tulee uhoamista ja tilanne voi ajautua umpikujaan.” Valtteri 16v.

”Antin tulee oppia ymmärtämään, mikä on oikein, mikä väärin.” Antti 14v.

Lapset käyttäytyivät ja oirehtivat epäsosiaalisesti. Jotkut lapsista ovat tulleet jo poliisien tutuiksi. Näpistyksestä ja valehtelusta puhuttiin kolmen lapsen kohdalla. Pahoinpitelystä kahden lapsen osalta ja karkailusta kahden kohdalla. Mielenkiintoista oli huomata, että näissä kaikissa kohdissa oli sekä poikia että tyttöjä. Yleensä poikia pidetään poikina ja tyttöjen kuuluisi olla kiltejä. Huoltosuunnitelmien tytöt eivät kuitenkaan jääneet poikia huonommiksi.

Petri Virtanen (1995b, 64) tutkimuksen lapsista 16% valehtelee ja näpistelee. (Heistä 45% on levottomia ja 35% saa raivareiat) Virtasen tutkimuksessa ikäjakauma on sellainen, että yli 11 vuotta täyttäneiden osuus koko aineistosta oli 63%. Sukupuolijakauman mukaan poikia oli 65%. Nämä saattavat selittää osaltaan Virtasen tutkimuksen lasten oirehdinnan esiintymistä. Tosin Hämeenlinnassa tyttöjen ja poikien käytöksessä ei ollut huomattavaa eroa. Lapset ovat myös kaikki sijoitettuna lastenkotiin, joten heidän ongelmansa ovat olleet todennäköisesti suurempia kuin avohuollossa olevien. Omassa aineistossani kaikkia lapsia ei ole sijoitettu pidemmäksi aikaa ja usein sijoituksia on tehty muuallekin kuin lastenkoteihin kuten sijaisperheisiin tai perhekoteihin. Tosin asia voi johtua sosiaalitoimen vähenevistä resursseista, jolloin kalliita laitossijoituksia pyritään välttämään. Nykyään puhutaankin, että perhekoteihin sijoitetaan liian vaikeita lapsia, jotka kuuluisivat laitoksiin.

”Keväällä Jannella ollut vaikeampaa aikaa, jolloin hän mm. rikkoi pyöränsä.” Janne 11v.

”Ensi viikonloppuna sovittelu pahoinpitelystä.” Veera 17v.

”Valtterilla yksi näpistys ja juttu pahoinpitelystä.” Valteri 16v.

Kahdella nuorella on vakavaa päihteidenkäyttöä. Tällainen käytös on vaaraksi lapsen terveydelle lääketieteellisestä näkökulmastakin. Päihteidenkäytöstä kirjoitetaan huoltosuunnitelmissa yhteensä neljän lapsen kohdalla. Joukossa on sekä poikia että tyttöjä. Virtasen (1995b, 64) tutkimuksessa 15%:lla lastenkodissa olevista lapsista on taipumusta päihteiden käyttöön.

”Valteri oli juonut useamman päivän ensiavun kautta suljetulle aikuisten akuuttiosastolle.” Valteri 16v.

”Veeralla on runsasta päihteidenkäyttöä.” Veera 16v.

”Omahoitaja kertoo, että viime loman jälkeen huumetestit plussalla, 1 promille.” Jesse 17v.

Lapsen sosiaalistumiseen liittyvistä asioista kirjoitetaan paljon. Tähän liittyvät viihtyminen sijoituspaikassa, kaverit, harrastukset, leikkiminen ja koulu. Lapsen viihtyminen sijoituspaikassa oli suosituin puheenaihe. 42 huoltosuunnitelmassa kirjoitettiin lapsen viihtymisestä. 40 lapsista viihtyi hyvin ja 2 huonosti.

”Tytöt ovat sopeutuneet sijaisperheeseen hyvin. Sijaisperheestä tuntui, että tytöt olisivat olleet jo kauemmin heillä.” Tytöt 8v. ja 10v.

”Sijaisperhe kertoo Suvilla menneen loppukesä ihan mukavasti; ommellut vaatteita ja matkustanut.” Suvi 15v

”Sijaisperheessä Pasi on nukkunut hyvin. Pasi on kova puhumaan, puhelee koko ajan puuhatessaan asioita.” Pasi 6v..

”Sijaisperhe kertoo Iidan arjen sujuvan hyvin: tyttö on kotiutunut heille, ottaa jo kontaktia toisiin lapsiin.” Iida 4v.

”Iidan tilanne hyvä: päiväkodissa kaikki sujuu hyvin, samoin sijaisperheessä.” Iida 4v.

”Tällä hetkellä tilanne on rauhoittunut: kastelu ja tuhriminen miltei jäänyt, Ilkka on asettunut ja yleensä lasten päivittäiseen elämään on tullut iloa ja myönteisiä hetkiä enemmän.” Ilkka 6v.

Kaverisuhteisiin viitataan 25 kertaa. Lasten hyvinvointia perustellaan sillä, että lapsi tulee hyvin toimeen muiden lasten kanssa ja että lapsella on paljon kavereita, joten ei ole syytä huoleen. Pirjo Turtiainen (2001) kirjoittaa, että keskeinen asia lapsen hyvinvoinnin kannalta on kaverit. Ystävien merkitys korostuu kaikilla elämänaalueilla. Kurjaa lasten mielestä on silloin, kun heillä ei ole kavereita.

”Pasi tulee hyvin toimeen muiden lasten kanssa.” Pasi 2v.

”Sisko käy askartelukerhoa ja hänellä on paljon kavereita.” Sisko 7v.

”Leikkii ja touhuua toisten lasten seurassa vapautuneesti.” Iida 4v.

”Sopeutuminen kodin arkeen ja muiden nuorten joukkoon on lähtenyt hyvin alkuun.” Tiia 13v.

”Hanna on sosiaalinen tyyppi eli saanut helposti solmittua kontakteja muihin nuoriin.” Hanna 15v.

Kavereiden merkitys kasvaa mitä vanhemmasta lapsesta on kysymys.

”Janne on saanut kavereita luokkakavereista, joiden kanssa hän on myös vapaa-ajalla. Tämä on ollut Jannelle hyvin tärkeää.” Janne 11v.

Huoltosuunnitelmassa ei ollut Janne paikalla, joten asia tuli selville muiden välityksellä.

Kaverit nähdään yleensä positiivisena asiana ja lapsesta, jolla ei ole kavereita ollaan huolestuneita. Lapsen sosiaalisessa kehityksessä on jotain ongelmia, jos lapsi ei saa kavereita.

”Johannes itse tajuaa, ettei tahdo saada kavereita.” Johannes 7v.

Lasten harrastuksista puhutaan 13 huoltosuunnitelmassa. Perinteisistä harrastuksista on esillä pojilla jääkiekko ja tytöillä ratsastus. Myös erikoisempia lajeja kuten kiipeily ja disko- ja showtanssi harrastetaan. Useimmat olivat liikunnallisia harrastuksia, mutta joukossa oli myös taiteellisempia harrastuksia kuten kuvataidekerho ja musisointi.

”Hannan vapaa-ajanvietosta ja harrastuksista todettiin, että on innostunut kiipeilystä.” Hanna 15v.

”Jesse aikoo viritellä bändiharrastusta ja etsii harjoittelukämpää.” Jesse 17v.

Harrastukset nousivat vahvaan asemaan niin omassa aineistossani kuin Honkasen (2002) huoltosuunnitelmissa. Sosiaalitoimessa ollaan jo pitkään panostettu lapsen harrastuksiin. Lapsen harrastusten tukemiseen myönnetään toimeentulotukea.

Huoltosuunnitelmissa kirjoitettiin 22 kertaa lasten leikkimisestä. Koska kovin vanhat lapset eivät enää leiki, niin pienten lasten huoltosuunnitelmissa melkein aina puhuttiin leikkimisestä. Leikki vaikuttaa kehittävästi lapsen sosiaalis-emotionaalisiin taitoihin sekä omien tunteiden säätelyyn (Kontu 2003, 1).

”Kotona Pasi leikkii pallolla ja autoilla.” Pasi 2v.

”Pasi leikkii myös kotileikkejä tyttöjen kanssa. Kotona on nukke. Osaa hoitaa todella kauniisti vauvanukkea.” Pasi 4v.

”Kotona Pasi tykkää piirtämisestä ja leikkii autoillaan. Puistossa Pasi leikkii yksikseen.” Pasi 5v.

”Leikkii ja touhuaa toisten lasten kanssa vapautuneesti.” Iida 4v.

”Eero leikkii koko ajan autoilla keskittyä leikkeihinsä.” Eero 1v.

”Eero valmisti ja tarjoili kaikille ruokaa.” Eero 2v.

Kahdessa viimeisessä esimerkissä on työntekijän omaa havainnointia, mikä oli vähäistä huoltosuunnitelmissa. Ritva Varis (1999, 65) kirjoittaa, että lasten tunteiden kirjaamiset lastensuojelun huoltosuunnitelmissa ovat yleensä tulkintoja, eivät havaintoja. Työntekijän tunnekirjaukset lapsesta ovat sävyltään negatiivisia tai ristiriitaisia.

Koulunkäyntiin liittyvät asiat olivat suosittu puheenaihe. 50 huoltosuunnitelmaa käsitteli kouluikäisiä lapsia, joista 38:ssä puhuttiin koulunkäynnistä. Miten koulussa menee? –kysymys on varmasti helppo tapa aloittaa keskustelu.

”Koulussa menee hyvin.”

Kommentti on yleinen, mutta ei sinällään kerro vielä paljon. Sosiaalitoimiston asiakkailta tämä kommentti saattaa tarkoittaa, että on saanut jostain aineesta

vitosen eikä nelosta tai ei jää luokalleen. Lasten koulunkäynnistä puhuttiin niin ympärilyöreästi, että siitä ei selvinnyt, miten lapsella koulussa menee.

Lapset saattoivat olla myös erityisluokalla, kotikoulussa, pajakoulussa tai muussa normaaliopetuksesta poikkeavassa opetuksessa. Turkulaisista lastensuojelulapsista 45% kävi erityiskoulua (Virtanen 1995b, 64). Koulunkäynti joko sujui hyvin tai huonosti. Peruskoulun loppuunsaattaminen oli huoltosuunnitelmissa tavoitteena. Sopeutuminen luokkaan oli yksi puheenaihe.

”Jannen koulunkäynti on tädin luota lähtenyt sujumaan hyvin. Opettajan mukaan tilanne on tasaantunut ja Jannen koulunkäynti sujuu. Vaikeita asioita toki on mm. käsiala on huonoa ja numerot eivät aina ole hyviä. Mitään isompia riitoja ei Jannella ole koulussa ollut kenenkään kanssa.” Janne 11v.

Huoltosuunnitelmissa puhuttiin myös poissaoloista ja kouluun lähtöongelmista.

”Luvattomia poissaoloja Tonilla on noin 60% kouluajasta ja on jäänyt paljon toisia oppilaita jälkeen.” Toni 15v.

Poissaolot vaikuttavat runsailta, joten ei ole yllätys, että Toni on jäänyt muita oppilaita jälkeen.

Opiskelupaikan hakemisesta kirjoitettiin, kun se oli ajankohtaista.

”Suvi hakenut Hämeenlinnaan kotitalous- ja vaatetuslinjalle.” Suvi 17v.

Ikä vaikuttaa myös huoltosuunnitelman sisältöön. Pienten lasten kohdalla korostuu perusturvan merkitys (aineistossani 35 mainintaa). Isompien lasten kohdalla puhutaan paljon koulunkäymisestä ja ammatin hankkimisesta (aineistossani 35 mainintaa). Honkasen (2002, 18) tutkimuksessa puhutaan samasta asiasta. Lisäksi siinä todetaan, että vanhempien lasten kohdalla huoltosuunnitelmissa puhutaan lasten omasta päihteiden käytöstä. Omassa aineistossani päihteiden käytöstä oli kuusi mainintaa.

7.5. LAPSET KERTOVAT MIELIPITEISTÄÄN JA TOIVEISTAAN

Lapset kertovat mielipiteitään ja/tai toiveitaan 32 huoltosuunnitelmassa. Lapset itse eivät puhuneet lainkaan perustarpeista kuten syömisestä. Lapset eivät myöskään pohtineet omaa kehitystään. Tätä kategoriaa ei oikein voinut jaotella edellisen kategorian mukaisesti, koska nuoret toivat esille muita näkökulmia asioihin kuin mitä aikuiset ottivat esille. Tietysti joitain yhtymäkohtiakin oli. Lopuksi pohdin, miksi joskus lasten mielipiteitä on paremmin esillä.

7.5.1. KAVERIT JA VIIHTYMINEN SIJOITUSPAIKASSA

Lapset kertoivat kavereistaan. Ystävät olivat tärkeitä. Heistä puhuttiin myös välillisesti muiden kertomana. Ystävyys-suhteet olivatkin aihe, joka yhdisti eniten muiden ja lasten itsensä kertomaa.

Tässä kohdassa lapset itse ovat kertoneet asioistaan.

*”Minna nimeää tärkeiksi asioikseen koulun, kaverit ja äidin kanssa olemisen.”
Minna 15v.*

”Veeran sijoituksen vastustuksen suurimpana esteenä oli se, että kaverit jää tänne.” Veera 16v.

Veera vastustaa sijoitusta, koska kaverit jäävät Hämeenlinnaan. Pelkona on, että yhteydet kavereihin katkeavat asuinpaikan muuttuessa. Ehkä myös se jännittää, saako hän uudessa paikassa kavereita.

Huoltosuunnitelmissa kirjoitettiin lasten viihtymisestä sijoituspaikassa 16 kertaa, joista 13 viihtyi hyvin, 3 huonosti.

”Suvi itsekin kertoo menneen mukavasti sijoituspaikassa viime aikoina.” Suvi 15v.

”Valtteri kokenut sijoituspaikassa olon ahdistavana.” Valtteri 16v.

Valtteriin sijoituspaikka vaihtuu ja viihtyminen parantuu.

”Valtteri tykännyt olla perhekodissa. Työntekijät ovat avoimia ja reiluja ja perhekodissa on työntekijöillä aikaa ja asioita tehdä yhdessä.” Valtteri 16v.

”Veera kertoi, kuinka vuosi on mennyt hyvin, nopeasti.” Veera 17v.

Veera aluksi vastusti sijoitusta, koska kaverit jäivät Hämeenlinnaan, mutta Veera viihtyikin sitten hyvin sijoituspaikassa. Puustinen-Korhonen (1994, 16) kirjoittaa, kuinka lasta ei saisi sijoittaa sellaiseen sijaishuoltoon, jota hän vastustaa. Tämäkin sisältää problematiikkaa, koska lapset vastustivat useimminkin sijoitusta, mutta sijoituksen jälkeen viihtyivätkin hyvin sijoituspaikassa. Jos lapsi pelkää sijoitusta sen takia, että kaverit jäivät kotiseudulle, niin silloin pitää luvata lapselle, että hän saa käydä tapaamassa ystäviään sijoituksesta huolimatta. Lapset eivät voi etukäteen tietää millaista sijoituspaikassa on. Usein lapsilla voi olla vanhempien antama negatiivinen kuva sijoituspaikoista (ks. Johanneksen esimerkki). Tämä voi tuottaa hankaluuksia, jos lapsi vastustaa sijoitusta ja se olisi kuitenkin hänen parhaakseen. Päätöksenteon aikana voitaisiinkin käydä tutustumassa sijoituspaikkaan jo etukäteen, jotta lapsi saisi jonkinlaisen käsityksen sijoituspaikoista.

7.5.2. SUHDE ÄITIIN

Joissakin huoltosuunnitelmista kävi ilmi, että lapset olivat pohtineet paljon suhdettaan äitiin. Huoltosuunnitelmia lukiessa tuli olo, että lapsi on paljon fiksumpi kuin vanhempansa. Ritala-Koskinen (2001, 93) kertoi tutkimuksessaan, kuinka lasten puheeseen aivan pienempiä lapsia lukuun ottamatta kuului paljon syvällistäkin pohdintaa.

”Kerran Antti soitti kotiin ja kertoi äidille, että hänen jääkiekkjoukkueensa voitti hopeaa. Antin mukaan äiti ei ollut kiinnostunut. Antti kertoi, että häntä ei sinänsä haittaa se, että äiti ei soita, koska ei halua riidellä äidin kanssa ja keskustelut äidin kanssa ovat olleet helposti riitelyä. Haluaisi kyllä puhua äidin kanssa ja pitää yhteyttä, jos ei tulisi riitaa. Antti kertoi, että hänellä vähän ikävä pikkuveljeä.” Antti 15v.

”Suvi kertoo, että tietää, että äiti tosisairas. Suvi kertoo kieltäneensä äitiä soittamasta ja tekemästä velkoja. Suvi toivoo, että äiti tulee kuntoon.” Suvi 15v.

Esimerkki tuo esiin perheen moniongelmaisuuksien. Äiti on sairas ja sen lisäksi on rahahuolia.

En kiinnittänyt huomiota siihen, millaista apua ja kuntoutusta lasten vanhemmat saavat, joten tutkimukseni ei kerro, kantaako sosiaalitoimi huolta Suvin ja Antin äideistä kuten lapset.

”Hanna sanoo, että oli hänen sijoituspaikkansa mikä tahansa, niin jos asiat eivät mene äidin mielen mukaan niin äiti ei hyväksy mitään paikkaa. Hanna toivoisi, ettei äidin mielipide ja erityisesti sen muuttuminen vaikuttaisi niin voimakkaasti hänen olinpaikkaansa. Hanna on valmis laittamaan perusturvalautakunnalle hakemuksen huostaanotosta: toivoo näin tilanteen omalta osaltaan rauhoittuvan ja tietyn varmuuden jatkosta auttavan häntä eteenpäin.” Hanna 16v.

Hanna on pohtinut äidin käyttäytymistä. Hanna on selkeästi kyllästynyt sijoituspaikkansa vaihtumisiin äidin mielen mukaisesti. Sosiaalityöntekijät ovat antaneet äidin mielipiteille enemmän painoarvoa kuin lapsen mielipiteille. Hanna haluaisi selvyuden sijoituspaikastaan, jotta voisi suunnitella tulevaisuuttaan.

7.5.3. KATKERUUTTA MENNEISYYDESTÄ, VÄLINPITÄMÄTTÖMYYS NYKYHETKESTÄ JA TOIVEITA TULEVAISUUDESTA

Tässä kerron nuorten mielteitä menneisyydestä ja tulevaisuudesta. Joillakin ne sisältävät katkeruutta, joillakin toiveita tulevaisuudesta.

Usein nuorille kotilomat olivat tärkeä puheenaihe.

”Suvilla on toiveena, että pääsisi mahdollisimman pian kotilomille. Suvi lupasi, että jos pääsee mahdollisimman pian kotilomilleen, niin hän jatkossa pitää kiinni sovituista tapaamissopimuksista, eikä yritä enää karkailla tai lipsua niistä.” Suvi 15v.

Nuoret myös perustelevat mielipiteitään.

”Suvi pitää varmana, ettei enää kesällä aio asua sijaisperheessä. Jo pelkkä päivärytmi(aamuherätys) ei sovi Suvin mielestä kesään.” Suvi 17v.

Työntekijä saa osakseen myös vihamielisyyttä ja katkeruutta. Sijoitus ja huostaanotto ovat vaikeita asioita ja saavat vihantunteet pintaan myös nuorena.

”Veera kokee, että sosiaaliviranomaiset ovat pilanneet hänen elämänsä, ovat hänelle kaikki pahat asiat aiheuttaneet jo pikkutyöstä alkaen. Paljon käy läpi sijoitusta ja vaikeita asioita siellä. Veeralla selkeä kanta siihen, ettei ainakaan yhteen sijoituspaikkaan suostu lähtemään, uhkaa työntekijää sanomalla, että kuolet, jos otetaan huostaan!” Veera 15v.

Veeralla on selkeä mielipide, ettei suostu lähtemään yhteen sijoituspaikkaan. Veera ei tiedä sijoituspaikasta mitään. Veera viihtyykin sijoituspaikassa sijoituksen jälkeen hyvin. Sijoituksen voisi tehdä lapselle helpommaksi tutustumalla sijoituspaikkaan, vaikka useastikin, jos lapsi niin haluaa. Samoin lapsella tulisi antaa mahdollisuus tavata ”vanhoja” kavereitaan. Sijoitus on suuri elämänmuutos lapselle, joten sen voisi tehdä mahdollisimman mukavasti.

Jotkut nuoret pohtivat menneisyyttään ja jotkut nuoret taas suunnittelivat tulevaisuuttaan.

”Hanna haluaa nyt tietää, onko hänellä 17v. täytettyään ja työ- ja opiskelupaikan saatuaan, mahdollisuus siirtyä itsenäisempään asumiseen.” Hanna 17v.

Hanna on nuorista hyvin asiallinen ja pohtii asioitaan ja tulevaisuuttaan.

Joskus nuorilla ei taas näytä olevan paljon tulevaisuudenhaaveita. Nuorten puheista kuvastuu välinpitämättömyys elämää kohtaan. Välinpitämättömyyttä esiintyy juuri pojilla.

”Jesseä itseään ei kiinnosta työnteko, eikä varsinkaan opiskelu.” Jesse 17v.

”Valtteri ilmoittanut, ettei koulunkäynti paljon kiinnosta.” Valtteri 16v.

Sosiaalitieteellisen tulkinnan mukaan voidaan nuorten välinpitämättömyyden suhtautumista pitää heijastuksena kohtelusta, jota he itse ovat aikanaan saaneet osakseen. Nuoret vastaavat saamaansa välinpitämättömyyteen

välinpitämättömyydellä. Nuorten asioita ei arvosteta yhteiskunnassa kovin korkealle. (Lauronen 1994, 85.)

Joskus haaveet taas eivät ole kovin realistisia.

”Palaverissä Valtteri ilmoitti haluavansa oman asunnon ja lopettaisi koulunkäynnin ja menisi työhön tai sitten kotiin.” Valtteri 16v.

Oman asunnon haluaminen ja koulun lopettaminen samassa lauseessa ei vaikuta järkevältä suunnitelmalta. Ehkä Valtteri ajatteli/tiesi sosiaalitoimiston maksavan asunnon.

Terveysriskeistäkään ei välitetä tai niitä ei pidetä ongelmana.

”Valtteri on viettänyt kuljeskelevaa elämää, johon oman kertoman mukaan liittynyt runsaasti alkoholinkäyttöä, joka omasta mielestään ei ole mikään ongelma.” Valtteri 16v.

”Jesse aikoo lähteä pois huumehoidosta heti täysi-ikäistytyään.” Jesse 17v.

Tässä tapauksessa lapsen etu ja lapsen toive ovat ristiriidassa keskenään. Sosiaalityöntekijän tulisi ratkaista asia lapsen edun mukaisesti, mikä ei tässä kyseisessä tapauksessa liene kovin vaikeaa. Kurki-Suonio (1999, 477) on oikeustieteellisestä näkökulmasta katsoen pohtinut lapsen mielipiteen ja lapsen edun välisiä ristiriitoja. Sen sijaan lapsinäkökulmaa korostavissa tutkimuksissa kiinnitetään mielestäni melko harvoin huomiota siihen, jos lapsen mielipiteet ja toiveet ovat hänen etunsa vastaisia. Yksi harvoista on Puustinen-Korhosen (1994, 13) tutkimus, jossa nuoret, joilla oli ollut päihteidenkäyttöä ja rikoksia, toivat asian esille. He painottivat, että samankaltaisissa elämäntilanteissa olevien lasten etu ei ole se, että lasten annetaan tuhota elämänsä vaan aikuisten on puututtava siihen. Joissakin huoltosuunnitelmissa lapset puhuivat ihan typeriä oman etunsa kannalta. Jos tulevaisuudessa lapsen mielipiteille annetaan enemmän painoarvoa, todennäköisesti lapsen edun ja lapsen itsemääräämisoikeuden välisiä ongelmia joudutaan pohtimaan enemmän.

Ei ole realistista myöskään kuvitella, että nuoret lopettavat päihteidenkäytön vain käskemällä. Jotain muutakin pitäisi sosiaalitoimen tehdä. Huumeita käyttäville

nuorille ei riitä pelkkä sijaisperhe hoitokeinoksi. Usein nuoret eivät ole motivoituneita huumehoitoon (ks. Jesse).

7.5.4. MILLOIN LAPSEN MIELIPITEET OVAT HYVIN ESILLÄ?

Tutkin tarkemmin huoltosuunnitelmia, joissa itse lapset olivat paikalla ja heidän mielipiteensä olivat hyvin esillä. Valitsin tarkempaa tarkastelua varten viisi parhaiten lasta huomioivaa huoltosuunnitelmaa. Suunnitelmat olivat kaikki eri lapsista, mutta 15 – 16-vuotiaita suunnitelmaa tekemisen aikaan. He siis pystyivät tuomaan mielipiteensä esille huoltosuunnitelmissa ja mielipiteen selvittäminen oli todennäköisesti helpompaa. Yhteistä näissä suunnitelmissa oli lisäksi se, että kaikki kyseiset olivat pidempiaikaisessa sijoituksessa. Myös muiden tutkimusten mukaan lapset tulevat sijaishuollossa avohuoltoa paremmin esiin subjekteina, joilla on omat tuntemukset ja tarpeet (Heino 2001, 91). Valitsin suunnitelmat sen mukaan miten paljon nuorten mielipiteitä ja toiveita suunnitelmiin oli kirjattu. Neljän lapsen kohdalla huoltosuunnitelmapalaverissa oli paikalla pelkästään lapsi ilman biologista vanhempaa tai vanhempia. Näissä tapauksissa päähuomio kohdistui itse lapseen, koska vanhempia ei ollut edes paikalla. Hannele Forsberg (2000, 36) kirjoittaa, että lasten sanotaan olevan lojaaleja vanhempiaan kohtaan. Tämä näkyy siten, että lapset ovat vaitonaisempia vanhempien ollessa paikalla kuin puhuessaan työntekijän kanssa kahden. Näissä kohtaamisissa väite toteutui, koska lapset kertoivat tunteistaan avoimesti työntekijälle vanhempien ollessa poissa paikalta. Kuitenkaan tulos ei ollut kiistaton, koska yksi nuorista kertoi mielipiteistään avoimesti vanhemman ollessa paikalla. Kuitenkin voisi päätellä, että lapsille tulisi antaa mahdollisuus kertoa asioistaan työntekijälle myös yksin, ilman että vanhempi on paikalla. Kolmella lapsella välit äidin kanssa olivat poikki. Lapset pohtivatkin paljon suhdettaan äitiin.

8. LOPUKSI

Lastensuojelussa on 1990-luvulla, lamasta ja työpaineiden lisääntymisestä huolimatta, virinnyt aitoa kiinnostusta ja halua työskennellä suoraan lapsen kanssa. Lapsi halutaan ottaa mukaan päätöksentekoon tai ainakin pohtia asioita lapsikeskeisesti ja lapsen näkökulmasta. Tämä näkyy uusissa projekteissa ja työmalleissa sekä työntekijän arkisissa pohdinnoissa. (Sinko 2001, 145.)

Tutkimukseni kuitenkin paljastaa, että lapsi on melko näkymätön lastensuojelun sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijän kontakti lapseen saattaa jäädä hyvinkin vähäiseksi. Lapsen näkymättömyys lastensuojelun sosiaalityössä kuvastaa kulttuurisia arvoja, jossa lapsi jää näkymättömäksi hallinnossa ja ehkä myös kotona. (Törrönen 1994, 68.) Lapselle ei anneta mahdollisuutta kertoa omia mielipiteitään ja tunteitaan. Lapsen näkemykset tulisi selvittää, koska hänen elämästään lastensuojelussa on kyse. Hänelle pitäisi myös selittää, mihin toimenpiteisiin ryhdytään ja miksi. Sijoitus on lapselle iso elämänmuutos ja lasta pitäisi valmistella asiaan mahdollisimman hyvin.

Tutkimukseni lapsilähtöisyys jää puolitiehen siinä mielessä, että en ole haastatellut tai havainnoinut lapsia vaan ainoastaan selvittänyt heidän näkymistään dokumenteissa ja läsnäoloa lastensuojelussa silloin, kun heitä koskevia päätöksiä tehdään. Huoltosuunnitelmat antoivat hajanaisen kuvan lastensuojelusta. Monet asiat jäivät vastausta vaille, koska niistä ei löytynyt mainintoja. Olisin ollut kiinnostunut esimerkiksi siitä, käykö lapsi psykiatrisessa hoidossa kuten aikaisemmassa huoltosuunnitelmassa ehdotettiin.

Huoltosuunnitelmat paljastivatkin, että dokumentointi lastensuojelussa saattaa olla epäselvää ja puutteellista. Huoltosuunnitelmien löytäminen osoittautui suureksi ongelmaksi tutkimuksessani. Hämeenlinnassa huoltosuunnitelmia ei ole aina nimetty oikein asiakaskertomusten joukkoon, huoltosuunnitelmia löytyi tietojärjestelmästä kahdesta eri kohdasta, huoltosuunnitelmia oli saatettu myös kirjoittaa pelkästään sisaruksen tietoihin. Aulikki Kananoja ja Merja-Maaria Turunen (1996, 90) kirjoittavat, että dokumentoinnissa on suurta vaihtelua, sekä

heidän aineistossaan että valtakunnallisesti. Lastensuojelutyön asiakirjat tarvitsevatkin määrätietoista kehittämistä. Huomiota pitäisi kiinnittää niin asiakirjojen muotoon kuin myös sisältöön. Myös tietokoneohjelmat vaativat järkipäätämistä.

Tutkimukseni paljasti, että huoltosuunnitelmat tehdään Hämeenlinnassa liian myöhäisessä vaiheessa. Vain 22 huoltosuunnitelmaa oli tehty ennen sijoitusta, vaikka lastensuojelun huoltosuunnitelma pitäisi tehdä aina, jollei kyseessä ole vain tilapäinen neuvonta ja ohjaus. Suunnitelmiin kirjattiin tavoitteet melko huonosti. Muutenkin huoltosuunnitelmatt Hämeenlinnassa eivät täyttäneet kaikkia lastensuojelulain vaatimuksia.

Lasten ikä vaikuttaa merkittävästi siihen, onko lapsi paikalla huoltosuunnitelmassa vai ei. Yli 12-vuotiaita oli huomattavasti paremmin läsnä huoltosuunnitelmissa. Lapsi oli paikalla 54 huoltosuunnitelmassa. Yli 12-vuotiaita oli 40 huoltosuunnitelmassa, joita oli yhteensä 41. Alle 12-vuotiaita oli 14 huoltosuunnitelmassa (yhteensä 59 kertaa). Kyseessä oli kolme eri lasta. Hämeenlinnassa lapsen paikallaolon suhteen käytettiin paljon 12 vuoden ikärajaa, joka ei koske huoltosuunnitelmia. Huoltosuunnitelmat ovat LSL 10 §:n mukaista lapsen edun selvittämistä, jossa on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide. Suunnitelmissa lapsen asioita pitäisi käsitellä laajasti ilman, että lapsen ikä tai kehitystaso vaikuttavat asiaan.

Huoltosuunnitelmia, joista lapset puuttuivat kokonaan, oli 17 kappaletta. Huoltosuunnitelmia, joissa lapsista puhuttiin välillisesti, oli noin puolet (51%). Lapsen omia mielipiteitä ja toiveita oli esillä 32 huoltosuunnitelmassa.

Muut puhuivat lapsen perustarpeista kuten syömisestä. Välillisesti muut puhuivat myös lapsen hyvin- ja pahoinvoinnista, joka tarkoitti usein psykologista hyvin tai pahoinvointia. Lapsen sopeutuminen yhteiskuntaan ja sosiaalistumiseen liittyvät asiat kuten kavereista ja koulusta puhuttiin välillisesti.

Silloin kun lapset puhuivat itse omista asioistaan, he kertoivat kavereistaan ja koulusta. Nämä aiheet yhdistivätkin eniten muiden ja lapsen itsensä kertomaa.

Lapset pohtivat myös suhdettaan äitiin. Osalla lapsista oli välinpitämätöntä käytöstä ja katkeruutta, osalla taas haaveita ja toiveita tulevaisuuden suhteen.

Lastensuojelu on paljon muutakin kuin huoltosuunnitelmia. Huoltosuunnitelmapalavereita ei ole suunniteltu kovin lapsiystävälliseksi, joten työntekijöistä saattaa tuntua turhalta lapsen raahaaminen palaveriin. Kokouksissa yleensä aikuiset keskustelevat asioista pöydän ympärillä. Toimistotilat eivät houkuttele lasta osallistumaan, vaan ne on suunniteltu aikuisnäkökulmasta käsin. Palavereita voitaisiinkin kehittää enemmän lapsen näkökulmasta käsin. Jo itse lapsen näkeminen voisi kertoa työntekijälle paljon. Puhumattakaan siitä, mitä lapsi voisi kertoa sosiaalityöntekijälle. Tämä olisi varsinkin avotyön vaiheessa tärkeää, enkä tarkoita pelkästään huoltosuunnitelmapalavereita. Joskus palavereita pidettiin myös sijoituspaikassa, joka on lapsen näkökulmasta katsottuna hyvä asia, koska silloin lasta ei tarvitse kuljettaa outoon toimistoympäristöön. Tutkimukseni paljasti, että lapsen näkemyksiä oli paremmin esillä huoltosuunnitelmissa, jos lasta oli tavattu ilman vanhempaa. Olisi siis hyvä kuunnella lasta myös siten, että vanhemmat eivät ole paikalla, vaikka palaverin lopuksi. Lapsen paikallaolo suunnitelmapalaverissa olisi tärkeää siksi, että hän voisi vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Lapsi saisi näkemyksensä esiin myös kirjattuna. Esimerkiksi tapauksessa, jossa äiti hankaloitti tyttärensä sijoitusta, voisi olla paikallaan, että lapsen näkemystä kuunneltaisiin ja kunnioitettaisiin enemmän kuin äidin mielipiteitä.

Tutkimukseni ei antanut yksiselitteistä kuvaa, miten lapsia pitäisi huoltosuunnitelmissa kuunnella. Tapaamisissa lapsen olisi hyvä edes olla paikalla, jotta hän tietäisi, mitä hänen elämässään suunnitellaan. Lapsia ja nuoria haastattemalla on saatu selville, että he eivät ole edes tienneet tulevasta sijoituksesta. Lapsille on vähintään kerrottava tulevasta sijoituksesta. Asioita on tarkasteltava lapsen näkökulmasta käsin miettimällä, miten juuri tämä lapsi kokee asiat. Lapsen näkökulman tavoittaminen ei onnistu näkemättä lasta.

Lapsen toiveet ja etu saattavat olla ristiriidassa, jolloin työntekijän on ratkaistava asia lapsen edun mukaisesti. Lapsen mielipiteiden kuunteleminen ei tarkoita sitä, että pitäisi toimia lapsen toiveiden mukaisesti. Esimerkiksi huumeita käyttävien

lasten ajattelu ei huoltosuunnitelmien perusteella vaikuttanut kovin syvälliseltä, lähinnä se oli uhittelua siitä, kuinka lopettaa koulun tai lähtee huumehoidosta. Kuitenkin, jos lapsi esimerkiksi sanoo juovansa edelleen, on sekin tärkeä tieto työntekijälle. Tällöin sosiaalityöntekijän on mietittävä kunnollista interventiota, jolla lapsen ongelmaan voidaan puuttua. Lapset myös saattoivat vastustaa sijoitusta, vaikka sijoituksen jälkeen viihtyivätkin hyvin sijoituspaikassa. Lapsilla ei todennäköisesti ole kovin realistista kuvaa sijoituksesta, koska mielikuvat perustavat paljon vanhempien antamaan kuvaan sijoituksesta ja huostaanotosta. Niinpä sosiaalityöntekijän tulisi antaa omalta osaltaan tietoa sijoituksesta. Työntekijä voisi myös antaa lapselle lupauksia siitä, että hänellä on mahdollisuus tavata entisiä kavereita. Myös uuteen sijoituspaikkaan olisi hyvä käydä tutustumassa tarvittaessa useampaan kertaan.

Huoltosuunnitelmia koskevat tulokset saattaisivat olla erilaisia, jos olisin tutkinut jonkin muun kunnan tai kaupungin huoltosuunnitelmia. Joissakin kunnissa tai kaupungeissa saatetaan panostaa enemmän huoltosuunnitelmien tekoon tai joissakin puolestaan vielä vähemmän. Puutteita on kuitenkin kaikkialla.

Valitsin omasta mielenkiinnostani juuri lapsinäkökulman tarkastelun huoltosuunnitelmista, koska mielestäni lastensuojelussa juuri lapsen pitäisi olla keskiössä. Huoltosuunnitelmia voisi tarkastella myös oikeudellisesta ja ”taloudellisesta” näkökulmista käsin: Onko lastensuojelun suurten kustannusten tasausjärjestelmä on vaikuttanut huoltosuunnitelmien kirjaamiseen. Samoin huoltosuunnitelmista voisi tutkia lapsen ja vanhemman yhteydenpidon rajoittamista kuten Honkanen (2002). Huoltosuunnitelmista voisi tutkia rakenteellisia seikkoja kuten asiakirjojen muotoa. Diskurssianalyysillä taas huoltosuunnitelmista selviäisi, miten asioista kirjoitetaan.

Kuuntelemalla lasta enemmän kuin nykyisin sekä nostamme heidän osallistumisstatusta että annamme heille mahdollisuuden parempaan elämäntilanteeseen (Cederborg 2000, 13). Lasten mielipiteen selvittäminen ja lapsen näkyväksi tekeminen vaativat erillisiä toimenpiteitä. Lastensuojelua voitaisiinkin parantaa kouluttamalla lasten kanssa työskentelyyn erikoistuneita sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelisivät vain lasten kanssa. Puhuminen ei ole

ainoa keino saada selville lapsen ”ääntä” ja näkemyksiä, vaan sosiaalityöntekijät voisivat käyttää selvitystyössään muitakin metodeja kuten lapsen havainnointia ja piirtämistä. Toivottavasti tulevaisuudessa lapset saavat äänensä kuuluviin lastensuojelussa.

LÄHTEET:

Aho, Sirkku (1996) Lapsen minäkäsitys ja itsetunto. Helsinki: Edita.

Alanen, Leena (1996) Modern Childhood. Exploring the `Child Question` in Sociology. Institute for Educational Research. Publication Series A. Research reports 50. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Araneva, Mirjam (2001) Lastensuojelulain muutostarpeet. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset, 108 – 127.

Aronen, Marja-Leena (1994) Nuorten kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 22 – 39.

Bardy, Marjatta & Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2000) Lopuksi: Lapsen arvokkuus ja osallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta & Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (toim.) Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Helsinki: Stakes, 123 – 125.

Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 47 – 81.

Brandon, Marian & Schofield, Gillian & Trinder, Liz (1998) Social Work with Children. London: Macmillan Press LTD.

Brannen, Julia (1999) Reconsidering Children and Childhood: Sociological and Policy Perspectives. Teoksessa Silva, E.B & Smart, C (ed.) The New Family? Gateshead: Athenaem Press, 143 – 158.

Cederborg, Ann-Christin (2000) Barnintervjuer. Vägledning vid utredningsarbete. Falköping: Liber.

Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996) Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies. Thousands Oaks: Sage.

Eduskunnan oikeusasiamiehen... Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1997. Vuoden 1998 valtiopäivät, asiakirjat B2,K10/1998. Helsinki: Edita.

Eskelinen, Juha (2001) Autat lasta – kylvät iloa! Pelastakaa Lapset ry:n Toimintakertomus 2000. Saatavilla [www-muodossa: http://www.pelastakaaalapset.fi/toimintakertomus.htm](http://www.pelastakaaalapset.fi/toimintakertomus.htm) .14.12.01.

Eskelinen, Juha & Kinnunen, Petri (2001) Lapsuuden loppu vai uusi lapsuus. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset, 10 – 19.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.

Forsberg, Hannele (1994) Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Stakes: Tutkimuksia 42. Helsinki: Stakes.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Saarijärvi: Lastensuojelun Keskusliitto.

Forsberg, Hannele (2000) Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika –projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto

Fox Harding, Lorraine (1997) Perspectives in Child Care Policy. Harlow: Addison Wesley Longman Limited.

Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi lastensuojelulainsiksi. 13/1983.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 137/1999.

Heiliö, Pia-Liisa(1994) Onko lapsen salaisuuksilla suojaa? Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto,88 – 105.

Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Stakes: Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja (2001) Psykososiaalisten palvelujen hajaannuksen aika. Teoksessa Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakes: Raportteja 263. Stakes: Saarijärvi, 82 – 96.

Hestbäck, Anne-Dorthe (1997) När born og unge anbringes. En undersogelse af kommunernes praksis i anbringelsessager. ref. Heino, Tarja. Saatavilla <http://www.stakes.fi/huosta/tietokiertoontk1998.htm>. 29.10.2001.

Hirsijärvi, Sirkka & Liikanen, Pirkko & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (1988) Tutkimus ja sen raportointi. Jyväskylä: Kirjayhtymä.

Honkanen, Virpi (2002) Sijaishuollon huoltosuunnitelma, yhteydenpito ja sen rajoittaminen. Pro gradu –tutkielma. Saatavilla [www-muodossa: http://www.edilex.fi](http://www.edilex.fi). 24.7.2002.

James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Alan (2001) *Theorizing Childhood*. UK: Polity Press.

Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (2001) Johdanto. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) *Eriarvoinen Lapsuus*. Porvoo: WSOY, 7 – 17.

Kajava, Mirja (1997) *Lapsen etu huostaanotto-prosessissa*. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Acta Universitatis Ouluensis. E26. Oulu: Oulun yliopisto.

Kananoja, Aulikki & Turunen, Merja-Maaria (1996) Tähän suuntaan lastensuojelu! Teoksessa Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta. *Dokumentoitu lapsi*. Stakes: Aiheita 4. Helsinki: Stakes, 73 - 92.

Karlsson, Liisa (2001) *Lapsille puheenvuoro*. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Edita.

Kivinen, Tarja (1992) *Lastensuojelun moninaisuus*. Pitkittäisselvitys lasten asiakuudesta. Raportteja 59. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.

Kivinen, Tarja (1992b) *Lapsiväestö lastensuojelussa tilastotiedon valossa*. Teoksessa Bardy, Marjatta & Laukosuo, Sirkka & Karjalainen, Vappu & Sihto, Marita (toim.) *Moniääninen laulu lapsuudesta*. Raportteja 66. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 114 – 134.

Kivinen, Tarja (1994) *Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi*. Näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen. Stakes: Tutkimuksia 45. Jyväskylä: Stakes.

KM 1983. Komiteamietintö 1983:77. Lastensuojelutoimikunta 1982:n mietintö 2. Ehdotus lastensuojeluasetukseksi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

KM 1995. Komiteamietintö 1995:12. Lapsioikeudellista päätöksentekomenettelyä selvittäneen toimikunnan mietintö. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kontu, Elina. Lähdetään yhdessä tähdenlennolle – Koottuja ajatuksia leikin merkityksestä. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.muodossa:) <http://www.stakes.fi/varttua/tietotori/erityiskasvatus/kontu.htm>. 20.1.2003.

Koulukotitutkimus (1999) Huostaanotto –projekti 1997 – 2001. Paniikista toivoon ja näköalat auki. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.muodossa:) <http://www.stakes.fi/huosta/julkaisuja/koulukoti.htm>. 14.11.2002.

Kurki-Suonio, Kirsti (1999) Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttavat oikeudelliset tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 222. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Kähkönen, Päivi (1995) Lapsi lastensuojelun asiakkaana. Teoksessa Aho, Soile & Kulmala, Ulla & Rähä, Hannele & Porkka, Sirpa & Timlin, Taru(toim.) Lapsen etu. Sarja B. Raportit ja selvitykset 8. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 15 - 27.

Laakso, Riitta (1998) Nuorten ääni huostaanotossa. Teoksessa Laakso, Riitta & Saikku, Peppi (toim.) Hyvä huostaanotto? Stakes: Aiheita 28. Helsinki: Stakes, 78 – 121.

Lahikainen, Anja Riita (2001) Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen Lapsuus. Porvoo: WSOY, 21 – 46.

Lapsen aika –projekti. Lahden ensi- ja turvakotien liitto. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.muodossa:) <http://lahdenensijaturvakoti.fi/infolinja/perhe/lapsenaika.htm> . 15.01.2002.

Lapsen aika –projekti 1997 – 2001. Ensi- ja turvakotien liitto. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.muodossa:) <http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/2toiminta/4lapsen.html> . 14.02.2002.

Lasinen lapsuus. Saatavilla www-muodossa: <http://a-klinikka.fi/lasinenlapsuus/>.
7.1.2003.

Lastensuojelu 2001 –tiedonantajapalaute 11/2002. Saatavilla www-muodossa:
http://www.stakes.info/files/pdf/tiedonantajapalautteet/2002/tp11_02.pdf.
6.11.2002.

Lastensuojelulaki ja sen muutokset. Lapset , nuoret, työikäiset, vanhukset.
Saatavilla www-muodossa: <http://www.stakes.fi/me/lastensu2.html> . 14.02.2002.

Lastensuojelun suurten...(2002) Lastensuojelun suurten kustannusten
tasausjärjestelmä 1999 – 2000. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2002:3.
Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lastensuojelusta kohti...(1995) Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa:
Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 11.10.1995. Helsinki: Valtioneuvoston
kanslia.

Lauronen, Erja (1994) Nuoret rikoksenteijät ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen,
Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun
keskusliitto,72 – 87.

Luostarinen, Heikki& Väliverronen, Esa (1991) Tekstinsyöjät. Jyväskylä:
Vastapaino.

Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko (1994) Lastensuojelu. Helsinki: Karelactio.

Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1996) Dokumentoitu lapsi. Miten lapsi
näky lastensuojelun asiakirjoissa? Teoksessa Mäenpää, Johanna & Törrönen,
Maritta (toim.) Dokumentoitu lapsi. Stakes: Aiheita 4. Helsinki: Stakes, 7 – 60.

Niemi, Helena (2002) Mitä kuuluu perheille? Teoksessa Niemi, Helena (toim.)
Mitä on Alvari-perhetyö? Ensi- ja turvakotienliiton julkaisu 32. Helsinki: Ensi- ja
turvakotienliitto, 31-45.

Nieminen, Liisa (1990) Lasten perusoikeudet. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.

Oranen, Mikko (2001) Elämää varjossa – väkivallalle altistumisen vaikutuksista. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Oulasmaa, Petri (1994) Lapsen etu oikeudellisena käsitteenä. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 106 – 124.

Peltonen, Irkka (1991) Uteliaisuudesta kaikki alkoi. Kivireen vetäjät vai verkonkutojat. Työntekijät kertovat lastensuojelusta. Oppaita 6. Helsinki: Sosiaali- ja Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Pesäpuu ry. Saatavilla www-muodossa: <http://www.pesapuu.fi/esittely.html>. 6.11.2002.

Pietilä, Veikko (1976) Sisällön erittely. Helsinki: Gaudeamus.

Piironen, Hannaliisa (2000) SOS –lapsikylän Laatuksikirja. Jyväskylä: SOS – Lapsikylä ry.

Projekti ”Lapsi näkyväksi”. Lapset, nuoret, työikäiset vanhukset. Saatavilla www-muodossa: <http://www.stakes.fi/palvelut/mielenterveys/lapset/lapsinak.html>. 6.11.2002.

Prout, Alan & James, Allison (1997) A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. Teoksessa James, Allison & Prout, Alan (ed.) Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London: Falmer Press, 7 -33.

Puustinen-Korhonen, Aila (1994) Lapsen kuuleminen lastensuojelussa. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) (1994) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 4 - 20.

Qvortrup, Jens (1997) A Voice for Children in Statistical and Social Accounting: A Plea for Children`s Right to Be Heard. Teoksessa James, Allison & Prout, Alan(ed.) Constructing and Deconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. London: Farmer Press, 85 – 106.

Ranta, Hannu (toim.) (2001) Sosiaali- ja terveydenhuoltolainsäädäntö 2001. Jyväskylä: Kauppakaari/Talentum Media Oy.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Helsinki: Väestöliitto.

Rousu, Sirkka & Holma, Tupu (1999) Laadunhallinnan perusteita lastensuojelutyöhön. Toimintamalleja ja työvälineitä kuntien sosiaalitoimistojen laatutyöhön. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Sadutus lasten...(1999) Sadutus lasten kuulemisen menetelmänä sijaishuollossa. Huostaanotto –projekti 1997 – 2001. Paniikista toivoon ja näköalat auki. Saatavilla www-muodossa: <http://stakes.fi/huosta/sadutus.htm>. 14.11.2002.

Sahala, Heli (1999) Yleiskirje 8/80/99 Kunnan- ja kaupunginhalituksille, Kuntayhtymän hallituksille. Saatavilla www-muodossa: <http://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/yleiskirje/y88099.HTM>. 4.12002.

Saikku, Peppi (1998) Yhdessä Suunnitellen. ”Hyvä huostaanotto” lastensuojeluverkoston työntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Laakso Riitta & Saikku, Peppi (toim.) Hyvä huostaanotto? Stakes: Aiheita 28. Helsinki: Stakes, 42 – 77.

Sallinen, Aino (1996) Lapsitutkimuskeskus Jyväskylään. Teoksessa Lyytinen, Paula & Lyytinen, Heikki (toim.) Lapsi ja tutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston lapsitutkimuskeskus, 9 – 10.

Salomonsson, Karin (1998) Fattigdomens besvärjelser. Visionära ideal och vardagliga realiteter i socialt arbete. Lund: Historiska Media.

Silverman, David (1989) Qualitative Methodology & Sociology. Aldershot: Gower.

Silverman, David (1994) Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. London: Sage.

Silverman, David (2000) Doing Qualitative Research. A Practical Handbook. London: Sage.

Sinko, Päivi (2001) Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset, 128 – 149.

Strandell, Harriet (1995) Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Tampere: Gaudeamus.

Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (1990) Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques. Thousands Oaks: Sage.

Suomen säädöskokoelma:

Hallintomenettelylaki 598/1982, HmenL. 06.08.1982.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. 22.09.2000.

Lastensuojelulaki 683/1983, LSL. 05.08.1983.

Lastensuojelulaki 123/1999, LSL. 05.02.1999.

Lastensuojeluasetus 1010/1983, LSA. 16.12.1983.

Lastensuojeluasetus 546/1990, LSA. 15.06.1990.

Perustuslaki 731/1999, PL. 11.06.1999.

Yleissopimus lasten oikeuksista 1130/1991, LOS. 16.08.1991.

Taskinen, Sirpa (toim.) (1999) Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanottoprosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Stakes: Oppaita 33. Jyväskylä: Stakes.

Taskinen, Sirpa (toim.) (2001) Huono ennuste. Mitä on lasten ja nuorten syrjäytyminen? Stakes: Aiheita 10. Helsinki: Stakes.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi: Jyväskylä.

Tuori, Kaarlo (2000) Sosiaalioikeus. Porvoo: Werner Söderström Lakitieto.

Turtiainen, Pirjo (2001) Miten kuulla lasta? Esimerkkinä päiväkotilasten ja koululaisten haastattelut. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.muodossa.fi) <http://www.hel.fi/tietokeskus/tutkimuksia/turtia100.html>. 20.1.2003.

Törrönen, Hannele (1998) Ehjänä perille. Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 18. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Törrönen, Maritta (1994) Tulkittu lapsi. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 54 - 71

Törrönen, Maritta & Mäenpää, Johanna (1995) Lapsen tie laitokseen. Stakes: Aiheita 5. Helsinki: Stakes.

Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsinki University Press.

Törrönen, Maritta (2001) Eri-ikäiset ja -arvoiset lapset. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset, 58 – 84.

Uusitalo, Hannu (1991) Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Juva: WSOY.

Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitovuorten vanhempisuhteet. Stakes: Tutkimuksia 52. Saarijärvi: Stakes.

Varis, Ritva (1999) Huostaanotettujen lasten perhesuhteet huoltosuunnitelmissa kuvattuna. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Vauvat näkyviksi...(2002) Vauvat näkyviksi lastensuojelussa. Vauvat ja lastensuojelu tutkimus- ja kehittämishanke. Huostaanotto –projekti 1997 – 2001. Paniikista toivoon ja näköalat auki. Saatavilla www-muodossa: <http://stakes.fi/huosta/vauvanakyvaksi.htm>. 14.11.2002.

Virta, Kari (1994) Selvitys lastensuojelulain soveltamiskäytännöistä. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Virtanen, Petri (1995) Lastensuojelulapset. Sosiologinen tutkimus lastensuojelun palvelujen kohteesta ja asiakkuudesta. Opetussosiaalikeskuksen julkaisu 5/1995. Turku: Turun yliopisto.

Virtanen, Petri (1995b) Perhekeskeinen ajattelu yhteiskuntapolitiikassa ja lastensuojelun sosiaalityössä. Utopioita, illuusioita ja todellisuuskuvia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Liite 1